

Innehållsförteckning

1. Innehållsförteckning	0
1.1 Bakgrund	1
1.2 Syfte och frågeställning.....	1
1.3 Avgränsningar	1
2. Begreppsliga och teoretiska utgångspunkter	2
2.1 Den kritiska realismens sociala ontologi.....	2
2.1.1 Stratifierad verklighet	2
2.1.2 Archers analytiska dualism	3
2.2 Ras, rasism, mixofobi och etnicitet.....	5
2.3 Invandrare.....	8
2.4 Klassbegreppet.....	8
2.4.1 Eric Olin Wright	8
2.4.2 Pierre Bourdieu	10
2.5 Tidigare forskning	12
2.6 Teoretiska utgångspunkter	13
2.6.1 Valet av teorier	13
2.6.2 Rädslan för en försämrad arbetsposition.....	14
2.6.3 Teorin om etnisk stratifiering.....	15
2.6.4 Teorin om social identitet.....	15
3. Metod	16
3.1 Metodval.....	16
3.2 En kritiskt realistisk ansats	17
3.2.2 Retroduktion.....	18
3.3. Realisering av urvalet.....	18
3.3.1 Killarnas klassposition	19
3.4. Observationerna	20
3.5. Intervjuerna.....	21
3.6 Etiska överväganden.....	22
4. Resultat	23
4.1 Inledning.....	23
4.2 Bilden av invandrare.....	23
4.2.1 Olika bilder av invandrare	23
4.2.2 Bildernas ursprung	24
4.3 Invandrare som motbild för erkännande och skapande av positiv självuppfattning.....	25
4.3.1 "Vi och dom"	25
4.3.2 Skolhierarkins spegling av klasshierarki	27
4.3.3 Invandrare som jämförelsegrupp.....	29
4.3.4 Svenskheten ingen given position.....	37
4.3.5 Sociogeografisk position.....	37
4.3.6 Föregående strukturer och programspecifika förväntningar.....	39
4.4 Rädsla för att förlora på invandringen	41
4.4.1 Skilda strukturella positioner i förhållande till arbetsmarknaden.....	41
4.4.2 Effekter för inställningen till invandringspolitiken.....	42
4.4.3 Den upplevda konkurrensen från Östeuropa	44
5. Sammanfattande analys	46
5.1 De kausala mekanismerna bakom dessa unga killars negativa förhållningssätt till invandrare	46
5.2 Avslutande diskussion och vidare forskning.....	49
6. Litteraturförteckning.....	51

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Under arbetet med min magisteruppsats *Den kaxiga invandrarens konjunkturbundenhet* (Svensson 2007) genomförde jag intervjuer och observationer av killar som läste på Byggnadsprogrammet rörande deras förhållningssätt till dem de definierade som invandrare. Förenklat kan man säga att uppsatsen omfattade två delar, varav den ena främst var en beskrivning av hur detta förhållningssätt såg ut medan den andra delen utgjordes av en diskussion rörande vilka faktorer som hade betydelse för (främst) de negativa förhållningssätten, utifrån tre på förhand valda teorier. Efter uppsatsen hade jag kvar en känsla av otillfredsställelse. Trots att uppsatsens ämne var intressant och det framkom intressanta aspekter fanns det delar som kunde ha gett betydligt mer och upplägg och fokus kunde med fördel ha utarbetats annorlunda. Av den anledningen finns det tematiska och teoretiska likheter mellan den här uppsatsen och magisteruppsatsen där vissa av de mer intressanta aspekterna från magisteruppsatsen kan vidareutvecklas, men det finns också, vilket tydligt kommer att framgå, stora skillnader mellan uppsatserna.

1.2 Syfte och frågeställning

Föreliggande uppsats huvudsyfte är att göra en explorativ studie kring de underliggande kausala mekanismer¹ som kan ligga bakom negativa förhållningssätt² till utomnordiska invandrare³ bland unga svenska killar med skilda klasspositioner. Ett underordnat syfte är att undersöka huruvida klasspositioner har betydelse och i så fall vilken i förekomsten av sådana förhållningssätt, syftandes även på huruvida de skilda klasspositionerna får effekter för vilka andra kausala mekanismer som är av betydelse för de unga svenska killarnas negativa förhållningssätt till invandrare.

Syftets formulering ger upphov till följande frågeställningar:

Vilka kausala mekanismer kan ligga bakom unga svenska killars negativa förhållningssätt till utomnordiska invandrare?

Har de unga svenska killarnas klassposition någon betydelse, och i så fall vilken i förekomsten av negativa förhållningssätt till invandrare?

Sociologerna Stephen Castles och Godula Kosacks arbete, främst i *Immigrant workers and class structure in western Europe* (1973) har varit en viktig inspirationskälla. I denna bok hävdar de att den viktigaste orsaken till negativa förhållningssätt gentemot utländsk arbetskraft bland den inhemska arbetarklassen är grundat i rädslan att förlora sina arbeten. För kapitalisterna i toppen av klasshierarkin råder istället ett omvänt intresseförhållande, där den utländska arbetskraften istället utgör en möjlighet att pressa ner lönerna för att själv kunna tjäna mer pengar (Castles & Kosack 1973:452f). Något som enligt historikern Immanuel Wallerstein möjliggörs via rasistiska principer, genom att de tillåter ”en mycket mindre ersättning till en stor del av arbetskraften än vad som någonsin kan rättfärdigas med hänvisning till meriter” (Balibar & Wallerstein 2002:55). Min utgångspunkt är att flera olika kausala mekanismer kan ha betydelse för unga killars negativa förhållningssätt till invandrare (varav klassrelationer bara är en sådan bland flera andra), men även att killarnas skilda klassposition kan ha effekter i form av att inte samma kausala mekanismer (vilka inte behöver vara kopplade till klass) har betydelse för killarnas negativa förhållningssätt till invandrare och att de kausala mekanismerna beroende på killarnas skilda klasspositioner kan ha olika effekter på dem.

1.3 Avgränsningar

Uppsatsen omfattas av flera avgränsningar gällande vilka specifika relationer som studeras. Den befintliga forskningen kring olika attityder gentemot invandrare, i Sverige till största del bestående av kvantitativt inriktade

¹ Med begreppet kausal mekanism menar jag de interna relationer som kännetecknar olika strukturer (fysiska, sociala, etc.) som ger dem kraft för att ha en kausal effekt på världen. Inom den kritiska realismen benämns ofta dessa som *generativa* mekanismer (se t.ex. Danermark m.fl. 2003) men då innebörden av begreppen är likartade har jag valt att benämna dem som kausala mekanismer då det är ett begrepp som har en vidare spridning och fler är bekanta med.

² Begreppet förhållningssätt använder jag i vid bemärkelse och låter det i uppsatsen omfatta de föreställningar killarna har av invandrare (vilka egenskaper tillskrivs invandrare och hur värderas dessa), deras inställning till invandrare (hur de värderingsmässigt ställer sig till invandrare och invandring, är det t.ex. positiv med att vi har invandring i Sverige) och deras relation till invandrare (var möter de invandrare, i vilken utsträckning umgås de med invandrare m.m.)

³ Begreppet invandrare är problematiskt i flera avseenden och begreppet har också kritiserats från olika håll i den akademiska världen. Dessa problem kommer utförligt att diskuteras under 2,3 *Invandrare*.

attitydundersökningar, pekar t.ex. mot att en mängd olika mekanismer kan ha inverkan på människors attityder gentemot invandrare. I sin korta sammanfattning av den befintliga forskningen rörande de här mekanismerna lyfter sociologen Mikael Hjerm framförallt fram ålder, kön, utbildning, personliga erfarenheter och andra attityder som betydelsefulla individuella faktorer (Hjerm 2007a:227ff). Även om en del av forskningen har vissa begränsningar för att identifiera de aktuella kopplingar mellan de olika variablerna och främlingsfientlighet, ger de ändå ”ledtrådar” om att faktorer som ålder och kön kan ha en stor betydelse. Uppsatsens första avgränsning är att den endast fokuserar på unga killar för att jag anser det nödvändigt att studera en mer homogen grupp för att där igenom öka möjligheten att kunna identifiera några av de kausala mekanismer som är centrala. Det finns idag även ett större tomrum gällande forskning kring killar i gymnasieåldern i förhållande till dessa frågor. Att det endast är killar som undersöks i uppsatsen innebär dock inte att manlighets- eller genusstrukturer utesluts i förhållande till frågeställningen, vilket även gäller för ålder.

Den andra avgränsningen är att uppsatsen endast fokuserar på unga killars förhållningssätt gentemot utomnordiska invandrare. Huvudskälet till detta är precis som i föregående avgränsning att öka möjligheten att kunna identifiera några centrala kausala mekanismer då killarna med stor sannolikhet inte intar ett och samma förhållningssätt till samtliga de ser som invandrare, utan det är tänkbart att killarnas förhållningssätt kan skifta beroende på vilken ”kategori” invandrare det rör sig om. Flera forskare har de senaste åren t.ex. lyft fram att muslimer intar en särskilt utsatt position i Sverige och andra europeiska länder. Något som har blivit än tydligare efter 11 september-händelserna och sammankopplingen mellan islam och terrorism (se t.ex. van Dijk 2005:125). Avgränsningen kan tyckas vara minimal och min tanke var från början att avgränsa uppsatsen till att gälla utomeuropeiska invandrare då en sådan avgränsning hade varit i linje med annan liknande forskning och att det i olika forskningssammanhang lyfts fram att utomeuropeiska invandrare eller invandrare från utanför EU:s gränser lever under sämre socioekonomiska förhållanden (Molina 1997:49) (Schierup, Hansen, & Castles 2006:207). Det visade sig dock snabbt under de första intervjuerna att den distinktionen saknade betydelse för de killar jag intervjuade, medan de däremot tydligt gjorde skillnad på invandrare med bakgrund från de övriga nordiska länderna, vilka i regel inte sågs som invandrare överhuvudtaget (tydligast gällande personer kommandes från Norge och Danmark), och invandrare med bakgrund utanför Norden.

”Nej inte direkt så tror jag, inte nåt sånt där speciellt tror jag inte, inte mer skillnad alltså. Sverige, Norge, Danmark, tycker det nästan är samma personer vi är väldigt lika, sen skiljer det sig vart man bor runt om i Europa.” (Kristian Samhällsprogrammet)

Ett kvarhållande vid distinktionen kring utomeuropeiska invandrare skulle därför ha försvårat intervjuerna och även riskerat att svar som egentligen inte speglar killarnas förhållningssätt hade ”tvingats fram” då det alltid finns en risk att intervjupersonen svarar på ett sätt som han tror är tillfredställande för mig som intervjuare.

2. Begreppsliga och teoretiska utgångspunkter

2.1 Den kritiska realismens sociala ontologi

Uppsatsen har sin utgångspunkt, vilket även varit avgörande för frågeställningens utformande, i den kritiska realismens sociala ontologi och dess begreppsbildning. Den kritiska realismen utgör i sig självt ingen egen metod eller teori utan en filosofisk ontologi som kan tillämpas på olika forskningsfält, däribland sociologi och den är öppen för flera olika teori- och metodval. Sociologen Margaret Archer har dock påpekat att den sociala ontologin har en reglerande roll vad gäller sådana val. Det är, nämligen, ontologin som definierar vad som finns i samhället (t ex människor, sociokulturella strukturer, interaktionsformer), dvs. vad som kan studeras. Archer betonar att ontologin reglerar “*those concepts which are deemed admissible in explanation as in description*” (Archer 1995:20). Hon påpekar även att all vetenskap och social teori är baserad på ontologiska antaganden (Archer 1995:2f, 58), varav syftet med det här avsnittet är att just explicitgöra de ontologiska antaganden som är av central betydelse för denna uppsats.

2.1.1 Stratifierad verklighet

Den brittiska sociologen Bob Carter skriver att: ”Broadly speaking, realism entails a belief in the existence of a reality independent of individual consciousness; in common sense terms, a belief in things out there that exists even though we may not perceive them directly”⁴ (Carter 2000:56). Enligt den kritiska realismen är verkligheten

⁴ Även om den kritiska realismen delar uppfattningen om att det finns en verklighet oberoende av oss människor (verklighetens intransitiva dimension), vänder den sig mot vad som kan liknas vid en naiv realism vars utgångspunkt är att våra sinnesintryck kan ge oss en direkt objektiv kunskap om verkligheten, något som missar insikten om att den kunskap som produceras alltid är beroende av t.ex. vårt

stratifierad och indelad i tre domäner: den empiriska, den faktiska - och verklighetsdomänen. I den empiriska domänen finns det som vi erfar direkt eller indirekt. I den faktiska domänen, som omfamnar den förra, utspelas händelser oavsett om vi erfar dem eller ej. I verklighetens domän, som omfamnar alla de övriga, finns de strukturinbäddade kausala mekanismerna som får saker att hända i världen. Verkligheten är med andra ord inte transparent, utan den ”innehåller krafter och mekanismer som vi inte kan observera, *men som vi kan erfara indirekt genom att de kan orsaka – få saker att hända i världen* (Danermark m.fl. 2003:47). Den kritiska realismen förespråkar via en av dess förgrundsgestalter filosofen Roy Bhaskar ett skifte i fokus från en ontologi om händelser till en ontologi om kausala mekanismer, vilket också innebär ett perspektivskifte från en beskrivande till en förklarande vetenskap (Seldén 2005:80). Mekaniserns existens, kausala krafter och sätt att verka beror på deras struktur, vilket tillsammans utgör deras natur. Den kritiska realismen bygger på vad som definieras som *naturlig nödvändighet* i världen, varav en central del är att det finns en intern och nödvändig relation mellan ett objekts natur och dess krafter (Danermark m.fl. 2003). Trots att det råder en nödvändig relation mellan ett objekts struktur och dess tendens är dess aktuella realisering som händelse i världen beroende av externa betingelser i form av andra kausala mekanismer. Realiseringen kännetecknas därmed av kontingens (Seldén 2005:82). En del mekanismer behöver även en extern input för att överhuvudtaget verka (en tändsticka måste dras mot tändsticksplånet för att det skall bli eld) och de kan även förstärkas, modifieras eller undertryckas i en komplex interaktion med andra mekanismer, vilket innebär att mekanismer verkar olika beroende på de omgivande omständigheterna. Av den anledningen betraktas objektets kausala krafter som *tendenser* och ett objekt har en tendens att verka eller bete sig på ett visst sätt. Centralt enligt den kritiska realismen är att mekaniserna fortfarande har kausala krafter även då de inte verkar och de kan vara verksamma utan att det manifesterar sig empiriskt, vilket även är avgörande för synen på kausala lagar. Gravitationslagen har inte upphört när fåglar eller flygplan flyger utan det är andra mekanismer som inverkar och möjliggör flygandet (Danermark m.fl. 2003:99f). Olika händelser, som t.ex. ett flygande flygplan är enligt Danermark m.fl. en *”komplext sammansatt effekt av inflytande från olika mekanismer, där vissa mekanismer förstärker varandra medan andra motverkar varandras yttringar”* (Danermark 2003:98). För en vetenskap med förklarande anspråk, är kausal analys nödvändig (vilket skiljer sig från att endast studera regelbundenheter eller samvarianser mellan olika fenomen) där det centrala är att identifiera orsakerna bakom en händelse. Identifierandet av orsakerna bakom en händelse handlar om att identifiera vilka kausala krafter som ett objekt eller en relation har ”eller mera generellt uttryck, så är detta en fråga om objekts sätt-att-verka, eller just dess *mekanismer*” (Danermark 2003:95). Ett exempel på en kausal mekanism som anknyter till den här uppsatsen är klassrelationer som inte direkt kan identifieras, men vars effekter vi kan erfara, och som verkar oberoende av vårt medvetande kring dem, eller som Carter uttrycker det ”class relations are antecedent to individual consciousness and will continue to generate social phenomena such as class conflict and inequality irrespective of whether individuals acknowledge their existence or not” (Carter 2000:57).

De olika kausala mekaniserna befinner sig även på olika hierarkiskt ordnade strata. De mer grundläggande strata befinner sig längst ner, medan de ovanstående strata är sammansatta av de underliggande stratas mekanismer och krafter. Samtidigt är det så att när underliggande stratas egenskaper förts samman så har det även skapats nya och kvalitativt annorlunda strukturer, krafter och mekanismer. Den kritiska realismen benämner det nya som uppstår för *emergens*⁵ och det är centralt i dess ontologi att objekt har *emergenta krafter*. Accepterandet av emergens får enligt Archer tre konsekvenser där den första är att ett stratums egenskaper är unika i förhållande till ett annat stratums krafter och egenskaper. För det andra innebär det att när emergens väl uppstått har krafterna och egenskaperna som utmärker ett stratum relativ autonomi och den tredje konsekvensen är att sådana egenskaper oberoende utövar kausalt inflytande (vilkas effekter ej behöver vara observerbara, p.g.a. att andra krafter effektivt kan motverka dess realisering) (Archer 1995:14). Innebörden i detta är att ett högre strata aldrig kan reduceras till ett lägre strata, utan är något kvalitativt annorlunda med egna krafter och mekanismer⁶.

2.1.2 Archers analytiska dualism

Utgångspunkten från en stratifierad verklighet med emergenta krafter får också konsekvenser för synen på relationen mellan struktur och agent. Archer menar att en ”Emergentist ontology necessarily entails analytical dualism, especially if it is to generate a workable methodology – for the practical analysis of vexatious society” (Archer 1995:161). Kärnan i Archers teori är att struktur och agent visserligen är sammanbundna fenomen men

språk och våra teorier (verklighetens transitativa dimension) (Danermark m.fl. 2003:41ff).

⁵ Enligt Dave Elder-Vass ”...emergence is operating when a whole has properties or powers that are not possessed by its parts”. (Elder-Vass 2005:316).

⁶ För en närmare diskussion kring stratas placeringar och inbördes relationer se bilaga A.

inte "två olika sidor av samma mynt" utan två skilda entiteter tillhörande olika strata med oberoende krafter, vilket medför att det ena aldrig kan reduceras till det andra. De har även skilda sätt att operera, då strukturernas krafter måste medieras och agenterna är dem som medierar. Även om dessa verkar samtidigt är de analytiskt möjliga att skilja åt över tid, vilket är av avgörande betydelse för att kunna studera dem och hur de integrerar med varandra. Det tidsmässiga analytiska särhållandet bygger på två premisser; "that structure necessarily *predates* (min emfas) the actions which transform it; and that structural elaboration necessarily post-dates those actions" (Archer 1995:90)⁷.

För det första betonar Archer existensen av sociala och kulturella strukturer, som är ett resultat av tidigare interaktioner och transformationer, vilkas kausala mekanismer villkorar, och inte determinerar, individernas handlande. Och för det andra att människor är reflexiva och intentionella, dvs. har oberoende egenskaper som gör det möjligt för dem att tolka en situation och därför kan starta projekt och strategier för att nå egna utsatta mål. Därför fungerar aldrig de strukturella krafterna som några enkla "push and pull" faktorer. En av strukturernas kausala effekter är att de delar in befolkningen utifrån olika intressen. Agenters egenintressen (för att det skall kunna definieras som ett egenintresse skall det vara kopplat till en position i det avseendet att egenintresset förändras om positionen förändras) är objektiva, även om det inte är nödvändigt att människor känner till dem eller analyserar dem på ett korrekt sätt, och innebär olika möjlighetskostnader för handlingar beroende på agenternas position. Det kan innebära att samma projekt att uppnå ett mål realiserar eller frustreras beroende på agenternas eller aktörernas position, men det påverkar också vilka projekt som överhuvudtaget är möjliga. Detta skall dock inte förväxlas med rational choice- teorier då agenter utifrån väl grundade anledningar kan välja att handla mot sina egenintressen och Archer menar att ingen "determinism is involved, but an objective penalty is associated with opposing the force of adventitious benefits" (Archer 1995:331).

Archer gör en distinktion mellan *sociala strukturer*, vilka har varit de som främst diskuterats ovan, och *kulturella strukturer* som är kopplade till idéernas värld och utgörs av relationer mellan av oss oberoende objektivt existerande idéer (idéernas relationer kan innebära att deras relationer är logiska eller ologiska, de kan vara kompletterande eller motsägelsefulla) (Archer 1995). Archers distinktion mellan sociala och kulturella strukturer är ett viktigt analytiskt redskap för uppsatsen då den akademiska skiljelinjen mellan att förklara fenomen utifrån socioekonomiska aspekter respektive kulturella aspekter är ständigt pågående och central i förhållande till uppsatsens frågeställning (Peterson & Ålund 2007b:186f). Även om de bägge strukturerna är olika till sitt innehåll menar Archer att kultur "can be conceptualized as supplying directional guidance for agency in exactly the same terms as just been employed for structure" (Archer 1995:229).

Samtidigt som att de bägge strukturernas kausala mekanismer påverkar varandra har de också en relativ autonomi i förhållande till varandra, vilket innebär att förändringstakten gällande dessa strukturer kan vara osynkroniserad (Archer 1995:212f). Tillsammans utgör de båda strukturerna och deras kausala mekanismer ett inflytande på individen och den sociala interaktionen. Vilka emergenta krafter som är de mest avgörande utgör en empirisk fråga som skall besvaras från fall till fall, men Archer menar att "it does need to be taken for granted that all ideas are generated in a material setting and equally that all material interest groups emerge within a Cultural System- in order to get to the point of establishing when one is more influential than the other" (Archer 1995:307).

Hitintills har jag använt begreppen agent och aktör utan att närmare precisera vad Archer avser med dem, vilket är nödvändigt då hon gör skillnad på primära agenter, korporativa agenter, aktörer och personlig mänsklighet. När Archer använder sig av begreppet sociala agenter syftar detta på människor i plural och avser personer som delar samma levnadsförutsättningar i form av innehavande av samma strukturella position (t.ex. klass och kön), vilket innebär att samtliga människor är agenter då vi, oberoende av vår egen vilja, föds in i olika strukturella positioner. Det som skiljer de korporativa agenterna från de primära agenterna är att de utifrån sina intressen har organiserat sig (t.ex. fackförbund, politiska partier eller sociala rörelser). Dessa organisationer, som också är strukturer på en mesonivå i samhället utvecklar egna emergenta krafter som inte går att reducera till de enskilda individerna. De primära agenterna, vilka utgörs av agenter med liknande strukturell position men som inte har organiserat sig utifrån sina intressen, har därför en betydligt mer begränsad roll i den strukturella elaborationen, även om deras omedvetna handlande utifrån sin strukturella position kan få effekter om flera med samma position oberoende av varandra handlar på ett liknande sätt (Archer 1995:258f). Det sociala aktörskapet är i

⁷ Den intresserade läsaren fördjupar sig med fördel i Archer (1995)

stället kopplat till individer och de roller de innehar.

Utgångspunkten för personlig mänsklighet är att människor är i besittande av grundläggande egenskaper, som t.ex. gör att människor kan känna igen och strategiskt handla utifrån sina intressen, varav den viktigaste är en känsla av ett kontinuerligt jag:

”This continuous ‘sense of self’ is what will be defended here as the indispensable contribution which our humanity makes to our social life. For unless there are persons who know themselves to be continuous over time, who work as persisting self-recorders, then nothing would prompt the attempt to survive in society and likewise nothing would secure the survival of society” (Archer 1995:282).

I den personliga identiteten förenas därmed en mängd olika erfarenheter och förväntningar i en och samma person, och den personliga identiteten blir också nödvändig i förhållande till den på ett föränderligt socialt agent- och aktörskap baserade sociala identiteten. Samtliga människor har enligt Archer personlig identitet, medan det främst är som aktörer som människor skapar sig en social identitet, men dock endast i de fall då människor upplever att det finns en roll de kan känna sig hemma i och tillfreds med vad de blivit. Därför har inte alla människor per definition en social identitet (Archer 1995:256). Personlig identitet och social identitet är därmed två olika saker där vår mänsklighet föregår vår socialitet varför social identitet är emergent från personlig identitet.

2.2 Ras, rasism, mixofobi och etnicitet

Samtliga de av rubriken omfattande begreppen har varit och är föremål för otaliga diskussioner inom det akademiska fältet gällande deras innerbörd och hur de bör användas, om de överhuvudtaget bör användas. Jag kommer i detta avsnitt att redogöra för hur jag avser att använda dessa begrepp. När det gäller de definitioner och den argumentation som nedan kommer tar dessa främst sin utgångspunkt i de resonemang som Bob Carter för i *Realism and racism* från 2000 där han presenterar ett kritiskt realistiskt angreppssätt för studier kring ras och rasism, med den analytiska dualismen i centrum.

Idag är det få inom vetenskapen som använder *ras* syftandes på biologiska skillnader mellan raser, inte minst efter att även genetikerna förkastat idén om genetiska skillnader mellan raser då skillnaderna inom populationerna är betydligt större än mellan dem (Castles & Miller 2003:34). Ras används dock fortfarande inom samhällsvetenskapen, om än mer vanligt förekommande i USA och England än i Sverige. Jag kommer här att, utifrån Carters resonemang, kort ta upp några problem som användandet av ras som ett samhällsvetenskapligt begrepp medför och varför jag därför endast kommer att tala om rasidéer, vilka kan anammas och användas av olika aktörer eller agenter. Det är även så att resonemangen synliggör centrala aspekter av vad ett kritiskt realistiskt angreppssätt med den analytiska dualismen innebär i förhållande till uppsatsens syfte.

Huvudanledningar till att ras inte bör användas är, för det första, att ras helt enkelt som begrepp inte motsvarar några biologiska skillnader, varför även sociologiska beskrivningar som tar ras som ett givet begrepp med förklaringsvärde, utan att ifrågasätta det och varför människor i vardagen använder det, inte heller ger adekvata beskrivningar av verkligheten, och, för det andra, att människors fenotypiska drag saknar relation till deras personliga egenskaper, såväl kognitiva, etiska som beteendemässiga (Carter 2000: 14, 159). De flesta som idag använder ras som begrepp gör det av den anledningen att ras har betydelse för människors vardagsuppfattningar och får därför också betydelse, inte minst för relationer mellan människor. För att ta ett svenskt exempel så menar Berit och Anders Wigerfelt att ”även om det inte existerar några raser finns det en föreställning om ras som något verkligt, vilket skapat en social ordning som kännetecknas av nedvärdering av vissa människor” (Wigerfelt & Wigerfelt 2001:24). Även att välja att se ras på det här sättet medför utifrån ett kritiskt realistiskt perspektiv tydliga problem med rasbegreppets ontologiska status då det placeras vid sidan av och förväntas integrera med andra sociologiska begrepp som t.ex. klass. Sociala relationer reduceras till aktörers medvetande kring dem då rasrelationer blir de relationer som av de inblandade aktörerna tolkas som ett resultat av ras (Carter 2000:20,26). En liknande definition av klass, där klassrelationer endast skulle vara det som förstås av människor i klasstermer, skulle innebära en kraftig begränsning gällande betydelsen av klass där t.ex. de kausala effekter av klass som sker oberoende av aktörers medvetande kring dem bortses från. Det är även så att forskare som studerar klass dels kan intressera sig för vardagsuppfattningar kring klass, men samtidigt utvecklar dessa mer omfattande analytiska definitioner av klass. Ett införande av ras och en sociologi kring rasrelationer via att endast reflektera värderingar i vardagslivet innebär enligt Miles även en risk att rasbegreppets legitimitet som en naturlig

del i vardagslivet stärks (Miles 1982:33). Carter betonar i stället att det just är inom de vetenskapliga diskurserna som det är möjligt att visa på rasbegreppets felaktighet (Carter 2000:86).

För dem som intar ett interaktionistiskt perspektiv där ras ges den ontologiska statusen att vara verkligt i den mån att människor tror på det och de sociala relationer som av aktörerna upplevs som rasrelationer kan definieras som det, tenderar även att få ”problem” med det som Archer definierar ”the autonomy of the present tense”⁸ och en sammansmältning av agent och struktur samt mellan kulturella system och sociokulturella domäner. Carter tar som exempel det faktum att mycket forskning visat på ”how ‘races’ have to be made and, relatedly, how race thinking precedes temporally the ‘seeing’ of people as distinct and different”, och menar därför att “some recognition of the temporally a-synchronic relations between the beliefs of different social actors- ‘popular’ and ‘cultivated’- and between these and the process of ‘race making’ would seem to be essential for an adequate history (Carter 2000:17). Genom att använda Archers analytiska dualism som utgångspunkten för synen på rasidéer ges möjligheten att analytiskt tidsmässigt särhålla struktur och aktör/agent. Med Archers analytiska dualism som grund kommer rasidéer i uppsatsen att analyseras som element i det kulturella systemet, och därmed ett resultat av tidigare sociokulturell interaktion, vilka kan upptas och användas av aktörer eller agenter i olika syften. Det faktum att de kan upptas av aktörer eller agenter innebär inte att de är reducerbara till dem som använder dem, utan de har en egen objektiv existens (t.ex. böcker och pamfletter) med egna krafter (Carter 2000:84ff). Att särhålla rasidéer och se dem som objektiva ting innebär både att det analytiskt underlättar att studera dem i sig självt, dess relationer till andra ting inom det kulturella systemet, samt dess historia och hur de har förändrats. En av de för uppsatsen viktigaste fördelarna med den dualistiska ansatsen, som skiljer mellan det kulturella systemet och den sociokulturella domänen, är att det är möjligt att skilja på vad rasidéer betyder som element i det kulturella systemet och hur människor tolkar dess betydelse, vilket enligt Carter annars är ett problem som är ”unavoidable if sayings and meanings are held to be mutually constitutive” (Carter 2000:85).

Rasism utgör en specifik form av rasidéer, och är därmed även en del av det kulturella systemet, som enligt Carter i regel karaktäriseras av:

“First, the signification, in terms of a notion of race, of some biological characteristic as the criterion by which a collectivity may be identified and ‘marked out’; second, the group identified in this way must be attributed with additional characteristics that are evaluated negatively. Third, these group characteristics are often seen to carry damaging consequences if allowed to proliferate or intermingle with those outside the group, a theme usually expressed in images of contamination or pollution ” (Carter 2000:88).

Samtidigt menar han att rasism bör vara en vid benämning av en syn på världen som omfattar allt från fullfjädrad nazism till ”mjukare” uppfattningar kring att en viss folkgrupp av biologiska rasmässiga skäl inte klarar av ett visst fenomen (Carter använder själv exemplet att asiater inte kan spela fotboll). Det finns främst två vanliga invändningar mot Carters syn på rasism, vilka han själv är medveten om och även själv diskuterar, varav den första är att den vida definitionen ovan inte särskiljer exempelvis reaktionära former av rasism som nazism och ett mer progressivt användande som kan skönjas i exempelvis olika former av ”svart” nationalism (Carter 2000:151). I strävan efter att behålla en mer tydlig begreppsapparat i ett begreppsmässigt redan snårigt akademiskt fält kommer rasism i denna uppsats att ses som en tro på en mänsklighet indelad i överlägsna respektive underlägsna raser med distinkta skillnader, medan däremot aktörernas användande av idéerna och syftet med det kan diskuteras i termer av t.ex. reaktionärt eller progressivt, vilket bygger på en analytisk skillnad mellan statusen på rasism som ett element i det kulturella systemet och användandet av det vid sociokulturell interaktion.

Det andra invändningen hänger samman med den utveckling som de flesta forskare är överens om där idéer kring skillnader baserade på ras allt oftare ersätts med idéer som istället bygger på oförenliga kulturella skillnader. Den ”nya” rasismen, vilken filosofen Etienne Balibar själv beskriver som en differentialistisk rasism, är enligt Balibar i stället en

”rasism vars dominerande tema inte är det biologiska arvet utan de kulturella skillnadernas orubbliga karaktär, en rasism som vid första anblicken inte postulerar att vissa grupper eller folk är överlägsna

⁸ För närmare förklaring av begreppet *present tense* se (Archer 1995:118)

andra utan ”bara” talar om det skadliga i att avskaffa gränser och om oförenligheten mellan olika livssätt och traditioner: det som man med rätta kan kalla en *differentialistisk rasism*” (Balibar och Wallerstein 2002:39).

Med anledning av de på kulturella skillnader grundade åsikterna och ideologierna är en vanlig åsikt att med en syn på rasism som endast kopplat till biologiska skillnader omfattas inte andra rasistiska yttringar. Journalisterna Anna Lena Lodenius och Mats Wingborg, som skrivit mycket kring rasism och främlingsfientlighet, menar därför att vad som anses som ”äkta rasism” måste vidgas till att även omfatta flera vad de kallar *mixofobiska* synsätt. Med *mixofobi* avses idén om att människor med olika ursprung inte kommer att kunna samsas, utan bör hållas isär. Författarna skriver vidare att de ”som hävdar att det finns särskilda egenskaper, som delas av alla människor som finns inom ett visst geografiskt område eller inom en viss kultur eller religion, kan med visst fog anses vara en slags rasister, enligt vårt sätt att se det” (Lodenius & Wingborg 1998:110). Jag kommer dock att hålla kvar vid kopplingen mellan rasism och en uppfattning kring biologiska skillnader, även om hänvisningar till kultur kan vara lika cementerande och få liknande effekter, främst då det är onödigt begreppsligt försvårande att definiera något som *ras-ism* då det inte explicit är kopplat till ras. Ett frångående av kopplingen mellan ras och rasism skulle även öppna upp för att begreppet används kopplat till kön och ålder, begrepp som åldersrasism och könsrasism förekommer, vilket skulle vara ett steg i fel riktning då den vetenskapliga begreppsapparaten knappast är betjänt av ett allomfattande begrepp som gör anspråk på att beskriva t.ex. alla olika former av diskriminering, utan tvärtom mer precisa begrepp för att bättre möjliggöra en adekvat beskrivning av verkligheten. När det gäller just Lodenius och Wingborgs definition av rasism där avsikten är att inkludera mixofobiska resonemang finns det uppenbara problem. Framförallt är det för otydligt vad som menas med ”egenskaper”. Att det kan finnas kulturella likheter som enar grupper och då även kan särskilja dem från andra grupper utgår jag ifrån att de håller med om (t.ex. språk), men i och med att författarna inte vill att bara biologiska rasegenskaper skall räknas som rasistiska är frågan när kulturella yttringar utgör en sådan egenskap att en tro på dem som utmärkande skall definieras som rasistisk? Det skulle enligt min uppfattning bli svårt, om inte omöjligt, att upprätthålla den analytiska distinktionen mellan rasism som en idé i det kulturella systemet och som något som kan tas upp och användas av aktörer eller agenter i sociokulturell interaktion, då det rimligtvis skulle vara nödvändigt att ta hänsyn till hur och i vilket syfte de på kultur baserade rasistiska idéerna används för att kunna definiera dem som rasistiska (annars skulle en mängd olika uppfattningar kring betydelsen av kultur behöva definieras som rasism och begreppet skulle i stället riskera att urvattnas). Jag kommer därför att, i brist på bättre, använda mig av mixofobi som syftandes på en uppfattning kring det oförenliga mellan olika kulturer och precis som i fallet med idéer baserade på ras se de som element i det kulturella systemet vars status är urskiljbar i förhållande till statusen på mixofobiska idéer vid sociokulturell interaktion. Det finns som redan nämnts inte heller någon analytisk fördel att definiera allting som rasism då det riskerar att osynliggöra viktiga skillnader, inte minst gällande att de kan ha olika orsaker, varför jag anser att närliggande begrepp som mixofobi, xenofobi och främlingsfientlighet med fördel bör användas.

Användandet av *etnicitet* inom olika former av forskning har fått utstå mycket kritik. Kulturgeografen Irene Molina och ekonomihistoriken Paulina de los Reyes menar att användandet av etnicitet, i jämförelse med ras, är en ”neutraliserande terminologi som undviker att synliggöra den eller de markörer som placerar människor längs en hierarkisk skala av social, ekonomisk, politisk och kulturell diskriminering och uteslutning” (Molina & de los Reyes 2003:315). En liknande kritik har riktats mot etnicitetsbegreppet för att det tenderar att användas på ett alltför statiskt sätt som anses låsa fast människor i stereotypa kulturella föreställningar och att forskningen kring etnicitet enbart betonat kulturella aspekter bortsett från andra centrala faktorer, inte minst socioekonomiska förhållanden. Sociologen Aleksandra Ålund är en av dem som framfört kritik av det slaget. Själv identifierar hon två grundläggande kriterier i konstituerandet av etnicitet, där den ena bygger på kulturell samhörighet medan den andra handlar om de strukturella villkor som över tid och rum genererar olika intressegemenskaper. I samspelet mellan det strukturella och kulturella kan sedan etnicitet med t.ex. religiösa, politiska eller kulturella markörer komma till uttryck (Peterson & Ålund 2007a:16) (se även Ålund 1997). Genom att även betona effekterna av sociala strukturella villkor synliggör hon att varken kultur eller etnicitet kan betraktas som något statiskt, utan tvärtom något föränderligt som under vissa specifika förhållanden kommer till uttryck. Detta är en uppfattning som ligger nära Carters då även han betonar de strukturella villkorens betydelse. Som exempel tar han uppfattningen om ett ”black comunitie” vilket både bygger på en delad utsatt sociostrukturell position och kulturella uppfattningar kring vad det är att vara svart. Betonandet av de strukturella villkoren gör även att Carter vänder sig mot den strävan han menar finns bland forskare idag att tillskriva samtliga grupper en etnicitet i strävan efter att ifrågasätta vilka som får privilegiet att utgöra normen. I stället menar han att det intressanta är

just varför en identitet med inslag av etnicitet är mer intressant för vissa grupper än andra (Carter 2000:142). Det sistnämnda anser jag vara av tydlig relevans då det är centralt att försöka förstå varför t.ex. betoning av en svensk identitet blir viktigare för vissa killar (i de fall det har betydelse för deras förhållningssätt till invandrare), inte minst i förhållande till deras skilda strukturella positioner.

2.3 Invandrare

Invandrare är ett begrepp som är problematiskt i flera avseenden och användandet av det har också fått utstå mycket kritik. Dels riktat mot själva ordet i sig, vars tillkomst var avsedd att utgöra ett progressivt alternativ till utlänning, men som etnologen Ingvar Svanberg och historikern Mattias Tydén konstaterar så har begreppet en inbyggd reservation i sig: "In-vandrare är någon som alltså inte fått fotfäste, en rotlös människa, och termen bidrar till att markera distans" (Svanberg & Tydén 1999:26). Det vill säga någon som aldrig avslutar att in-vandra och som aldrig blir en integrerad medborgare i det nya landet. Mer allvarlig i förhållande till uppsatsen är den kritik som riktats mot uppdelningen mellan kategorierna svenskar och invandrare och inte minst dess betydelse för svenskt integrationstänkande och massmediala representationer (se t.ex. Azar 2005:181). Paulina de los Reyes och professorn i socialt arbete Masoud Kamali poängterar även att "svenskar" och "invandrare" är konstruerade begrepp som saknar ontologiskt värde och istället anser de att uppmärksamheten bör riktas mot hur dessa begrepp konstruerats (de los Reyes & Kamali 2005:11). Min avsikt med att basera frågeställningen på *svenska* killars förhållningssätt till *invandrare* är inte att befästa svenskar och invandrare som två precisa centrala vetenskapliga begrepp med ett förklaringsvärde i sig själva, men som genusvetaren och sociologen Diana Mulinari och sociologen Anders Neergård konstaterar är vissa kategoriseringar nödvändiga för att möjliggöra kommunikation, även om dessa alltid är kopplade till makten att kunna kategorisera. (Mulinari & Neergård 2004:79). Invandrare är ett etablerat vardagsbegrepp som används frekvent inom olika områden och på olika nivåer i samhället, vilket även omfattar de killar som jag studerade. Genom att i mötet med killarna använda mig av ordet invandrare underlättades därmed intervjusituationen då det var bekant och naturligt för killarna själva att använda.

Invandrarbegreppet är oprecist i flera avseenden. Det är överhuvudtaget oklart vilka som avses med begreppet och det leder till en homogenisering av en grupp med vitt skilda ursprung och som i avseende på ålder, kön, sexualitet och klasstillhörighet är lika heterogen som den övriga befolkningen (vilket naturligtvis inte heller avhjälpes med att uppsatsen begränsats till att utomnordiska invandrare) (Castles & Miller 2003:36). Min avsikt är dock inte att försöka precisera begreppet utan det intressanta är vilka killarna själva definierar som invandrare. Det innebär inte att mekanismerna bakom *ett* förhållningssätt mot en homogen invandragrupp kommer att avhandlas, utan killarnas skilda förhållningssätt gentemot olika grupper av vilka de ser som invandrare kommer att diskuteras vid de fall det har inverkan på vilka kausala mekanismer som är av betydelse. Med svenska killar avses inget utöver att de läser på en svensk gymnasieskola, vilket innebär att kategorierna invandrare och svenskar inte är ömsesidigt uteslutande utan killar som av andra, eller av sig själva, definieras som invandrare utgör i egenskap av unga svenska killar också en del av underlaget för uppsatsen.

2.4 Klassbegreppet

Definitionen av klass har för uppsatsen två centrala funktioner, då den både ligger till grund för urvalet av vilka som i uppsatsen studeras och fungerar som en viktig teoretisk utgångspunkt vid analysen av orsakerna till killarnas förhållningssätt gentemot utomnordiska invandrare. Jag använder mig i synen på klass av de två sociologerna och klassteoretikerna Eric Olin Wright och Pierre Bourdieu då bägge fångar olika centrala delar kring klasstrukturens kausala effekter och i den ledande teoribildningen kring orsakerna till negativa förhållningssätt gentemot invandrare och diskriminerande handlingar utgör både klass som syftandes på plats inom produktionsförhållandena med medföljande intressen och klass utifrån sociokulturell position viktiga inslag. I vilken grad dessa teorier kan anses vara kompletterande respektive motstridiga är dock en diskussion som kommer att lämnas utanför den här uppsatsen och utgångspunkten är att de bägge fångar viktiga kausala mekanismer som är kopplade till klass.

2.4.1 Eric Olin Wright

Wright definierar sig själv som neomarxist⁹ och hans utgångspunkt är traditionellt marxistiskt, med en klassteori

⁹ Wright bör dock inte ses som någon renodlad marxistisk klassteoretiker, utan t.ex. hans betoning av expertkunskaper och auktoritet inom produktionsprocessen uppvisar likheter med weberianska synsätt kring marknadschanser och även den klassifikatoriska grundens likhet har framhållits i diskussionerna kring Wrights klassteori. Wright frångår även Marx arbetsvärdesteori och kritiker har angräpat honom för att osynliggöra gränsen mellan den neo-marxistiska respektive neo-weberianska klassanalyser (Castro 1992:158ff). Wright är

baserad på två huvudklasser vilka utgörs av *kapitalister* (de som äger produktionsmedlen) och *arbetare* (de som endast har sin egen arbetskraft att sälja). Mellan dem råder ett exploateringsförhållande, vars grund är kampen om det mervärde som arbetarna producerar, vilket får som effekt att det som den ena klassen tjänar på förlorar samtidigt den andra på¹⁰. I hans grundläggande klasschema återfinns även en tredje klass som utgörs av *småborgare* (de som äger sina produktionsmedel men inte har några anställda), vilket dock är en klass som i stort sett står utanför det exploateringsförhållande som råder mellan kapitalister och arbetare. En så bred definition av arbetarklassen, där enligt Wright 85-90 % av befolkningen i de flesta utvecklade länder skulle hamna i samma klass, är dock problematisk vid analyser av klasstrukturens effekter på människors klassmedvetande och klasskonflikter. Wright anser att detta utgör det problem som ofta definieras som problemet med medelklassen, de människor ”who do not own their own means of production, who sell their labour power on a labourmarket, and yet do not seem part of the the `working class” (Wright 1997:19) Därför differentierar han de olika lokaliseringarna inom den icke-ägande klassen utifrån människors relation till auktoritet inom produktionen och deras besittande av expertkunskaper (inte minst kopplat till utbildning) och menar att de som innehar auktoritet eller expertkunskaper utan att vara en del av den ägande klassen befinner sig i motstridiga klasslokaliseringar då de samtidigt är av en sådan vikt för arbetsgivarna att de tenderar att belönas (Wright benämmer det som privilegierad tillägnelse position) i en sådan utsträckning att de även anses ha vissa gemensamma intressen även med kapitalisterna¹¹. Wrights betonande av expertkunskapernas effekter på klasspositionen har likheter med Bourdieu och han skriver själv att det ”may also be the case expertise, skills and knowledge are associated with various kinds of `symbolic capital` and distinctive life-styles, as Bourdieu and others have noted” (Wright 1997:23). Wright menar därmed att dessa korrelationer mellan kulturellt kapital och klass kan vara av stor betydelse för vissa sociologiska förklaringar, men de är enligt honom i sig självt inte en anledning att hantera expertkunskaper som en dimension för klasslokalisering, utan skälet för Wright är att människor med expertkunskaper har som en effekt av deras via sina kunskaper privilegierade position inom exploateringsrelationen att deras egenintressen kan skilja dem från vanliga arbetare (vilket även har effekter på deras klassmedvetande och klassidentifikation).

Utifrån relationen till ägandet av produktionsmedel, relationen till auktoritet och relationen till expertkunskaper konstruerar Wright ett grundläggande klassschema omfattande sex olika klasslokaliseringar respektive ett avancerat klassschema omfattande tolv olika lokaliseringar. Wright betonar dock angående hans grundläggande klasschema (vilket även gäller för det avancerade klassschema omfattande tolv olika lokaliseringar) att det är ”important to stress that this is a map of class *locations*. The cells in the typology are not `classes` as such; they are locations within classrelations” (Wright 1997b:20)¹². Att befinna sig i en lokalisering inom klasstrukturen innebär att ens materiella intressen är formade av ens relation till exploateringsprocessen, vilket utifrån de hittills förda resonemangen kopplats till människors arbeten (av Wright definieras koppling via arbetet för *direkt klasslokalisering*). Det finns dock en stor heterogen grupp av människor som i likhet med de på gymnasiet studerande killar (t.ex. pensionärer, barn, arbetslösa och egenföretagare) som jag valt att studera står utanför arbetsmarknaden och medföljande exploateringsförhållande. Wright talar därför även om *medierade klasslokaliseringar* vars främsta koppling är familj och släktskap (vilket innebär att personer med t.ex. föräldrar som är kapitalister samtidigt som de själva innehar ett okvalificerat arbetarklassyrke befinner sig i två olika klasslokaliseringar). Det innebär att både en bedömning av killarnas möjligheter på en framtida arbetsmarknad utifrån utbildningsval och deras föräldrars position inom produktionsförhållandena ligger till grund för min

själv medveten om vissa av likheterna men lyfter själv fram betonandet av ett rådande exploateringsförhållande mellan klasserna som den avgörande skillnaden, vilket också är ett av de främsta skälen till varför jag valt att använda mig av Wrights teori istället för neo-weberianska alternativ (Wright 1997:29ff) (Wright 2002). Jag anser att betonandet av exploatering gör Wrights teori mer fruktbar som grund för de teorier som lyfter fram effekterna av olika klassintressen i förhållande till invandrad arbetskraft som centralt för människors förhållningssätt till invandrare.

¹⁰För en mer ingående beskrivning av Wrights definition av vilka kriterier som måste uppfyllas för att det skall råda ett exploateringsförhållande se (Wright 1997:10f,17).

¹¹ För en bild över Wrights grundläggande och avancerade klassschema och en mer ingående beskrivning av betydelsen av auktoritet inom produktionsprocessen och expertkunskaper se bilaga B.

¹² Wrights klassschema har kritiserats både för att hans avancerade klassschema omfattar för många klasser och att konstruerandet av just tolv klasser i det avancerade klasschemat är godtyckligt och inte teoretiskt förankrat och att det lika gärna kunde ha utgjorts av 16 olika klasser eller något annat antal (vilket kvarstår som ett problem trots att Wright i *Class Counts* menar att han inte syftar på flera olika klasser utan olika lokaliseringar inom klassrelationerna) (Higgs, Rees Jones & Scambler 2004:99) (Castro 1993:160). Jag anser dock att det i förhållande till uppsatsen är ett begränsat problem då min avsikt inte är att härleda de killar jag studerar till någon exakt klasslokalisering, utan det centrala för urvalsprocessen av killarna och analysen av orsakerna till deras förhållningssätt gentemot invandrare är att deras skilda relationer till ägande av produktionsmedel, auktoritet och expertkunskaper kan ha betydelse för deras förhållningssätt till invandrare och vilka mekanismer som är avgörande för det.

bedömning av deras klassposition.

2.4.2 Pierre Bourdieu

2.4.2.1 Klass, kapital och habitus

Bourdieu's huvudsakliga klasskategorier är tredelade och utgörs av de *folkliga klasserna* (vilka förenklat kan kopplas till arbetarklassen), medelklasserna och den dominerande klassen, vilka inte direkt kan översättas till marxistiska indelningar bestående av arbetarklass, småborgare (eller medelklass) och kapitalister. Donald Broady menar i sin avhandling *Sociologi och Epistemologi*, där han avhandlar Bourdieus författarskap, att Bourdieu sökte svar på marxismens frågor men att han fann marxismens analysmöjligheter otillräckliga. Detta gäller i högsta grad hans syn på klass där klasstrukturen kausala mekanismer tillskrivs mer omfattande effekter på människor än hos Wright och Bourdieu betonar därför att klass inte endast går att relatera till produktionsförhållanden eller ens ekonomiska förhållanden i stort, utan snarare befinner han sig närmre en weberiansk syn på klass där även olika icke ekonomiska symboliska tillgångar tillerkänns effekter och där kampen mellan olika klasser handlar om legitimitet inom olika sociala fält¹³ (Broady 1990:282). Begreppet klass i förhållande till ekonomiskt relaterade handlingar och statusgrupp baserat på livsstil och prestigeladdade handlingar skall inte uppfattas som beteckningar av två skilda grupper, utan statusgrupper är också klasser (Castro 1992:179).

Absolut centrala begrepp för förståelsen av Bourdieus klassteori, och hans författarskap i stort, är hans kapitalbegrepp (kapital kan kort beskrivas som värden, tillgångar eller resurser) och habitusbegreppet. Vid sidan av det *ekonomiska* kapitalet behandlar Bourdieu främst vad han definierar som *symboliskt*, *kulturellt* och *socialt* kapital, där symboliskt kapital enligt Broady är det mest centrala av samtliga begrepp inom Bourdieus sociologiska begreppsapparat. Kortfattat sammanfattar Broady symboliskt kapital som ”det som av sociala grupper igenkännes som värdefullt och tillerkännes värde” (Broady 1990:171). Begreppet är alltså inte individuellt då andras erkännande är nödvändigt för att det skall kunna betraktas som kapital. Det kulturella kapitalet som återfinns i tre olika former; förkroppsligat (som system av dispositioner eller med andra ord habitus), objektifierat (t.ex. målningar och böcker) samt institutionaliserat tillstånd (t.ex. olika former av examensbetyg och utbildningstitlar) kan sägas utgöra en bred underavdelning till det symboliska kapitalet. Det befinner sig dock på en annan nivå då symboliskt kapital är mer allmänt och kan utgöras av en mängd olika saker som bara är kopplade till en specifik plats eller ett område (t.ex. en specifik arbetsplats) medan det kulturella kapitalet i större utsträckning är kopplat till dominansförhållanden som gäller samhället i stort. Med andra ord kan symboliska kapital sägas utgöra kulturellt kapital om det av ett stort antal andra grupper i samhället uppfattas som mer värt än andra former av symboliskt kapital (Broady 1990:173). Det kulturella kapitalet utgör samtidigt en form av motsats till det ekonomiska kapitalet, vilka enligt Bourdieu tillsammans utgör de mest verksamma differentieringsprinciperna i de utvecklade ländernas sociala rum (Bourdieu 1999a:14ff).

Socialt kapital är enligt Bourdieu

”the aggregate of the actual or potential resources which are linked to possessions of durable network of more or less institutionalized relationships of mutual acquaintance and recognition- or in other words, to membership in a group- which provides each of its members with the backing of the collectively owned capital” (Bourdieu 1986:248).

Socialt kapital kan därmed utgöras av t.ex. släktrationer, vänskapsband eller stöd mellan olika elever från utbildningar med hög status. Det sociala kapitalet existerar, verkar och får effekter endast om det går att omsätta i något som tillerkänns värde och kan ofta fungera som en viktig länk mellan symboliskt kapital och ekonomiskt kapital, då, t.ex. en bra utbildning inte garanterat ger ett bra jobb, men möjligheten till det fördelaktiga jobbet ökar med ett bra kontaktnät. De olika kapitalformerna skall inte ses som något fast, varken i avseende på en persons kapitalinnehav, som visserligen i viss utsträckning ärvs men också är något människor kan tillförskansa sig under livets gång, eller de olika kapitalens värde som hela tiden är utsatta för ständiga strider där olika grupper kämpar för värdet av de kapitalsammansättningar de själva är i besittande av.

Bourdieu försöker genom habitusbegreppet att undvika både strukturalismens bortseende från aktörens kapaciteter och aktörsperspektivets bortseende från strukturernas kausala krafter genom att varken se individer som passiva normbärare som reagerar direkt på strukturell stimuli eller som att våra handlingar är direkta resultat av reflexiva överväganden:

¹³ För en närmare förståelse av Bourdieus fältbegrepp se (Bourdieu 1992:94ff) eller (Broady 1990:270ff).

”I wanted initially to account for practice in its humblest forms-rituals, matrimonial choices, the mundane economic conduct of everyday life, etc.-by escaping both the objectivism of action understood as a mechanical reaction ”without an agent” and the subjectivism which portrays action as the deliberate pursuit of a conscious intention, the free project of a conscience positing its own ends and maximizing its utility through rational computation” (Bourdieu & Wacquant 1992:121).

Habitus utgör länken mellan den sociala kontext människan lever i och hennes sociala praktiker och utgörs av ett system av dispositioner som strukturerar människors handlingar, perceptions- och tankesätt. Detta system är baserat på insocialisering och människors tidigare erfarenheter i form av ”sociala erfarenheter, kollektiva minnen, sätt att röra sig och tänka som ristats in i människors kroppar och sinnen” (Broady 1990:228). Habitus är förkroppsligat och befinner sig därmed på en annan nivå än det rent reflexiva, varför vi därmed ofta är omedvetna om habitus betydelse för våra perceptioner och sociala praktiker som för henne framstår som fritt valda; ”The habitus is spontaneity without consciousness or will” (Bourdieu 1990a:56).

Habitusbegreppet är nära sammankopplat med kapitalbegreppet då mängden kapital och strukturen på det utgör en viktig del av habitus, vilket är extra tydligt när det gäller olika former av förkroppsligat kulturellt kapital. Varje människa är i besittande av habitus men det innebär inte att samtliga habitus omvänt kan räknas som kapital, då kapital i Bourdieus mening är tillgångar som av andra tillerkännes värde. Därför kan människors habitus kraftigt skifta när det gäller dess värde och det kan även värderas på varierande sätt från grupp till grupp. Varje individ har ett enskilt habitus, och att Bourdieus habitusbegrepp bara skulle gälla olika grupper är enligt Broady ett missförstånd, men grupper har varit hans främsta fokus och då inte minst gällande klasser av habitus (Broady 1990:230). Klasserna kommer ur att människor lever under liknande sociala betingelser och är ”utsatta” för liknande kausala krafter och effekter och har därmed liknande erfarenheter som leder till klasser av habitus. Via habitusbegreppet försöker Bourdieu även förklara homologier i det sociala rummet som inte enbart är baserat på ekonomiska likheter utan även gällandes livsstilar omfattandes t.ex. likartade smaker, preferenser och beteenden. Han skriver själv att

”varje klass av positioner svarar å ena sidan en klass av *habitus* (eller av *smaker*) vilka produceras av de sociala betingelser som är förenade med motsvarande sociala villkor och å andra sidan, via *habitus* och deras generativa förmåga, en systematisk uppsättning tillgångar och egenskaper som är inbördesförenade av en enhetlighet i stil” (Bourdieu 1999b:18).

Kamperna mellan klasserna rör sedan främst kulturella och symboliska distinktioner där de lägre klasserna strävar efter att tillförskansa sig erkända kapitaltillgångar eller att de kapitaltillgångar de redan är i besittande av skall tillerkännas värde, medan de dominerande klasserna försöker stänga ute de lägre klassernas strävanden efter erkänt kapital och avlegitimera de lägre klassernas befintliga kapitaltillgångar.

En viktig del i klasshabitusets effekter är skapande av homogeniteter i det sociala rummet och klassreproduktionen är den insocialiseringen som sker via familjen. Att växa upp i t.ex. en arbetarklassfamilj innebär också att tidigt insocialiseras i ett visst sätt att handla och uppfatta världen och dispositioner från den tidiga barndomen har ofta även påverkan på skolgången och det senare yrkeslivet, varför de som är uppväxta inom arbetarklassen ofta inte förespeglar sig något annat än arbetarklassyrken;

”The dispositions inculcated by a childhood experience of the social world which, in certain historical conditions can predispose young workers to accept and even wish for entry into a world of manual labour, are reinforced by work experience itself and by all the consequent changes in their dispositions” (Bourdieu 1981:314).

2.4.2.2 Habitusbegreppets relation till Archers analytiska dualism

Bourdieu kommer i den här uppsatsen att användas i förhållande till den kritiska realismen och Archers analytiska dualism (vilket genomgående gäller för de teoretiker som används i uppsatsen men som blir av speciell betydelse i Bourdieus fall då han bredvid Archer intar en mer central roll och att han inriktningsmässigt har många likheter med Archer). Bourdieus teoretiska position är enligt Dave Elder-Vass endast löst bunden till hans ontologi och kan därför ”be recast into an emergentist framework without losing its inherent structure or strengths” (Elder-Vass 2007:326). Det finns även redan hos Bourdieu aspekter som pekar mot en kritisk realistisk grund då han både förhåller sig explicit kritisk till en absolutistisk och relativistisk kunskapssyn, samt accepterar strukturell

kausaltitet som verkar och påverkar oss människor oberoende av vårt medvetande om dem: "there exist, in the social world itself, and not merely in symbolic systems, language myth, etc, objective structures which are independent of the consciousness and the desires of agents and are capable of guiding or constraining their practices or representations" (Bourdieu 1990b:123).

Trots dessa likheter och att Bourdieu, i likhet med Archer, via habitusbegreppet försöker undvika strukturalismens reducerande av agenten/aktören saknar människors reflexivitet och intentionalitet hos Bourdieu samma tydliga grund som hos Archer¹⁴ (Wennerström 2003:117)(Elder-Vass 2007:329). Elder-Vass menar dock att de är förenbara inom en emergentisk ontologi där strukturer och agenter erkännes egenskaper tillhörande skilda strata, även om det förutsätter vissa omformuleringar av respektive författares ytterligheter. Han menar vidare att människors handlingar både är beroende av vårt habitus respektive reflexivitet och att de bägge "in fact represent two complementary moments of one and the same process" (Elder-Vass 2007:335). Det centrala för den här uppsatsen är dock främst Elder-Vass slutsats att vissa delar av vårt beteende kan vara mer beroende av habitus respektive reflexivitet och att detta kan skifta mellan t.ex. olika individer, situationer, historiska omständigheter och samhällsklasser (Elder-Vass:2007:342f). Sociologen Ulla-Britt Wennerström använder i sin avhandling *Den kvinnliga klassresan* både Archer och Bourdieu som viktiga analytiska verktyg utifrån en kritisk realistisk ontologi och konstruerar där en mer konkret modell som explicitgör befintliga delar av Bourdieus teori och där agentskapet i förening med den kritiska realismen lyfts fram:

"fält (struktur) + kapital (resurs) + habitus (strukturerande dispositioner) + *mänskligt agentskap* (intentionalitet, reflexivitet, handlingskraft) = reproduktiva och transformativa praktiker" (Wennerström 2003:117).

2.5 Tidigare forskning

Det forskningsområde som rör vad som brukar benämnas som studier av etniska/ras relationer och studier över attityder gentemot invandrare är så omfattande att någon heltäckande redogörelse är omöjlig, utan den blir nödvändigtvis både ytlig och selektiv till sin karaktär. Genomgången präglas av svensk forskning och forskning som är av direkt betydelse för uppsatsen, samt en kort avslutande diskussion kring den befintliga forskningen och uppsatsen relevans i förhållande till den¹⁵. När det gäller attityder gentemot invandrare och etnisk diskriminering har Anders Lange och Charles Westin genomfört en mängd olika studier, varav de flesta har utgjorts av större enkätundersökningar vilka i vissa fall även kombinerats med intervjuer (se t.ex. Lange & Westin 1984). Här bör också *Ungdomen om invandringen* (1993) nämnas då dess fokus är just ungdomars attityder till invandrare. Lange och Westin har även producerat genomgångar av de teorier som finns kring etnisk diskriminering och negativa förhållningssätt gentemot invandrare och minoriteter, där den mest omfattande och för uppsatsen viktigaste är *Etnisk diskriminering och social identitet* (1981). Verket består dels av en omfattande genomgång över teorier kring etnisk diskriminering, men de utvecklar även vad de kallar för en *flerfaktorsteori* om etnisk diskriminering, vilken Lange också senare har återkommit till (Lange 1992).

De har under de senaste tio åren kommit olika studier som fokuserat på ungdomar och deras förhållningssätt till invandrare på specifika orter där främlingsfientlighet och rasism varit frekvent förekommande och setts som ett problem. Sociologen Sabina Almgren har i sin arbetsrapport *Rasister, skinnskallar, patrioter och fosterlandsälskare* (1999) studerat identitetsskapande och vad hon benämner som rasistiska livsstilar bland ungdomar i Vålberg. En liknande studie, dock med mer fokus på de specifika strukturer som utmärker Klippan som ort, har Anders och Berit Wigerfelt genomfört kring ungdomars förhållande till invandrare i Klippan. Aleksandra Ålund har i stället främst studerat unga invandrares situation i Sverige och då även deras relation till "svenska" ungdomar. Den tydligaste beröringspunkten med min uppsats är framförallt hennes diskussioner kring relationen mellan kultur/etnicitet och socioekonomiska faktorer som t.ex. klass, omfattandes en kritik av bortseendet från socioekonomiska faktorer till förmån för kulturessentialistiska förklaringar gällande ungdomars beteenden och identitetsskapande (Ålund 1997) (Ålund & Peterson 2008). Det finns även annan forskning som fokuserat

¹⁴ Archer har även själv kritiserat Bourdieu för att smälta samman struktur och agent (Archer 2003:11f).

¹⁵ Ett i flera avseenden närliggande forskningsområde som inte finns med i den här genomgången är det rörande stödet för olika direkt främlingsfientliga partier, nynazistiska rörelser eller radikala högerpopulistiska partier (som Ny demokrati i Sverige). Den främsta anledningen till det är att stödet till framförallt de olika politiska partierna med en främlingsfientlig agenda också är kopplat till en mängd olika mekanismer som inte har direkt med förhållningssätt till invandrare att göra, vilket också den befintliga forskningen tydligt visat på. Pierre Bourdieu skriver t.ex. angående Le Pens och Front nationals tidigare framgångar i Frankrike att vad "som ändå är helt säkert är att man borde fundera över vissa andra faktorer innan man reflexmässigt förklarar främlingshat som enda motiv till att rösta på Front national, till exempel de många korrupsionsskandaler som drabbat politikens mediepräglade värld" (Bourdieu 1999b:33).

ungdomars identitetsskapande som tangerar aspekter av den här uppsatsen trots att dess huvudfokus varken är etniska relationer eller förhållningssätt till invandrare. Socialantropologen Fanny Ambjörnssons studerar i *I en klass för sig* (2004) unga tjejeers identitetsskapande i förhållande till klass och genus, men skildrar även de klassbaserade hierarkier som finns mellan olika gymnasieprogram och hur klass och genusstrukturer kan ha kausala effekter på ungdomars förhållningssätt till invandrare. Här kan även sociologen Paul Willis klassiska studie *Fostran till Lönearbete* (1983) nämnas, där Willis unga arbetarklassgrubbar intar ett fientlig förhållningssätt gentemot invandrare som en effekt av deras egna utsatta klassposition och deras strävan efter att bl.a. minska sin egen känsla av exploatering. En mekanism som enligt Willis är central för det kapitalistiska systemets reproduktion.

Stephen Castles är ett av de internationellt främsta namnen inom migrationsforskningen och han har i flera verk tillsammans med andra forskare behandlat olika mekanismer som är kopplade både till migrationens orsaker och till dess konsekvenser, men framförallt även immigranternas situation i det ”nya” landet (Castles & Miller 2003) (Schierup, Hansen & Castles 2006). Han har tillsammans med Godula Kosack i *Immigrant workers and class structure in western Europe* (1973) även mer specifikt behandlat klasstrukturens kausala effekter för negativa förhållningssätt gentemot invandrare och konsekvenserna av olika motsättningar mellan inhemska och utländska arbetare för arbetarklassens klassmedvetande. Redan diskuterade Bob Carter har utifrån den kritiska realismens sociala ontologi, med Archers analytiska dualism i centrum, behandlat frågor kring ras, rasism och vad som ofta benämns som rasrelationer. Som redan synts utgör hans bok *Realism and Racism* (2000), en viktig utgångspunkt för begreppsanvändningen i uppsatsen.

Den forskning som är direkt inriktad mot förhållningssätt gentemot invandrare eller minoriteter i Sverige utgörs främst av olika större surveyundersökningar där samband mäts mellan olika variabler. Sociologen Mikael Hjerms sammanfattning av den rådande forskningen kring attityder gentemot invandrare visar också på de problem som finns med den. Dels finns det flera motstridiga tendenser där olika studier visar motstridiga resultat kring variabelers eventuella samband, men också att de i många fall är svårt att skilja hönan från ägget vid olika identifierade samband. Huruvida ett mer frekvent umgänge med invandrare skall ses som en orsak till eller en konsekvens av mer positiva attityder till invandrare är ett exempel på det sistnämnda. Även vid de fall där de tydligaste sambanden återfinns, som mellan högre utbildning och positivare attityder gentemot invandrare, har forskningen förhållandevis lite att säga om själva orsakerna bakom dessa samband (Hjerm 2007a:228ff). Detta beror till stor del på frågans komplexitet där rimligtvis en mängd olika mekanismer påverkar varandra på olika sätt inom olika kontexter, men jag skulle även hävda att det kan bero på en avsaknad av metodologiska alternativ till den stora delen av den svenska forskningen som främst har inriktats på samband mellan olika variabler via större kvantitativa studier och till viss del stannat vid sambandsidentifierande. Danermark m.fl. skriver att samhällsvetenskapliga metoder som bygger på empiriska regelbundenheter eller samvarianser mellan olika variabler ”heller inte kan uttala sig om något annat än just de empiriska regelbundenheter och statistiska samband; de kan inte uttala sig om orsaker” (Danermark 2003:94). Jag anser att det idag finns ett behov av forskning som strävar efter att identifiera de kausala mekanismer som är avgörande för människors förhållningssätt gentemot invandrare, vilket inte minst gäller för forskning kring unga killar. Både genom mitt fokus på unga killar och mitt användande av *intensiva* forskningsansatser¹⁶ i form av intervjuer och observationer, närliggande en etnografisk ansats med fokus även på bakomliggande strukturer, inordnade under den kritiska realismens sociala ontologi och omfattandes Archers analytiska dualism, anser jag att uppsatsen bidrar med ett åtminstone inom svensk forskning nytt angreppssätt.

2.6 Teoretiska utgångspunkter

2.6.1 Valet av teorier

Då ämnet för uppsatsen är brett och förhållandevis utforskat, åtminstone när det gäller det fokus och tillvägagångssätt jag valt, och en uppsats av det här slaget både är tidsmässigt och omfångsmässigt begränsad har

¹⁶ Inom den kritiska realismen finns det en kritik gentemot konflikter där forskare placerar sig antingen i ett kvantitativt eller kvalitativt fack, och t.ex. Danermark m.fl. är positivt inställda till att ett både- och perspektiv vunnit allt mer terräng. De är även emot själva benämningarna kvantitativt och kvalitativt då dessa i för stor utsträckning kopplas samman med positivism respektive fenomenologin/hermeneutik, vilket anses olycklig då metoderna är användbara utan att man tar ställning för någon av dessa vetenskapliga traditioner. Istället använder jag mig, i likhet med Danermark m.fl. av begreppen *extensiv* och *intensiv* forskningsdesign, där bägge är inordnade under den kritiska realismens sociala ontologi och där förenklat extensiv forskningsdesign motsvarar det som i regel benämns som kvantitativa metoder medan intensiv forskningsdesign motsvarar det som i regel benämns som kvalitativa metoder (Danermark m.fl. 2003:286ff).

de teorier jag valt att använda mig av inte bara varit relevanta för kunskapen kring olika kausala mekanismer utan valet av dem innebar även på ett tidigt skede viktiga avgränsningar av uppsatsens fokus. De teorier som finns kring negativa förhållningssätt gentemot invandrare, oavsett om det gäller negativa attityder, rasism eller diskriminering av invandrare, riktar sig i regel antingen mot mekanismer som återfinns på ett psykologiskt stratum eller mot mekanismer som återfinns på ett samhälleligt stratum (för en kort beskrivning av de olika inriktningarna (se t.ex. Hjerm 2007a:224ff)¹⁷. Den teoretiska grunden för den här uppsatsen riktar sig främst gentemot mekanismer på ett samhälleligt stratum, men omfattar även socialpsykologiska teorier med fokus gentemot bägge strata. Avgränsningen från mer renodlade psykologiska teorier innebär inte att jag anser att det inte kan finnas psykologiska teorier eller mekanismer med relevans i förhållande till uppsatsens frågeställning. Castles och Kosack menar t.ex., utifrån Marx alienationsteori, att olika klasser reagerar olika på socialiseringsprocessen i förhållande till samhällets normer och att arbetarklassen p.g.a. sin högre grad av alienering i förhållande till dessa normer tenderar att i större utsträckning utveckla vad Adorno definierade som *auktoritär personlighet* (Castles & Kosack 1973). En strävan efter att verkligen identifiera själva de psykologiska mekanismerna bakom olika förhållningssätt gentemot invandrare hade dock förutsatt en annan form av intervjuer än dem jag valde att genomföra då teoribildningen kring dem ofta betonar betydelsen av den tidiga socialiseringsprocessen som äger rum redan i barndomens tidiga skeenden.

Den kritik Ålund, och flera andra forskare, har framfört gentemot ett allt för ensidigt fokuserande på kulturella skillnader och bortseendet från socioekonomiska faktorer vid diskussioner kring det som ofta definieras som etniska relationer har varit en viktig utgångspunkt för definierandet av uppsatsens syfte och frågeställning, vilket även avspeglas i det teoretiska ramverket där klass, i en vid bemärkelse, intar en central roll. Det innebär även att uppsatsen skiljer sig åt i förhållande till den reträtt från klass till förmån för fokuseringen på identitetsskapande som präglat mycket av den postmodernistiskt influerade forskningen (Carter & Virdee 2008:667ff) (Skeggs 2000). Det rör sig dock inte om någon klassreduktionistisk ansats där klassmekanismer ses som de givet mest betydelsefulla och varken kultur, etnicitet eller identitetsskapandet kommer att behandlas som något till klass reducerbart. Däremot kommer dessa aspekter att behandlas i förhållande till sociala och kulturella strukturer.

2.6.2. Rädslan för en försämrad arbetsposition

Castles är en av dem som lyft fram arbetarnas rädsla för att förlora sina jobb som avgörande för förståelsen av negativa yttringar gentemot immigranter (Castles & Kosack 1973:451ff)¹⁸ (Castles & Miller 2003:184). Castles och Kosack menar dock att det inte behöver vara så att arbetarna själva erkänner de materiella ekonomiska skälen som sina motiv utan rationaliserar dessa genom att förknippa immigranterna med negativa attribut (som att de t.ex. är kriminella eller sprider sjukdomar). De menar t.o.m. att arbetarna själva överhuvudtaget inte behöver vara medvetna om de egentliga skälen till sina antipatier. Samtidigt som Castles och Kosacks syfte är att belysa arbetarklassens mer utbredda negativa förhållningssätt gentemot immigranter påvisar de även att de ekonomiska intressena med lägre ekonomiska utgifter och högre vinst för kapitalisterna är nära kopplat till en diskriminering av den immigrerade arbetskraften (Castles och Kosack 1973). Utifrån Wrights klassteori blir det tydligt att de människor som bara har sin arbetskraft att sälja och som inte är i besittande av expertkunskaper eller auktoritet inom produktionsprocessen är dem som har mest att förlora på konkurrensen från utländsk arbetskraft på arbetsmarknaden då de både riskerar att förlora sina arbeten och även saknar möjligheter att få ta del av det ökade mervärde som kapitalisterna kan uppnå via sänkta kostnader för arbetskraften. Att vara i besittande av framförallt expertkunskaper, men även till viss del auktoritet inom produktionsprocessen, innebär inte bara en viss möjlighet till att få ta del av mervärdet genom det som Wright definierar som "lojalitetsränta" utan även en mindre utsatt position i förhållande till risken att bli utkonkurrerad av billigare arbetskraft (även om det också kan finnas stora individuella skillnader och skillnader mellan olika branscher).

Den generella situationen på arbetsmarknaden och gällande tillgängliga arbetstillfällen lyfts även fram av forskare, utan att det direkt kopplas till olika klassintressen (även om det även kan ha betydelse), som en avgörande faktor för hur det allmänna förhållningssättet till invandrare och invandring ser ut. Paulina de los Reyes skriver att en

¹⁷ Det finns även vissa sociobiologiska teorier med fokus på biologiska mekanismer Dessa är dock kraftigt kritiserade och har endast, om ens något, ett ytterst begränsat inflytande på dagens forskning kring dessa frågor. Även om det skulle kunna finnas någon form av biologisk mekanism som är relevant för frågeställningen är dessa teorier inget alternativ för uppsatsen då sociobiologismen bygger på en kraftig reduktionism där det samhälleliga stratumets och det psykologiska stratumets egna emergenta krafter helt är reducerade till det underliggande biologiska stratumet.

¹⁸ I *Immigrant workers and class structure in western Europe* argumenterar Castles och Kosack för detta utifrån ett par omfattande empiriska studier från början av 70- talet där arbetarklassen trots sitt större motstånd mot invandring i förhållande till andra klasser inte är mer negativa till att t.ex. ha invandrarna som vänner (Castles & Kosack 1973:435).

”transition from workforce immigration to refugee is consequently a marker of how the role of immigrants in Swedish society has been transformed from a desirable, even necessary, element to a burden and a problem” (de los Reyes 2001:75). Idéhistorikern Michael Azar menar därför att invandrarrens utsatthet ständigt är konjunkturbunden beroende på rådande arbetslöshetsprognoser (Azar 2006:97).

2.6.3 Teorin om etnisk stratifiering

Teorin kring *etnisk stratifiering* är en med Castles närbesläktad teori som i Langes och Westins ansats till en flerfaktorsteori kring etnisk diskriminering intar en central roll¹⁹. Bonacichs teori om den *etniska kluvna arbetsmarknaden*, som är en av de delar som Lange och Westin bygger sin teori om etnisk stratifiering på, är baserad på en eventuell *etnisk antagonism*²⁰ kring ekonomiska och materiella vinningar. Den har klara likheter med en marxistisk klassteori, även om Lange och Westin snarare vill benämna den som endast materialistisk då den enligt dem inte omfattar någon form av marxistisk dogmatism. Två grundantaganden för teorin är kapitalets behov av billig okvalificerad arbetskraft och att det finns ojämlikheter mellan olika makroregioner inom det kapitalistiska systemet, vilket kan leda till att intressekonflikten mellan arbete och kapital kan få en särskild dynamik. Stora ekonomiska skillnader mellan olika makroregioner inom det kapitalistiska systemet kombinerat med kapitalisterna egenintresse av billigare arbetskraft kan få som effekt att motsättningen mellan arbete och kapital leder till att arbetarklassen splittras i olika etniska distinkta grupper med skilda resurser till sitt förfogande. En splittring som resulterar i en billigare och en dyrare del där den billigare arbetskraften förhindras eller inte gör anspråk på samma lönenivåer (Lange och Westin 1981:383f, 393).

Den kluvna arbetsmarknaden får därmed förenklat tre parter med i vissa avseenden skilda intressen och där tre olika scenarion främst är tänkbara. Dels en *radikalism* där den billigare respektive den dyrare delen av arbetskraften enas i sin kamp gentemot arbetsgivarna via t.ex. stärkta kollektivavtal, men det kan också leda till vad som benämns som en *förskjutning* där en form av intressegemenskap uppstår mellan den billigare arbetskraften och kapitalet vars konsekvens är att den dyrare arbetskraften trängs undan från olika områden på arbetsmarknaden till förmån för den billigare. En motstrategi för den dyrare arbetskraften är *uteslutning* av den billigare via olika regler och lagar. De skall tilläggas här att det är den lågutbildade inhemska arbetskraften som är mest utsatt för konkurrensen då arbetsgivarna av kvalitetsskäl i regel måste anställa även mer utbildad personal. Personer som är i besittande av expertkunskaper är därmed mindre utsatta för denna konkurrens.

2.6.4 Teorin om social identitet

Den sociala identitetsteorin som Lange och Westin presenterar och använder sig av är i grunden en generell socialpsykologisk teori gällande relationen mellan alla former av olika grupper, men ofta använd för forskning kring diskriminering av invandrare och relationen mellan majoritets- och minoritetsgrupper²¹. Teorins grundantagande är att människor har ett grundläggande behov av att skapa och upprätthålla en positiv självuppfattning, där ett viktigt instrument för att uppnå detta är strävan efter positiv psykologisk särprägel via den grupp man identifierar sig med (ingrupp) i förhållande till en relevant utgrupp. Kopplat till detta grundantagande formulerar Lange och Westin tre olika teoretiska principer, vilka utgör teorins kärna (1) Individerna strävar efter en positiv social identitet som (2) baseras på gynnsamma psykologiskt särpräglade jämförelser med relevant utgrupp och (3) vid de tillfällen den sociala identiteten är otillfredsställande kommer antingen individen försöka att lämna den nuvarande gruppen eller försöka förbättra gruppens positiva särprägel (Lange & Westin 1981:360f). Den sociala identiteten är kopplad till just grupptillhörigheten, där Lange och Westin tar fasta på att vi redan vid födseln hamnar i en socialstruktur (primärt agentskap) bestående av bl.a. ett komplext mönster av olika kategorier och relationer mellan grupper som individen behöver passa in sig själv i, och utgör enligt teorin ett fragment av den totala identiteten (och därmed även en del av människans komplexa självuppfattning) definierad som ”individens *medvetenhet* om att tillhöra *särskilda* grupper med allt vad detta innebär emotionellt (i form av positiva eller negativa värderingar)” (Lange & Westin 1981:353). Här skiljer sig Langes och Westins sociala identitetsbegrepp till viss del från Archers då hon snarare kopplar den sociala

¹⁹ Teorin om etnisk stratifiering kommer här att presenteras utifrån Lange och Westins genomgång och till viss del även deras användande av den i *Etnisk diskriminering och social identitet*, utan närmare referenser till de olika forskare de hänvisar till. De delar jag främst val att fokusera bygger dock till stor del på Bonacichs arbeten från 1970-talet (Lange & Westin 1981:381ff).

²⁰ Bonacichs väljer att använda etnisk *antagonism* istället för termer som diskriminering, fördomar och rasism då antagonism inte har samma emotionella övertoner och understryker att det inte är en ensidig konflikt baserad på vanföreställningar och fördomsfullhet hos en grupp, utan inslag i en intressekonflikt där historiska omständigheter inneburit att etnisk tillhörighet blivit en demarkationslinje (Lange & Westin 1981:393).

²¹ Lange och Westin bygger främst sin teori på Henri Tajfels arbeten. Hur hans arbete och inflytande ser ut kommer dock inte att beröras närmare utan teorin kommer att presenteras enbart som Langes och Westins.

identiteten till de roller som ger positiv självkänsla för den sociala aktören (och då inte alla har någon sådan är inte heller det givet att samtliga människor har en social identitet), medan Lange och Westin baserar sitt sociala identitetsbegrepp uteslutande på gruppstillhörighet. Trots dessa skillnader anser jag att bägge är möjliga att använda utan att det skall framstå som förvirrande, inte minst då Archers sociala identitetsbegrepp har en begränsad betydelse i uppsatsen

Social kategorisering (som kommer från den kognitiva socialpsykologin) och *social jämförelse* är två centrala begrepp för teorin, vilka är sammanlänkade med social identitet, och centralt är att människor även i de fall inga reella kategorier föreligger ändå konstruerar, ofta på godtyckliga grunder, sådana. Särskiljande gruppjämförelse kan därför även skapas där inga sådana tidigare funnits. Människors föreställningssystem omfattandes individens subjektiva representationer av sociala relationer mellan grupper tillskrivs därmed stor betydelse och står som en förmedlande orsaksfaktor mellan den sociala verkligheten och människans sociala beteende. Det råder här alltså ingen direkt avspeglning mellan den sociala verkligheten och människans föreställningssystem utan detta kan även vara baserat på trosföreställningar och fördomar. Föreställningar kring vad som är möjligt respektive omöjligt samt vad som är legitimt ifråga om grupprelationer tillskrivs särskild betydelse (Lange & Westin 1981:353ff). För att kunna tala om en grupp utifrån teorin förutsätts att dess medlemmar uppfattar sig själva som medlemmar av samma kategori, ger medlemskapet en emotionell betydelse och har en någorlunda likartad uppfattning om värderingen av gruppen i förhållande till andra relevanta grupper.

Olika gruppjämförelser kan vara kopplade till eller sammanfalla med olika objektiva materiella intressen, vilket i regel benämns som *realistisk* eller *objektiv* gruppkonflikt, men den kopplingen behöver inte finnas utan det centrala som teorin fokuserar på är de emotionella värdena för självuppfattningen som jämförelsen kan innebära. Gruppjämförelserna bygger främst på olika statusrelationer där grupperna jämförs utifrån olika socialt värdeladdade dimensioner, där följaktligen inte status är likställt med materiella resurser.

3. Metod

3.1 Metodval

Den kritiska realismen är ingen specifik metod i sig som entydigt kan tillämpas i forskningspraktiken. Danermark m.fl. skriver däremot att ”för en forskare som utgår från den kritiska realismen, ter sig vissa metoder och ansatser mer fruktbara än andra. Eller mer precist uttryckt, hur man kan använda sig av vissa metoder och vilka slutsatser som kan dras av de resultat som de producerar” (Danermark m.fl. 2003:270). Inom det Danermark m.fl. benämner som *den kritiska metodpluralismen* förespråkas ofta ett kombinerande av flera metoder”, där det som främst bör styra valet av metod är karaktären på det teoretiskt definierade studieobjektet. Studieobjektets styrande av metodvalet skall dock inte liknas vid en total metodpragmatism, även om det finns vissa likheter, då den kritiska realismen betonar betydelsen av de ontologiska antagandena och vilken metod ”som är lämplig eller inte lämplig återfinns i relationen mellan metateorin och metoden, det vill säga i metodologin” (Danermark m.fl. 2003:272). Den positiva inställningen till användandet av flera metoder omfattar även kombinerandet av intensiva respektive extensiva metodansatser, men det är centralt att vara medveten om respektive metodansats begränsningar gällande vilka resultat som kan produceras med dess hjälp. Begränsningen med den extensiva ansatsen är främst att den form av samband som kan identifieras i sig självt inte visar på vilka kausala mekanismer som verkar, även om de kan vara ett hjälpmedel i sökandet efter dem, och kan därmed inte heller ensamt ge några kausala förklaringar. Danermark m.fl. menar därför att vid frågeställningar som har förklarande anspråk, vilket precis som i mitt fall innebär en strävan att identifiera kausala mekanismer och under vilka omständigheter de verkar, räcker det inte med extensiva metoder (som t.ex. survey undersökningar) utan ansatsen måste även omfatta intensiva ansatser (Danermark m.fl. 2003). De begränsningar som den intensiva ansatsen medför i form av generaliserbarhet utifrån det mindre antalet studerade enheter återkommer jag till under 5.2 *Resultatets generaliserbarhet och vidare forskning*.

Jag anser att det ideala för den här typen av studie skulle vara att kombinera både extensiva och intensiva ansatser, där ett inledande användande av en enkätstudie hade kunnat användas som ett sätt att söka efter samband vilka hade kunnat ge ”ledtrådar” kring vilka kausala mekanismer som har betydelse för frågeställningen. Tidsutrymmet och det faktum att det redan finns befintlig kvantitativt inriktad forskning som ger för uppsatsen användbar information innebär dock att jag uteslöt den möjligheten och valde att endast genomföra kvalitativa intervjuer och observationer, där tonvikten legat på det först nämnda. Att främst använda mig av kvalitativa intervjuer kändes utifrån uppsatsens frågeställning som ett naturligt val och bland forskare som det ofta refereras i den här typen av uppsatser lyfts också den kvalitativa intervjuens fördelar fram när det gäller studier som rör

människors erfarenheter och livsvärld (se t.ex. Marshall & Rossman 2006:55, Kvale 1997:34). Vidare framhåvs av Essaiasson m.fl. den kvalitativa intervjuens fördelar att kunna få ett bredare spektra av aspekter kring ett ämne då dess inriktning inte begränsas till ett antal färdiga frågor eller svarsalternativ och jag anser det för uppsatsen vara en nödvändighet att som Essaiasson m.fl. skriver kunna följa upp svaren för att få en vidare utveckling av det som sägs av respondenterna och undersöka motiven bakom svaren (Essaiasson m.fl. 2002:279f). Att alternativt endast använda sig av enkäter skulle i förhållande till ovanstående resonemang kring den kvalitativa intervjuens fördelar innebära omfattande begränsningar av uppsatsens fokus redan initialt och framförallt skulle möjligheten att djupare studera respondenternas bakomliggande motiv kraftigt begränsas.²²

Castles och Kosack menar att ett problem med studier liknande den här är att det kan finnas en diskrepans mellan folks uttalanden och faktiska agerande (Castles och Kosack 1973:346). I sin argumentation för observationens metodologiska fördelar lyfter etnologen Patrik Aspers fram just skillnaden mellan vad folk säger och vad de faktiskt gör, inte minst när det gäller handlingar som kan anses moraliskt tvivelaktiga, och menar att det är en diskrepans som till viss del kan överskridas genom att i stället studera människors praktiska handlande (Aspers 2007:109).²³ Att överbygga den här eventuella diskrepansen skulle dock ha krävt mer omfattande observationer än vad som av tidsmässiga skäl var möjligt under den här uppsatsen. Min avsikt med observationerna, utöver att samla in intressant material, var framförallt att ha dem som en viktig ingång till intervjuerna. Dels genom att få en bild av vilka killarna var och hur deras skolvardag såg ut (vilket även medför viktiga gemensamma referenser vid intervjusituationen), men även för att avdramatisera mötet med mig inför intervjusituationen. Det kommer också synas i analysen att det är intervjuerna som väger tyngst.

3.2 En kritiskt realistisk ansats

3.2.1 En kritisk realistisk etnografi

Mitt sätt att använda mig av intervjuer och observationer för att samla in mina data har likheter med en etnografisk ansats, även om observationerna p.g.a. främst tidsmässiga skäl inte har en lika framskjuten position som annars är utmärkande för den etnografiska ansatsen (se t.ex. Skeggs 2000:40). Etnografin har enligt sociologen Sam Porter dominerats av fenomenologiska perspektivs fokus på det subjektiva meningsskapandet med en skepsis gentemot betydelsen av bakomliggande sociala strukturer och postmodernistiska perspektivs ifrågasättande av etnografens position och kunskapens generaliserbara giltighet (Porter 2002:56ff). Något som enligt Porter kraftigt har beskurit etnografins användbarhet och i stället menar han i förhållande till en fenomenologisk etnografi, att om etnografen skall vara en effektiv metod inom samhällsvetenskapen

”it needs to be grounded in an ontological, epistemological and methodological model that can

²² Jag övervägde dock att varva de individuella intervjuerna med fokusgruppsintervjuer, då den samtalsdynamik som kan uppstå vid den formen av intervjuer skulle kunna ge intressant material. Viktoria Wibeck menar också att fokusgruppsintervjuer har fördelen att de kan ge ett bredare spektra av idéer samt att det lämpar sig vid känsligare ämnen då många människor finner det lättare att tala i en grupsituation (Wibeck 2000:39,127). Av främst två skäl valde jag ändå bort att genomföra fokusgruppsintervjuer, varav det viktigaste var tryggheten för respondenterna att våga uttrycka vad dom tycker och tänker. Även om Wibeck menar att fokusgruppsintervjun med fördel kan användas för att få respondenter att våga tala, anser jag dock att det även finns en stor risk för att det motsatta sker. Framförallt då jag anser att det fanns en risk för att eventuellt existerande hierarkier inom gymnasieklasserna skulle återspeglas i intervjusituationen, vilket skulle kunna få som konsekvens att ett fåtal blir allt för dominerande under intervjuerna. Det andra skälet är att jag på förhand ansåg det vara en nödvändig möjlighet att kunna gå på djupet med en enskild person för att ha möjligheten att komma åt relevant information gällande orsakerna till hans förhållningssätt till invandrare. Möjligtvis hade valet sett annorlunda ut om min främsta avsikt varit att ge en mer deskriptiv bild av unga killars förhållningssätt till invandrare.

²³ En liknande diskussion som den rörande skillnaden mellan vad människor säger och hur de faktiskt handlar är den återkommande kritik gentemot forskning vars syfte är att studera olika gruppers attityder gentemot invandrare eller minoriteter för att den överdriver rasismen eller de negativa attityderna hos de grupper med lägre utbildning, då de med högre utbildning både har större skicklighet och vilja att dölja detta (Hjerm 2007a:228). Filosofen Etienne Balibar menar att attitydundersökningar som försöker mäta rasism hos olika klasser tenderar att överdriva den ”folkliga” rasismen samtidigt som de missar förnekelsestrategierna hos de mer ”bildade” som är vana vid den politiska diskursens glidningar (Balibar & Wallerstein 2002:228). Hjerm avfärdar dock detta och menar att det är ett orimligt antagande att alla de tusentals undersökningar som visat på att främlingsfientligheten är större bland dem med lägre utbildning skulle vara ett utslag av detta och han anser även att argumentet att högre utbildade skulle ha större vilja att dölja sin främlingsfientlighet är suspekt (Hjerm 2007a:228). Jag anser det inte nödvändigt att närmare redogöra för den diskussionen här, och jag saknar också kompetensen för att närmare uttala mig generellt om kritikens giltighet, då syftet med den här uppsatsen inte är att diskutera skillnaden mellan de killar jag studerar i avseende på vilka som är mest främlingsfientliga utan huruvida det kan finnas skillnader gällande vilka kausala mekanismer som är avgörande för killarnas förhållningssätt till invandrare. Det är dock en kritik och aspekt i förhållande till uppsatsens syfte som inte helt går att bortse från då det givetvis är viktigt att avgöra vilka former av negativa förhållningssätt som skall förklaras och det är framförallt relevant att för uppsatsens frågeställning förstå varför vissa killar är mer måna om att framstå som mer positiva till invandrare än andra i de fall sådana tendenser visar sig.

provide a deeper understanding than subjectivism is capable of; one which is able to link the subjective understandings than subjectivism is capable of; one which is able to link the subjective understandings of individuals with the structural positions within which those individuals are located” (Porter 2002:57).

I likhet med Porter rör det sig i mitt fall om en etnografiliknande ansats inom den kritiska realismens ramar, där avsikten inte är att stanna vid en etnografisk beskrivning av de subjektiva meningar som respondenterna uttrycker rörande deras förhållningssätt till invandrare utan även att koppla detta till de sociokulturella strukturer som killarna befinner sig i, och vilkas kausala krafter eller tendenser påverkar deras perception och handlingar. Vikten av att överskrida den etnografiska beskrivningen av de studerades agerande och utsagor och se till de strukturella villkor de verkar inom för en bättre förståelse, visar sig även i tidigare studier som varit viktiga influenser för den här uppsatsen. Förståelsen för det motstånd gentemot skolan som Paul Willis grabbar uppvisar i hans redan nämnda *Fostran till lönearbete* skulle vara ytterst begränsad om Willis inte analyserat detta beteende i förhållande till dels den omgivande kulturella arbetarklasskulturen, men även i förhållande till de djupare kapitalistiska klasstrukturerna och skolstrukturen och dess funktion inom det kapitalistiska systemet. Paul Willis är själv också tydlig med detta och betonar vid ett flertal tillfällen behovet av att tränga under vad han kallar den etnografiska ytan (Willis 1983:210f, 293). Betonandet av betydelsen av strukturer innebär inte att jag avser att bortse från den subjektiva meningens betydelse för mänskligt handlande, som fenomenologiska perspektiv ofta visat på betydelsen av, men genom ett accepterande av sociala strukturer som tidsmässigt föregår handlandet kan förståelsen av dessa subjektiva meningar förhoppningsvis bli mer fullständiga.

När det gäller den postmodernistiskt influerade kritiken där de mer extrema varianterna mer eller mindre ser de olika producerade etnografierna som forskarens ”uppfinningar” snarare än någon mer eller mindre korrekt reflektion kring den sociala verkligheten, men utgångspunkten är som redan nämnts att det med hjälp av etnografisk metod är möjligt att göra vissa generaliserbara kunskapsanspråk utan att därmed hamna i någon naiv realistisk tro på en ”ren” objektiv kunskap.

3.2.2 Retroduktion

För att kunna blottlägga de generella underliggande strukturerna som är av avgörande betydelse för killarnas förhållningssätt till invandrare fyller retroduktion²⁴ en central roll som ett viktigt metodologiskt analysredskap. Danermark m.fl. beskriver retroduktionens kärna utifrån det som inom filosofin kallas för transcendental argumentation där syftet är att skilja de nödvändiga villkoren från tillfälliga omständigheter och ”klarlägga de grundläggande förutsättningarna eller villkoren för sociala relationer, människors handlande, tänkande och vetande” (Danermark m.fl. 2003:192). Det handlar med andra ord om att ställa transfaktiska frågor kring vad som är nödvändigt för att något skall existera och vilka egenskaper som är nödvändiga för att X existerar och är just X (vad gör X möjligt) och därmed även gå djupare än den empiriska domänen och det direkt observerbara, vilket är konsistent den med den kritiska realismens sociala ontologi, för att komma åt strukturerna och mekanismerna bakom ett fenomen. Retroduktion är ingen allmängiltig metod, men Danermark m.fl. menar att det finns olika vägledande strategier för att utnyttja retroduktiva slutledningar (Danermark m.fl. 2003: 197ff), varav det för uppsatsen mest centrala varit det redan nämnda kontrafaktiska tänkandet. Uppsatsen omfattar även ett komparativt inslag med jämförelser olika former av fall i form av de olika gymnasieprogrammen, vilket är en annan strategi som Danermark m.fl. förespråkar då det ger ett fördelaktigt empiriskt material för särskiljandet av det mer generella i förhållande till det tillfälliga (Danermark m.fl. 2003:91).

3.3. Realisering av urvalet

Min avsikt med urvalet var att få killar med skilda klassbakgrunder för att kunna kontrastera dessa gentemot varandra i syfte att kunna identifiera betydelsen av klass gällande vilka kausala mekanismer som har betydande inverkan på dessa killars förhållningssätt till icke- nordiska invandrare. För att åstadkomma detta sökte jag inledningsvis två gymnasieklasser med skilda ”typer” av elever i avseende på val av utbildning då detta med stor sannolikhet även skulle spegla skilda klassbakgrunder. Ambjörnsson använder sig av en liknande strategi då hon vill studera identitetsskapande bland tjejer med skilda klasspositioner i *I en klass för sig*. Ambjörnsson väljer där att studera tjejer som läser på ett yrkesförberedande (Barn och fritidsprogrammet) och tjejer som läser på ett

²⁴ Retroduktion kan bäst liknas vid en form av slutledning, dock inte utifrån den betydelse begreppet ges inom logiken där det syftar på att kunna dra logiskt giltiga härledningar från premiss till slutsats (t.ex. deduktion) och den är inte en slutledning som formaliserats (t.ex. induktion, deduktion och abduktion), genom att den är en tankeoperation där avsikten är att kunna gå från något till något annat (Danermark m.fl. 2003:191)

studieförberedande program (Samhällsvetenskapsprogrammet). Hon konstaterar också att det utöver en tydlig studiebaserad statushierarki, där de studieförberedande programmen har högre status än de yrkesförberedande programmen, också fanns en tydlig skillnad mellan eleverna i avseende på socialt och kulturellt kapital (Ambjörnsson 2004:36). Genom att välja elever som befinner sig i skilda gymnasiala utbildningspositioner hoppades jag att i likhet med Ambjörnsson få elever med skilda resurser i avseende på olika kapitalformer och att det även skulle spegla skilda klasspositioner utifrån Wrights klasschema. Det sist nämnda genom att de med stor sannolikhet framgent kommer att få skilda positioner inom produktionsförhållandena och det även är troligt att det finns skillnader när det gäller föräldrarnas yrkesposition.

Det är idag inte bara skillnad mellan eleverna beroende på vilket gymnasieprogram de läser på, utan det finns även stora skillnader mellan olika gymnasieskolor. Därför försökte jag inledningsvis att få besöka ett teoretiskt program på en storstadsskola med höga intagningspoäng (betyg) och hög status. Detta var dock svårare än jag först trott, till stor del beroende på att mitt besök skulle ske kort före sommarlovet och många skolor upplevde att tiden var för knapp, och när det kom ett sent nej från en skola som först sagt sig vara positiv och sommarlovet kom allt närmare ansåg jag mig tvungen att vidga mina förfrågningar. Det innebar till sist att jag fick möjligheten att besöka ett fordonsprogram och ett samhällsprogram på en och samma kommunala skola i en medelstor svensk stad. Innan besöket på Fordonsprogrammet genomfördes hade jag även tillåtelse att vid ett senare tillfälle besöka ett byggnadsprogram på en gymnasieskola i en större svensk stad och jag valde att besöka både Fordons- och Byggnadsprogrammet med den initiala avsikten att använda besöket på Fordonsprogrammet som en form av förstudie. Killarna på Fordonsprogrammet var dock dem som genomgående intog de mest negativa förhållningssätten till invandrare och besöket där gav material av en sådan relevans för uppsatsen att jag beslutade mig för att använda det i uppsatsens analys. Innebörden av detta är att jag med killarna på Fordonsprogrammet respektive Byggnadsprogrammet hade två grupper av killar med liknande klassbakgrund, men där det också fanns skillnader gällande t.ex. sociogeografisk position, status och den specifika arbetsmarknadens struktur. Konsekvenserna av dessa skillnader i förhållande till frågeställningen kommer utförligt att diskuteras i analysen.

3.3.1 Killarnas klassposition

Utifrån Wrights klassschema finns det tydliga likheter mellan killarnas klasslokalisering på Fordonsprogrammet och Byggnadsprogrammet, där ett stort antal av de yrkespositioner som med stor sannolikhet killarnas utbildning kommer att leda till innebär en låg klasslokalisering utifrån Wrights klassmodell. De var också genomgående inställda på ett snabbt inträde på arbetsmarknaden och endast undantagsvis fanns det tankar på någon annan form av utbildning än vidareutbildning inom det redan valda yrkesområdet. Deras föräldrar hade i regel även de yrken som gav dem en låg klasslokalisering utifrån Wrights klassschema. Inte minst var det vanligt att eleverna valt en utbildning mot liknande yrken som deras respektive föräldrar (i första hand fädernas), men det återfanns också på Fordonsprogrammet, vid sidan av bilmekaniker, yrken som brevbärare och bakare av smörgåstårter och på Byggnadsprogrammet, vid sidan av byggnadssnickare, yrken som sekreterare, barnskötare, datatekniker, städare och en förälder som vid intervjutillfället var arbetslös.

Det var svårare att anta var de killarna som läste på Samhällsprogrammet kommer hamna när de gör sitt inträde på arbetsmarknaden, då de läste på en bredare studieförberedande utbildning. Ingen av killarna hade vid intervjutillfället beslutat sig för att satsa på något specifikt yrke, men samtliga hade vid intervjutillfället planer på att läsa vidare på universitet eller högskola, även om de inte hade klart för sig gällande inriktningen. De flesta tänkte sig dock en vidare inriktning mot olika ekonomiska ämnen (t.ex. marknadsföring och företagsekonomi) och senare yrken som i de flesta fall skulle innebära möjligheter till positioner inom högre klasslokaliseringar än dem som var troliga för killarna som läste på Byggnadsprogrammet och Fordonsprogrammet. Huruvida det även kommer att innebära klasslokaliseringar som omfattar ägande av produktionsmedel eller tydliga gemensamma intressen med den ägande klassen är omöjligt att säga något säkert om, men det rörde sig inte om killar som beskrev sig som särskilt högpresterande i skolan eller killars vars föräldrar innehade den typen av klasspositioner. Föräldrarnas yrken skiljde sig dock genomgående åt i jämförelse med föräldrarna till killarna på Fordonsprogrammet och Byggnadsprogrammet gällande vilka klasslokaliseringar inom produktionsförhållandena de leder till. Yrken som förekom var projektledare, förskolelärare, egenföretagare, labbingenjör, ekonom, revisor och gatuköksarbetare ²⁵.

²⁵ I flera av fallen har killarna bara en ungefärlig uppfattning kring deras föräldrars arbetsuppgifter och position inom yrket, varför den här genomgången kring föräldrarnas yrkesituation inte alltid säger speciellt mycket om deras exakta position utifrån de kriterier som Wright ställer upp kring auktoritet inom produktionsprocessen och expertkunskaper. Genomgången skall därför inte ses som någon exakt

Att på ett generellt plan precis uttala sig om vilka, med Bourdieus terminologi, kapitalformer killarna var i besittande av anser jag vanskligt att göra utifrån den korta tid jag träffade dem. Det som går att uttala sig om är kring vissa specifika fenomen kopplade till vissa fält som är av stor betydelse för uppsatsen. När det gäller dessa specifika områden, vilka kommer att diskuteras ingående under analysen, är det dock tydligt att samhällseleverna genomgående var i besittande av den största mängden kapital (utan att här gå in på relationen mellan de olika kapitalformerna), följda av byggnadseleverna och sedan fordonseleverna. Detta är inte minst synligt på skolans fält där den statushierarki mellan studieförberedande och yrkesförberedande program som Ambjörnsson menade var tydlig i hennes studie också var påtaglig här.

”Som typ fordon där skall alla nazister gå. Dom bygg och el är inte så bra i skolan bryr sig inte så mycket om det. BF (Barn och fritidsprogrammet, min notering) det är ganska mycket utlänningar så, det kanske är dom som med den bakgrunden som inte riktigt lär sig språket så som börjar. Och sen finns det ju IV (Individuella Programmet *min notering*), det är ju såna som inte klarar sig i svenska, engelska och matte och då kan det också vara dom sämsta betygen men det kan väl vara svenskar som går där också. Sen är det väl tekniskt samhäll och natur det skall vara lite smartare. Samhäll är den vanliga linjen där folk går av någonstans och går igenom för att få sin utbildning. Natur är lite hårdare och folk som är väldigt seriösa med skolan.” (Kristian Samhällsprogrammet)

Kristians citat visar dock även på att samhällseleverna inte placerade sig själva högst upp och flera av dem ser sig som förhållandevis lata elever och definitivt inga ”elitstudenter”.

Att på detta sätt välja ut tre olika gymnasieprogram i strävan efter att studera killar med skilda klasspositioner innebär givetvis en teoretisk förenkling av klassdynamiken och det finns naturligtvis skillnader mellan killarna även i en och samma gymnasieklass. Ett val av tre andra gymnasieprogram på andra skolor skulle därför ha kunnat innebära ett annat resultat i förhållande till frågeställningen, (vilket inte minst skillnaderna mellan killarna på Fordonsprogrammet och Byggnadsprogrammet visade på) men samtidigt anser jag att den här grovt genomförda klassindelningen samtidigt fångade viktiga skillnader mellan killarna gällande deras position inom klasstrukturen. Medan killarna på Fordonsprogrammet och Byggnadsprogrammet enligt både Wrights och Bourdieus indelning tillhörde arbetarklassen, är flera av killarna på Samhällsprogrammet kopplade till vad som normalt definieras som medelklass, om än med utifrån Wrights klassanalys tydligare intressekopplingar till arbetarklassen än den ägande klassen.

3.4. Observationerna

Som nämndes inledningsvis var avsikten att även ha observationerna som en ingång till intervjuerna, vilket innebar att observationerna kronologiskt till största del föregick intervjuerna. Jag fick vid samtliga tre besöken möjlighet att inledningsvis presentera mig och kortfattat redogöra för varför jag var där. Observationerna var i det avseendet helt öppna, både gällande att jag var där och varför jag var där. De omfattade vidare både raster och lektioner, men jag deltog aldrig aktivt i själva skolarbetet utan deltagandegraden stannade vid samtal med elever (och ibland även med lärare) och lyssnande till deras samtal med varandra och lärare. Dessa samtal tog sig olika uttryck och omfattade även ofta teman som för uppsatsen inte var direkt vidkommande. Det fanns dock skillnader i observationernas omfång mellan de tre olika programmen och observationernas karaktär påverkades också av elevnärvaro och undervisningens utformning. Av de tre dagarna på Fordonsprogrammet användes större delen av den första dagen till observationer, medan den andra nästan uteslutande ägnades åt intervjuer. Då eleverna under mitt besök endast hade praktisk verksamhet i verkstaden där de var utspridda vid olika bilar och olika uppgifter fanns främst möjligheten till kortare enskilda samtal med dem. De var genomgående även ganska avvaktande till min närvaro och endast någon enskild intresserade sig närmare för vad jag gjorde där. Även elevantalet var inledningsvis ganska begränsat då det vid min ankomst endast var ett fåtal elever på plats, vars antal dock ökade under dagen till att slutligen omfatta sex elever (det var dock fler elever där andra och tredje dagen då jag främst genomförde mina intervjuer).

Mina tre dagar på Samhällsprogrammet var ganska uppsplittrade då vissa normalt schemalagda kurser var avslutade och betygen på andra redan bestämda, vilket medförde att eleverna under vissa delar av dagen kom och gick lite som de själva ville. När det gällde de lektioner som jag var med på var karaktären skiftande. Två av dem

beskrivning av föräldrarnas yrkessituation eller deras klasslokalisering utan en på killarnas egna uppfattningar och mina tolkningar baserad fingervisning som ändå visar på relevanta skillnader mellan killarnas föräldrars klasstillhörighet på de olika programmen.

var provtillfällen, medan den första lektionen utgjordes av ett långt samtal, mellan de fem elever som var där och läraren, vilket var helt frikopplat från den tänkta engelska undervisningen (t.ex. diskuterades andra lärare på skolan, bästa ställena att gå ut på och fotboll) och omfattade även flera frågor till mig om både uppsatsen och annat. Genomgående var eleverna, i jämförelse med dem på Fordonsprogrammet, betydligt mer intresserade av min närvaro där, vilket även öppnade upp för fler öppna samtal med dem under observationerna. Nackdelen med observationerna var dock det gleasa antalet lektioner och elevantalet, vilket innebar att observationerna koncentrerades till ett färre antal elever som jag prioriterade då inte alla var samlade på samma plats.

Mitt besök på Byggnadsprogrammet var det mest omfattande och varade i fyra dagar och det var också där de mest omfattande observationerna genomfördes. De två första dagarna ägnades helt åt att vara med och observera under skoldagen. Första dagen utgjordes endast av teoretiska ämnen (engelska, svenska och samhällskunskap) medan den andra bestod av praktiskt byggarbete och öppnade upp för en mer omfattande interaktion med eleverna. Observationerna på Byggnadsprogrammet hade många fördelar jämfört med de två övriga besöken. Först och främst var dagarna fulla med lektioner vilket i större utsträckning samlade eleverna innanför skolans väggar och de 13 eleverna som var där under mina fyra dagars besök var också i regel under rasterna samlade på ett begränsat område. Det märktes även tydligt att det var en fördel att vara med en klass under lite längre tid, då kontakten med eleverna blev allt bättre ju längre tiden gick.

Inga hjälpmedel i form av bandspelare eller dylikt användes i samband med observationerna. Däremot drog jag mig undan vid olika tillfällen under dagen för att göra anteckningar, vilka efter dagens slut renskrevs och strukturerades. Det innebär att olika kommentarer, delar av samtal och olika iakttagelser kommer att återges i analysen, men då inget spelats in kommer inga direkta citat att finnas med från observationerna

3.5. Intervjuerna

Sammanlagt genomfördes 16 enskilda intervjuer där de fem första genomfördes med killar på Fordonsprogrammet, de fem följande med elever på Samhällsprogrammet och de sex sista med elever på Byggnadsprogrammet. Jag hade ingen systematisk urvalsprocess när det gällde vilka elever som valdes ut till intervjuer utan i första hand berodde det på vilka elever som lärarna ansåg lämpliga utifrån var eleverna befann sig i skolarbetet vid det aktuella tillfället. Vid de tillfällen det fanns möjligheter att själv påverka prioriterade jag de elever som jag haft mest kontakt med under observationerna och de som själva uttryckte en vilja att bli intervjuade. Det rör sig alltså inte om något statistiskt slumpmässigt urval, vilket inte heller är nödvändigt för uppsatsen då jag inte gör anspråk på den sortens generaliserbarhet som ett sådant urval annars kan möjliggöra (förutsatt att även fler enheter studeras). Det var inte heller så att jag strävade efter några extremfall utan valen av respondenter baserades på en blandning av lärarnas uppfattning av vilka som kunde ta ledigt från skolarbetet, vilka jag främst mötte under observationerna och killarnas egen vilja att bli intervjuade. Exakt hur urvalet påverkat resultatet är omöjligt att med säkerhet uttala sig om. Förmodligen är killar som är framåt och gillar att prata överrepresenterade i urvalet, speciellt på Samhällsprogrammet där jag hade större inflytande över vilka som intervjuades än på de övriga programmen, men utifrån analysens upplägg och de anspråk som görs på generaliserbarhet anser jag inte det vara något problem.

Samtliga intervjuer genomfördes under skoltid vilket inte bara innebar att intresset att delta var stort utan även att ingen av eleverna skulle iväg någonstans varför inte intervjuerna hade några tidsmässiga begränsningar av den anledningen. Under mina besök på de tre olika programmen fick jag tillgång till olika separata rum och intervjuerna genomföras i avskildhet.

För att i praktiken kunna realisera de fördelar som den kvalitativa intervjun medför i form av möjligheten till ett bredare spektra av information än t.ex. enkäter med på förhand valda frågor och svarsalternativ, krävs också en öppenhet både i intervjuens struktur och en öppenhet hos forskaren som tillåter att empirin "övertaskar" eller "slår tillbaka" mot de för uppsatsen centrala teorierna och forskarens förförståelse (se t.ex. Aspens 2007:134). Min avsikt med intervjuerna var att skapa ett sådant öppet format, samtidigt som helt öppna intervjuer, vilket möjligtvis hade kunnat vara ett alternativ vid en mer deskriptiv eller grounded theory inspirerad ansats, inte heller var ett realistiskt alternativ i förhållande till frågeställningen. De genomförda intervjuerna ligger genomgående nära det som i regel benämns som semistrukturerade intervjuer, där frågorna är baserade på de för uppsatsen centrala teorierna och de genomförda observationerna, samtidigt som utrymme funnits till nya spår och förändring av intervjuens utseende beroende på de svar respondenterna gett (se t.ex. Aspens 2007:136f, Kvale 1997). Det finns dock skillnader mellan olika delar av intervjuerna. Den inledande delen av intervjuerna som

främst rörde deras socioekonomiska situation (frågor kring t.ex. föräldrars yrken, syskons utbildningsval och boende) var mer strukturerad, medan andra delar rörande t.ex. deras egna erfarenheter av invandrare snarare kan liknas vid det Aspers beskriver som tematiskt öppna intervjuer (Aspers 2007: 138f). Respondenternas sätt att uttrycka sig (t.ex. hur uttömmande svaren är och hur mycket respondenten själv kommer in på områden utanför de direkta frågorna som är relevanta för uppsatsen), har också påverkat i vilken grad mina frågor varit drivande för intervjuens utveckling, vilket medfört att struktureringsgraden i vissa fall också skiljt sig åt mellan intervjuerna.

När det gäller längden på intervjuerna finns det stora individuella skillnader mellan dem, där ett par av intervjuerna bra varade i drygt 30 minuter medan den längsta höll på i 90 minuter. Detta beror till viss del på antalet frågor, och då framförallt följdfrågor jag ställt, men i första hand är det ett resultat av att det fanns stora skillnader gällande längden på de svar som respondenterna gav. Även om det fanns individuella skillnader inom programmen fanns det dock en tendens att de kortaste intervjuerna genomfördes på Fordonsprogrammet. Min uppfattning är att det dels berodde på att det var där de första intervjuerna genomfördes och ytterligare frågor tillkom under arbetets gång, men det främsta skälet anser jag vara att respondenterna svarade mer kortfattat. I en jämförelse mellan eleverna på Fordonsprogrammet och Samhällsprogrammet speglar detta även deras generella sätt att kommunicera även utanför intervjusituationen, men mitt intryck var även att samhällseleverna snabbare kände sig hemma i intervjusituationen och hade (till stor del som en effekt av deras klassposition) ett starkare självförtroende varför de i något större utsträckning delade med sig av sina uppfattningar även vid de tillfällen de själva medgav att de inte var säkra över ett svar. På Byggnadsprogrammet återfanns de största skillnaderna mellan eleverna gällande deras sätt att kommunicera utanför intervjusituationen, men de mer omfattande observationerna som genomfördes före intervjuerna tror jag innebar att även de i högre utsträckning ”la ut texten” än vad som var fallet med eleverna på Fordonsprogrammet. Betydelsen av detta skall inte överdrivas då långa svar inte alltid behöver vara mer informationsrika utan snarare en spegling av olika sätt att uttrycka sig och vilja att sväva iväg runt omkring frågorna.

3.6 Etiska överväganden

Det forskningsetiska rådet framhäver i huvudsak rekommendationer gällande fyra olika krav på samhällsvetenskaplig forskning, vilka utgörs av *informationskravet*, *samtyckeskravet*, *konfidentialitetskravet* och *nyttjandekravet* (Forskningsetiska rådet 1991). Min kontakt med de skolor jag besökte gick vid samtliga fall via de bägge skolornas huvudansvariga rektorer och de för de specifika programmen ansvariga rektorerna, vilka samtliga via mail även fick en bifogad beskrivning över uppsatsens huvudsakliga tematik och syfte. Vid samtliga tre besök på de olika programmen fick jag möjligheten att inledningsvis informera de aktuella eleverna kring vem jag var och att jag skrev min mastersuppsats på sociologiska institutionen vid Göteborgs Universitet. Jag gav även en kort information kring uppsatsen huvudtema, vilken upprepades och fördjupades med de enskilda respondenterna vid samtliga intervjutillfällen då jag även förklarade att de hade rätt att avbryta intervjun när helst de ville. Ingen av respondenterna valde att göra detta och mitt huvudsakliga intryck var att en klar majoritet av dem tyckte att intervjun var en positiv upplevelse och att de fann det roligt att få yttra sig fritt kring de ämnen som intervjuerna omfattade. Efter intervjutillfället förhörde jag mig även om att de inte upplevt intervjun som jobbig i något avseende och att de inte hade några invändningar mot att intervjumaterialet användes för uppsatsen. De har dock inte fått ta del av något skrivet material utan samtliga de tolkningar som återfinns i materialet är mina egna. Däremot informerades både lärare och elever att de skulle kunna ta del av den färdiga uppsatsen, vilket de också kommer att få via mail.

Det är endast jag som har lyssnat på de bandade intervjuerna och sett utskriften från dem. De har även förvarats på ett sådant sätt att de varit otillgängliga för alla utom mig själv. De båda skolor som besöktes är anonyma i uppsatsen och ortsnamn eller annan information som kunnat ge klara antydningar om vilka skolor det rör sig om har utelämnats i citaten. Samtliga killar i uppsatsen har fått fingerade namn för att säkra deras anonymitet. Dock kvarstår risken att personer som är närstående till killarna och som vet att de har blivit intervjuade (främst klasskamrater och lärare) med hjälp av pusslande med citaten skulle kunna räkna ut vem någon av killarna är. Ett sätt att undkomma det problemet hade varit att inte urskilja dem på något sätt i förhållande till varandra, men samtidigt vill jag synliggöra att det också rör sig om 16 enskilda killar vars individuella kausala krafter och erfarenheter också har betydelse för besvarandet av uppsatsens frågeställning. Något jag anser blir tydligare genom ett behandlande av dem med specifika fingerade namn. Detta var också något jag meddelade killarna i samband med intervjuerna och de var därför medvetna om eventuella risker för igenkännande. Jag har även valt att inte citera delar som allt för tydligt skulle utmärka dem, delar jag uppfattar som känsliga eller delar som jag uppfattar skulle kunna få direkta negativa konsekvenser för de berörda killarna.

Nyttjandekravet har inte diskuterats ovan av den enkla anledningen att det inte utgör några problem eller framkallar några närmare överväganden då denna uppsats inte har skrivits i något externt syfte utanför de akademiska miljöerna och min personliga akademiska utbildning.

4. Resultat

4.1 Inledning

Det för uppsatsen insamlade och utifrån olika teorier analyserade materialet pekar mot flera kausala mekanismer och bidragande faktorer som kan ha betydelse för att förklara dessa unga svenska killars förhållningssätt gentemot invandrare. Mekanismerna påverkar i sin tur varandra på en rad olika sätt. Några av mekanismerna framstår dock som tydligare och mer inflytelserika varför de utgör centrum i analysens struktur medan andra faktorer utifrån analysen av materialet framstår som mindre betydelsefulla och diskuteras endast då de påverkar och har betydelse för de mer framträdande kausala mekanismerna.

Uppsatsen omfattar observationer och intervjuer med killar från tre skilda gymnasieprogram och huruvida killarnas klassposition, vilket avses att få genomslag i valet av gymnasieprogram, har betydelse för vilka kausala mekanismer som har inverkan på killarnas förhållningssätt till invandrare är en av de viktigaste aspekterna med uppsatsen. Därav utgör generella skillnader mellan programmen beroende på olika strukturella villkor en viktig del av analysen, men det är även ett material, trots att mer psykologiskt inriktade teorier medvetet inte använts i uppsatsen, omfattandes 16 olika killar med egna personliga egenskaper och kausala mekanismers krafter vilket jag också ansett viktigt att synliggöra i analysen. Det innebär sammanfattningsvis att jag i analysen försöker att belysa och förklara generella skillnader mellan programmen, utan att för den sakens skulle reducera dessa 16 killar till tre olika gymnasieprogram. Därför har även mer individuella förklaringar som endast går att koppla till någon av killarna också fått utrymme. Dessa 16 killar har i uppsatsen fått de fingerade namnen Stefan, Rikard, Mats, Olle och Erik (Fordonsprogrammet). Kristian, Johan, Milan, Peter och Daniel (Samhällsprogrammet). Fredrik, Andrée, Björn, Viktor, Andreas och Ivar (Byggnadsprogrammet)

4.2 Bilden av invandrare

4.2.1 Olika bilder av invandrare

Vilken bild killarna hade av dem de definierade som invandrare och hur dessa värderades varierade mellan dem, men ett generellt drag var att vid de tillfällen det talades om egenskaper eller beteenden som skiljde invandrare från svenskar rörde det sig nästan uteslutande om för invandrarna negativa särdrag. Det vanligaste attributet, vilket återkom på samtliga de tre programmen, var att invandrare beskrevs på ett sätt som jag anser bäst sammanfattas med kaxiga eller stöddiga (jag kommer genomgående att omnämna det som stöddighet då det tydligare fångar den negativa klang som de killar jag intervjuade och observerade la i begreppen och sina beskrivningar av detta beteende), vilket återkom hos i stort sett samtliga killar. Även hos dem som i likhet med Milan nedan såg sig själva som både invandrare och svensk.

”Det finns ju dom som inte gillar invandrare och ibland kan jag förstå det eftersom det finns många invandrare som när dom går så går dom och stirrar som om dom befriat hela Sverige typ. Det är liksom, jag är själv invandrare så, men det finns många som tror sig mer än vad dom egentligen är”.

(Milan Samhällsprogrammet)

Varför tror du att det är så? (jag)

”Jag vet inte varför men det finns bara liksom. Dom känner sig väl tuffare eller något.” (Milan Samhällsprogrammet)

Stöddigheten kunde enligt killarna ta sig flera olika uttryck men de flesta av killarnas exempel rörde beteenden som att invandrare tog mycket plats, var högljudda, intog en tuff attityd, provocerade till bråk, struntade i vad lärare sa och brydde sig inte om sin skolgång. Det fanns dock en tydlig köns- och åldersstruktur gällande vilka invandrare killarna talade om. Vid de flesta tillfällen framkom det antingen explicit eller implicit att det var unga invandrarkillar som i första hand ansågs uppvisa detta beteende. Ambjörnsson menar att i samhällen där invandrare utgör en tänkbar arbetskraft fungerar i regel mannen som ”representant” för invandrarna (Ambjörnsson 2004:250), men uppfattningen kring invandrare som stöddiga exemplifierades i regel också med egna upplevelser, inte minst från skolans miljö, och de flesta invandrare dessa killar mötte var andra unga killar²⁶.

²⁶ Även om killarna just gällande invandrarnas stöddighet hänvisade till egna erfarenheter än vad som var fallet gällande andra bilder de förknippade invandrare med, är dock stöddigheten eller kaxigheten en egenskap som annan forskning visat ofta tillskrivs invandrare av

Andra bilder som fanns av invandrare var att de i jämförelse med svenskar begick fler brott, var våldsammare, latare, bidragsberoende och mer oärliga än svenskar, samt att de var mindre jämställda och hade en sämre kvinnoyn. Däremot nämndes aldrig historiskt vanligt förekommande negativa bilder av invandrare, där de t.ex. beskyllts för att föra med sig sjukdomar eller orsaka en degenerering av svenskarna eller den svenska rasen. Något som speglar att dessa generellt har blivit mycket ovanligare som bilder av invandrare, även om de fortfarande kan förekomma bland mer öppet rasistiska eller nynazistiska rörelser. Bilderna av invandrare kunde både gälla invandrare generellt eller vissa specifika grupper som i högre utsträckning ansågs personifiera de negativa attributen. Muslimer dök ofta upp som en specifik grupp, framförallt bland dem som generellt intog de mest negativa förhållningssätten till invandrare och kopplades ständigt till olika negativa attribut. De ansågs bl.a. vara den grupp som minst anpassade sig efter svensk kultur och i stället levde efter sin egen kulturs normer, omfattande religiös fanatism och ett förtryck av kvinnor. Konflikterna i muslimska regioner togs också av ett par av killarna som en intäkt på att deras kulturer var mer krigsbenägna.

Andra grupper som diskuterades specifikt var somalier och afrikaner vilka ansågs som mer benägna än andra att leva på olika former av bidrag. Östeuropéer eller polacker sågs av vissa som en form av hot då de både kunde vilja komma till Sverige för att utmana om arbetstillfällena och för att leva på det i förhållande till hemlandet mer förmånliga svenska bidragssystemet. De intog därmed den enligt Azar unika motsägelsefulla position som tenderar att tillfalla invandrare där de både beskylls för att ta jobben från svenskar och att leva på bidrag (Azar 2006).

4.2.2 Bildernas ursprung

Killarna uppgav olika källor till de bilder de hade av invandrare, som egna och kompisars faktiska erfarenheter av invandrare, tv program (t.ex. nyhetsprogram, debatter och *Efterhyst*), och tidningar. Det kunde även vara sådant de hört från andra i form kompisar, föräldrar eller andra äldre vuxna (t.ex. sin tränare, lärare eller arbetskamrat) och i flera fall hänvisade de bara till sådant ”man hört” eller kände till som mer eller mindre etablerade sanningar.

”Man vet ju typ att invandrare begår mer brott och sånt, det har man ju hört”.

Varifrån hör man det (jag)?

”Nej men det är sådant man hör jämt som alla säger liksom. Det har väl stått i tidningar och sånt antar jag.” (Andreas Byggnadsprogrammet)

De bilder av invandrare som killarna uttryckte under både intervjuer och observationer var även i de flesta fall enligt befintlig forskning frekvent förekommande inom offentliga diskurser som de politiska och de massmediala, där en genomgående tendens är att begreppet invandrare laddats med innebörder långt bortanför att bara beteckna att någon invandrat till Sverige från ett annat land och att invandrare både i nyhetsreportage och i politiska diskussioner ofta kopplas till olika samhällsproblem (Brune 2006:150) (van Dijk 2005:124). Diskursteoretikern Teun van Dijk benämner dessa som *elitediskurser* och tillskriver deras effekter stor betydelse för existerande negativa opinioner gentemot invandrare bland vanligt folk och menar att om ”dessa diskurser skulle vara konsekvent icke-rasistiska eller antirasistiska är det osannolikt att rasismen skulle vara så utbredd som den är i samhället” (van Dijk 2005:113).

”Ja muslimer och sånt och dom där folkorden och sånt dom håller på med och sina religioner” Här är ett fritt land liksom, här skall väl dom kunna tro som dom vill och inte bära slöja som deras karlar och så bestämmer, bara för att deras religion är sådan, men då kan de väl göra det hemma i sitt land istället. För det är inte, då anpassar dom sig inte efter oss.” (Mats Fordonsprogrammet)

Mats hade själv inte haft någon närmare egen kontakt med muslimer utan han tog upp inom det kulturella systemet vanligt förekommande negativa bilder av muslimer kopplade till terrorism (vilket enligt van Dijk är en koppling som kraftigt ökat efter 11 september händelserna) (Van Dijk 2005:120), och dålig kvinnoyn (där muslimer och Islam enligt etnicitetsforskaren Anna Bredström varit en central motbild för konstruerandet av föreställningen om den svenska jämställdheten) (Bredström 2006:185). Överensstämmelsen mellan killarnas

dem som intar negativa förhållningssätt gentemot dem (Almgren 1999:60).

bilder och de som förekommer i dessa diskurser visar på att killarnas bilder inte uppstod i något tomrum, utan att de redan existerade som element i kulturella strukturer som föregick killarnas användande av dem.

Killarnas direkta kontakt med dessa elitediskurser var dock i många fall begränsad, speciellt bland de killar som läste på Fordonsprogrammet, även om filmvetaren Magnus Berg i fallet med muslimer har visat att de stereotyperna av Orienten som Edward Said menar präglar de västerländska etablerade kulturella diskurserna i högsta grad även förekommer inom populärkulturen (Berg 1998). Det anmärkningsvärda var att bilden av invandrare var likartad bland killarna (speciellt det faktum att invandrarna kopplades samman med olika samhällsproblem vilket tenderade att fungera som en utgångspunkt för diskussionerna om invandrare oavsett vilka förhållningssätt killarna i övrigt intog till invandrare) oavsett gymnasieprogramprogram, bostadsort och konsumtion av olika elitediskurser. Skillnaderna mellan killarna visade sig däremot gällande de slutsatser de drog av dessa bilder (t.ex. huruvida invandrarnas kriminalitet sågs som ett skäl att stoppa invandringen till Sverige eller förbättra möjligheterna för dem att kunna få ett arbete), användande av bilderna (i samband med de faktiska mötena med dem de såg som invandrare och för det egna identitetsskapandet) och hur de såg på orsakerna till de beteenden som de ansåg kännetecknande för invandrare (huruvida t.ex. invandrarnas bidragsberoende var ett resultat av diskriminering på arbetsmarknaden eller ett utslag av lathet hos invandrarna själva). Likheten mellan killarnas bilder av invandrare och att de ofta refererade till att det är "sådan man vet" eller "har hört av många av andra" samtidigt som deras egen konsumtion av elitediskurserna i många fall var mycket begränsad tyder på att de bilder killarna hade av invandrare även var frekvent spridda och väletablerade på olika nivåer i det kulturella systemet.

Även om kulturella strukturer, omfattandes negativa bilder av invandrare, har kausala mekanismer, som haft effekter på killarnas förhållningssätt till invandrare, är inte uppsatsens fokus att studera exakt vilken betydelse olika diskurser som t.ex. massmediala och politiska generellt hade för killarnas förhållningssätt till invandrare, vilket hade förutsatt mer omfattande analyser av dessa diskursers innehåll och betydelse inom de kulturella strukturerna och en närmare analys av vilka diskurser som killarna nyttjade och kom i kontakt med. Vilken betydelse t.ex. massmedia har för attityder gentemot invandrare är också omdiskuterat då det även finns forskning som pekar mot att individen i stor utsträckning selektivt väljer att ta till sig de delar som stämmer överens med redan befintliga övertygelser (Lange 1984). Intervjuerna och observationerna visade tydligt på att killar med likartad tillgång till olika diskurser och idéer ändå intog skilda förhållningssätt till dem de såg som invandrare. Jag skulle även hävda att det är aspekter som är mycket svåra att komma åt med de mer avancerade diskursanalyser van Dijk själv förespråkar (van Dijk 2004:117) (därmed absolut, inte sagt att dessa inte kan vara fruktbara för att öka kunskapen kring t.ex. elitediskursers påverkan på opinionen och rader av andra viktiga aspekter), då det även hänger samman med olika strukturer och mekanismer som befinner sig utanför dessa diskurser. Jag delar här Porters uppfattning att det mest intressanta är relationen mellan artikulerandet av attityder, handlingar och strukturer (Porter 2002:65). Existerandet av t.ex. rasistiska strukturer innebär inte heller att samtliga handlingar inom dessa strukturer är rasistiska (även om strukturerna kan innebära en påverkan gentemot rasistiska handlingar och möjliggöra ett rationaliserande av dem) utan det finns en strukturell öppenhet och händelser i form av intagande av negativa förhållningssätt gentemot invandrare förutsätter att strukturerna medieras av agenterna. De likheter som fanns mellan killarnas bilder och de som existerar i olika diskurser och som element i de kulturella strukturerna visar dock på att dessa bilders effekter är viktiga för förståelsen av killarnas förhållningssätt till invandrare, inte bara för deras möjlighet att påverka vilka bilder killarna hade av invandrare utan även för att de i vissa avseenden utgjorde en förutsättning för killarnas användande av invandrarna som en motbild i sin strävan efter en positiv självuppfattning.

4.3 Invandrare som motbild för erkännande och skapande av positiv självuppfattning

4.3.1 "Vi och dom"

Det finns redan mycket forskning som visar på att ett tänkande kring "vi och dom" med medföljande idéer intar en framträdande roll inom flera olika områden i samhället. Kulturgeografen Katarina Mattsson menar dock att det oftast är vanligare att inte tänka kring ett klart "vi" och "dom" utan snarare kring ett "vi" och sedan överlappande identiteter av invandrare där vissa av grupperna kan skifta mellan att räknas som svenskar respektive invandrare medan andra ständigt ses som invandrare (Mattsson 2005:151f). Det är ett synsätt som även återkom hos flera av killarna där den genomgående uppfattningen var att invandrare utgjordes av alla som inte från början kommer från Sverige, men där framförallt invandrare från de nordiska länderna, speciellt Norge och Danmark, ansågs vara lika svenskarna gällande utseende och kultur varför de i killarnas ögon sällan betraktades som invandrare.

”Tänker man mer på vissa än andra, t.ex. hudfärg eller så eller är människor från vissa länder mer invandrare om man säger så. Typ Norge och Finland tänker man inte så mycket på men dom andra, fast egentligen är dom ju det med.” (Stefan Fordonsprogrammet)

”Det finns ju två grupper, den ena är såna afrikaner och dom reagerar man ju på för dom är långa smala och kolsvarta liksom och alla dom från Irak och Iran och sånt, man reagerar, man ser ju att det är annorlunda folk liksom, dom är överallt så dom ser man ju.” (Rikard Fordonsprogrammet)

Märker du någon skillnad just på de två grupperna (jag).

”Ja det är som att iranierna och irakierna och sånt dom har man ju mer gemensamt med för dom bor, för dom är inte så vitt skild från våran. Afrikaner jag vet inte riktigt vad för dom verkar ju, dom verkar jättekonstiga och dom har ju ett helt levnadssätt och helt andra tankesätt om livet och sådär, att dom är väldigt långt ifrån vad vi är, eller inte väldigt långt ifrån, men vitt skilt så, det är ju väldigt stor skillnad på nåt sätt.” (Rikard Fordonsprogrammet)

De ovanstående resonemangen rörande föreställningar kring kulturella och utseende- eller rasmässiga skillnader var vanligt förekommande bland killarna, där det dock var vanligast att de hänvisade till kulturella skillnader ofta omfattandes mixofobiska inslag. Vem som sågs som invandrare eller inte kunde också bero på i vilken grad människor med annan härkomst än svensk kunde språket och ansågs anpassa sig efter och acceptera vad killarna ansåg vara en svensk kultur och svenska regler. Det var dock också tydligt att utseendet och idéer kring ras hade viss betydelse, inte minst för själva identifierandet av vem som ansågs vara invandrare men även för hur killarna bedömde individen i stort. De olika förklaringarna blandades också ofta där yttre fonetypiska särdrag både kunde kopplas samman med det inre i form av olika förväntade beteenden och sättas i samband med olika kulturer. Att vara svensk var således något som för de flesta av killarna inte bara var knutet till ett medborgarskap, utan även en fråga om främst kultur och till viss del även utseende och enstaka idéer kring ras. Trots att det kunde skifta gällande vem som definierades som invandrare, beroende på både vilken av killarna det rörde sig om och vilken situation de uttalade sig om, var dock en uppdelning mellan svenskar och invandrare väletablerade kategorier som präglade deras sätt att tänka och resonera. Det var även tydligt i deras språkbruk där uttryck som *vi* eller *oss svenskar* regelbundet förekom och ställdes gentemot *dom invandrarna*.

Segregationen mellan ”svenskar” och ”invandrare” i det svenska samhället, som är en kausal effekt av bl.a. rasifierande ideologier (Molina 1997) och etniska strukturer, bör inte bara ses som ett rumsligt åtskiljande fenomen (även om det är en vanlig och märkbar konsekvens) utan som sociologen Mats Franzén skriver så är inte en icke hierarkisk skillnad segregation utan

”segregation betyder således över- och underläge moraliskt och/eller materiellt. Segregationen skapar insiders och outsiders, etablerade och utanförstående, upphöjda och stigmatiserande. Segregationen gäller i grund och botten makt och relationer mellan människor och mellan grupper av människor” (Franzén 200:125).

Segregationen och dess rumsliga (både boende och umgängesmässigt) makthierarkiska stigmatiserande struktur var i stora avseenden en förutsättning för flera av killarnas tänkande kring dessa kategorier och deras förhållningssätt till invandrare de mötte och kategoriserade i sin vardag då den normaliserade både styrkeförhållandet grupperna mellan och det rumsliga och umgängesmässiga avståndet mellan grupperna. Segregationen, som visserligen av de flesta ansågs vara olycklig och en bidragande orsak till kriminalitet och andra för samhället negativa konsekvenser,²⁷ förklarades utifrån att dels svenskar hellre umgicks med svenskar (något som ett par av killarna även uttryckte explicit som gällande dem själva), men framförallt att invandrare hellre umgicks med andra invandrare.

²⁷ Även om killarna såg segregationen som något negativt låg deras uppfattningar om segregationens nackdelar (speciellt bland dem som läste på Fordons- och Byggnadsprogrammet) nära det Mats Franzén kallar *farosynen* (som skiljer sig från *orättfärdighetsynen* vars kärna i stället är det moraliskt felaktiga och orättvisa med segregationen) då det faktum att många invandrare samlades på en plats utan kontakt med svenskar ofta ansågs vara en grogrund för olika negativa handlingar (där vad som brukar räknas som invandrartäta förorter generellt av killarna kopplades samman med kriminalitet, bråk och droger). Det förekom även argument rörande de fördelaktiga med att grupperna skulle kunna lära känna varandra bättre för att på så sätt förbättra relationen dem mellan, men det var främst de negativa handlingarna (i form av t.ex. kriminalitet) och dess konsekvenser för det övriga samhället som killarna ansåg vara det problematiska, medan aspekter kring att segregationen skulle kunna vara orättfärdig eller orättvis sällan kom upp då den främst sågs som ett resultat av individens val och inte ett strukturellt problem.

På Samhällsprogrammet var klassen tydligt uppdelad gällande vilka som umgicks utifrån kön och kategorierna svensk och invandrare, vilket dels var synligt under observationerna men även något som samtliga de intervjuade på Samhällsprogrammet var väl medvetna om och själva tog upp.

”Vi har ju verkligen en sådan uppdelning i vår klass, med killar, fem killar som inte är invandrare, fem killar som är invandrare då och fem tjejer. Det brukar bli tjejerna, dom killar som är invandrare och dom killarna som inte är invandrare.” (Samhällsprogrammet Kristian)

Under mina observationer uttrycktes inte någon uttalad rivalitet eller fiendtlighet mellan grupperna av killar och inget sådant framkom heller under intervjuerna där uppdelningen i de festa fall förklarades med skilda fritidsintressen. Det innebar inte heller att killarna på Samhällsprogrammet aldrig umgicks med några de såg som invandrare på sin fritid, men det var talande för hur tydligt tänkandet kring svenskar respektive invandrare var, vilket även gällde för kön, och hur tio personer med utifrån flera aspekter olika bakgrunder enkelt kunde klumpas samman till kategorin invandrare respektive svenskar.²⁸

Även om uppdelningen mellan svenskar och invandrare fick sin tydligaste faktiska konsekvens på Samhällsprogrammet, vilket också berodde på att det var den enda av klasserna där flera personer sågs som invandrare, så var uppdelningen mellan svenskar och invandrare inget unikt för dem, utan snarare tvärtom då positionerandet i förhållande till invandrare var mer framträdande bland killarna på framförallt Fordonsprogrammet, men även på Byggnadsprogrammet. Det centrala i förhållande till killarnas identitetsskapande var att invandrare och svenskar redan existerade som två möjliga kategorier att jämföra utifrån en tydlig hierarki och att de därför inte var något som killarna själva behövde konstruera.

4.3.2 Skolhierarkins spegling av klasshierarki

Killarna på Samhällsprogrammet hade tydligt en högre statusgruppstillhörighet än dem som läste på Fordonsprogrammet och Byggnadsprogrammet och det var även de som främst distanserade sig från de övriga två programmen genom att poängtera skillnaderna mellan eleverna på det egna programmet och eleverna på de två övriga programmen. Detta gällde förväntningar kring elevernas kapacitet, inställning, beteende och allmänna förhållningssätt till sin skolgång. Effekterna av den strukturella klassbaserade statushierarkin, omfattande inte minst skillnader i prestationer och förhållningssätt till skolgången, visade sig inte bara genom synsätten hos de elever som satsade på och var duktiga i skolan, utan uppdelningen accepterades även av de utpekade sämre eleverna på de yrkesförberedande programmen som inte minst efter erfarenheterna under högstadiet accepterat sin roll som lågpresterande elever, åtminstone de teoretiska ämnena, och som flera av killarna där uttryckte det så var de inga ”läshuvuden”. Effekterna visade sig dock inte bara genom olika förväntningar kring skolprestationer utan det handlade även om vilka sorters personer de var och vilka stilar de representerade. Framförallt kommenterade samhällskillarna fordons elevernas sätt att vara, vilket förmodligen även hängde samman med att det samhällsprogram respektive fordonsprogram jag besökte var belägna på samma skola medan det byggnadsprogram jag besökte var beläget på en annan ort, men även att fordons elevernas status bland samhällseleverna framstod som lägre. Något som även visade sig vid mitt besök på Byggnadsprogrammet, där de som gick på Fordonsprogrammet t.ex. ansågs vara ”töntigare” eller ”fordonsnördar”.

”Jag vet inte riktigt om hög status men det är väl inte riktigt om man går på bygg eller fordon. Eller jag har väl någon kompis på bygg men ingen på fordon.” (Peter Samhällsprogrammet)

Är det skillnad på fordon och bygg? (jag)

”Ja det är mycket mer slappa killar som inte orkar plugga så mycket, moppepojkar. Vilka fördomar jag har (skratt). Ja ja, det är väl för att dom tycker det är roligt med motorer och sånt.” (Peter Samhällsprogrammet)

²⁸ Det var inte bara dem som räknades till de ”svenska” killarna i klassen som gjorde den uppdelningen utan även Milan som räknades till en av de fem invandrarna nämnde den och förklarade det utifrån att det i invandrarskapet fanns en bakgrund och situation som förenade dem.

”Ja det blir det för vi känner ju varandra bättre och dom du känner umgås du med. Det är bättre oftast alla invandrare har samma intressen ofta och på fritiden ses vi ofta så. Man vet hur det känns också, att inte ha sina släktingar här.” (Milan Samhällsprogrammet)

Varför tror du att det är så? (jag)

”Invandrare tycker väl det är lättare att prata med andra invandrare liksom, man känner fler. Invandrare är liksom, lär du känna en lär du känna dom andra under tiden. Svenskarna dom känns liksom, dom presenterar sig inte lika mycket.” (Milan Samhällsprogrammet)

”Fordon dom är gammalmodiga, dom är trångsynta, dom är rädda för att vara speciella för att va egna. Det är någon slags inskrämd grej som gör att alla ser likadana ut tror jag.” (Daniel Samhällsprogrammet)

Tror du att du hade kunnat trivas på Fordonsprogrammet? (jag)

”Nej det skulle jag inte gjort, inte en chans, eller jo det är klart det går att trivas, det beror på vilka förutsättningar man har. Jag tror jag är en sån som är ganska bra på att trivas i olika sammanhang, fast jag tror att jag skulle ha svårt att trivas på fordon ändå. Det beror väl på hur de är i skolan och att dom är ganska mycket anti invandrare och så, deras svenska tongång.”

(Daniel Samhällsprogrammet)

Att som Daniel i citatet angripa fordonseleverna för deras bristande individualitet speglar även föreställningar kring arbetarklassen som en enhetlig massa medan den hyllning av individualitet som Daniel generellt gav uttryck för till stor del är ett privilegium för högre klasser (Skeggs 2000:12f). Genomgående för samhällskillarnas kritik av killarna på Fordonsprogrammet, var att deras mer nedlåtande omdömen ofta möjliggjordes genom den egna genomgående högre klasspositionen, även om de själva inte därmed såg sig som några särskilt ambitiösa elever eller tillhörde något annat än ”vanlig” medelklass utifrån både Bourdieu och Wrights klassindelningar, med ambitioner om en framtida högre klasslokalisering och ett mer omfattande socialt och kulturellt kapital²⁹. Det var inte så att de själva uttryckte skillnaden i termer av klass, även om de vid de tillfällen klass diskuterade placerade sig själva i medelklassen och fordonseleverna i arbetarklassen, utan det de beskrev var olika beteenden, stilar och synsätt som de värderade, vilket även speglade olika klasshabitus med medföljande smaker och avsmaker och framförallt en via klass högre statusmässig position.

Utöver att killarna på de två yrkesförberedande programmen i stor utsträckning accepterade uppdelningen mellan duktiga och sämre elever, tonade de annars oftare ner skillnaderna gentemot de studieförberedande programmen och ansåg inte att det fanns några större skillnader mellan eleverna på de olika programmen. Majoriteten av killarna på de två programmen menade visserligen att de inte skulle trivas på Samhällsprogrammet, men detta främst beroende på programmets ämnesmässiga sammansättning med betoning på de teoretiska ämnena. Vid de tillfällen de menade att det fanns skillnader innebar det inte en motsvarande kritik av dem på de studieförberedande programmen utan attribut som de menade särskiljde dem själva utöver att de var sämre i skolan var t.ex. att de ”var mer fördomsfulla”, ”slappare”, ”mer praktisk lagda ”,”skämtar mer”, ”tjatar mer ”, ”bonnigare” och hade ”annan humor”.³⁰ Beskrivningar som visar på effekterna av klasstrukturen,

²⁹ Fanny Ambjörnsson gör som redan nämnts en liknande analys av skillnaderna mellan de av henne studerade eleverna på det yrkesförberedande Barn- och fritidsprogrammet och det studieförberedande Samhällsprogrammet gällande hur samhällseleverna såg ner på elever med ett lägre kulturellt och socialt kapital (i hennes fall ofta genom benämningen ”kicker” som stod för en viss stil som ofta kännetecknades av en viss klädstil kombinerat med högljuddhet, viss attityd och ett ointresse för skolan som tenderade att riktas mot invandrare och elever på de yrkesförberedande programmen med lägre socialt och kulturellt kapital) (Ambjörnsson 2004:48,198,248). Som Broady konstaterar är Bourdieus kapitalbegrepp inte exakta och Bourdieu benämner i sina empiriska studier en mängd olika saker som kapital, varför Broady menar att det gäller att se kapitalbegreppen som analysverktyg eller förtätade forskningsprogram som kan tillämpas i förhållande till empiri. Det innebär också enligt Broady att det inte går att säga att exakt här finns det kapital, men Bourdieu är samtidigt tydlig med att alla former av egenskaper eller tillgångar inte utgör kapital, speciellt inte kulturellt kapital som i förhållande till det symboliska kapitalet förutsätter ett mer allmängiltigt erkänt värde (Broady 1990:172ff,182). De samhällskillarna jag intervjuade hade inget utmärkande högt kulturellt kapital, men t.ex. deras sätt att uttrycka sig, klä sig och allmänna uppförande skiljde sig från eleverna på de två yrkesförberedande programmen. Med mer omfattande observationer, som t.ex. Ambjörnsson genomfört där hon även lyckats synliggöra skillnader gällande de förkroppsligade dispositionerna, skulle det vara möjligt att utveckla dessa och synliggöra dessa skillnader tydligare. Utifrån mina mer begränsade observationer samt intervjuerna med killarna på de olika programmen var det dock tydligt att killarna på Samhällsprogrammet genomgående uppvisade ett beteende som i samhället generellt skulle bemötas mer positivt i förhållande till fordonseleverna, varför jag anser det fördelaktigt att definiera det som kulturellt kapital snarare än symboliskt kapital då det symboliska kapitalets mer provinsiella karaktär inte riktigt fångar skillnaden mellan killarna på de bägge programmen. Bourdieu har även diskuterat det kulturella kapitalet i termer av bildningskapital eller informationskapital, och även om inte samhällskillarnas kapital i det avseendet är omfattande är det ändå en tydlig skillnad gällande bildning och information som generellt i samhället tillerkännes värde (vilket även är tydligt i skolans värld) i jämförelse med de killar som läste på de yrkesförberedande programmen (centralt för Bourdieus kapitalbegrepp är också att inte ren praktisk kunskap i form av snickrande eller meckande med bil utgör några kapital). Den högre graden av tillgång till kapital skall alltså inte förväxlas med ett kulturellt kapital främst baserat på god bildning inom t.ex. traditionell kultur.

³⁰ Här går det inte att bortse från det faktum att jag mötte samtliga killar i skolan varför det finns en risk att hierarkier kopplade till just skolmiljön fått en mer framträdande roll än hierarkier kopplade till andra fält, även om min avsikt inte varit att fokusera på skolans fält specifikt. Det var dock tydligt att de hierarkier och beskrivningar av varandra som killarna redogjorde för dock inte bara har varit en effekt av skolstrukturen utan även vidare klasstrukturer, men att skolan däremot, i likhet med Bourdieus analyser av arbetarklassen (Castro 1992:181f), förstärkt framförallt ”fordonskillarnas” känsla av underlägsenhet. Den vägran att delta i skolans klassbaserade logik som Willis grabbar visade upp (Willis 1983:224) återfanns inte hos de killarna jag mötte på de yrkesförberedande programmen, även om flera av dem menade att de inte prioriterade skolan i lika stor utsträckning som eleverna på de studieförberedande programmen. En anledning till detta är att de strukturella villkoren på arbetsmarknaden ser annorlunda ut för de killar jag mötte i förhållande till Willis grabbar, och att ett totalt motstånd mot skolan idag inte längre leder till verkstadsgolvet utan som Almgren konstaterar. gällande de främst unga killar hon

med en tydlig statushierarki mellan de statusgrupper eleverna på de studieförberedande respektive de yrkesförberedande programmen tillhör, där eleverna på de yrkesförberedande programmen i stor utsträckning internaliserat (och till viss del även accepterat) en form av klassbaserat statusmässigt underläge.

4.3.3 Invandrare som jämförelsegrupp

4.3.3.1 Fordonsprogrammet

Även om uppdelningen mellan invandrare och svenskar förekom bland samtliga killar och var något som för majoriteten av dem framstod som något givet, om än med individuella skillnader kring gränsdragningen mellan grupperna, fanns det stora skillnader kring vilken vikt de fäste vid att själva placera sig inom och identifiera sig med kategorin svenskar. Medan det för vissa var något de inte reflekterade nämnvärt över var det för andra en av de "egenskaper" de framhöll som viktiga för sig själva och för vilka de var. Om man jämför programmen hade "svenskheten" rent generellt störst betydelse för de killar som läste på Fordonsprogrammet. Betonandet av den egna svenskheten kunde antingen fungera som en direkt del av deras sociala identitet utifrån Langes och Westins definition eller som ett element bland flera som var utmärkande för en stil eller kultur som killarna identifierade sig med (t.ex. raggarkulturen). Killarnas hänvisning till någon form av abstrakt gemensam svenskhet, som de såg sig själva som en del av, utgjorde visserligen inte någon typisk form av ingrupp utifrån Lange och Westins kriterier (vilka t.ex. omfattar tydligare gemensamma uppfattningar inom gruppen kring gränserna mellan ingrupp och ut-grupp). Strävan efter en positivare självuppfattning med hjälp av en abstrakt form av svenskhet som grund för en social identitet utifrån Langes och Westins definition får dock liknande konsekvenser då det fortfarande var kategorin invandrare som de jämförde sig med och som fick fungera som motbild mot vilken killarna kunde ge innerbörd åt vad det innebar att vara svensk. Utmärkande var annars att ingen av dem egentligen kunde ge några i förhållande till sin livssituation synbart betydelsefulla exempel på vad den svenskhet de refererade till kunde utgöras av. Ofta användes vad som brukar benämnas som traditionella etnicitetsmarkörer (framförallt språkets betydelse, men även gemensam kultur, kristendomen och vissa traditioner) och i vissa fall även olika idéer nära kopplade till rasföreställningar och ett visst utseende (inte minst blondhet och blåa ögon). Dessa exempel på vad svenskhet innebar för dem hade dock en ytterst begränsad koppling till deras vardagsliv, då ingen av dem t.ex. var troende, att firandet av julafton knappast kunde vara avgörande för dem då ingen rimligtvis förvägrade dem den rätten och när Olle talade om sina kommunikationsproblem p.g.a. invandrarnas bristande språkkunskaper kan detta endast ha gällt en minoritet av mötena med dem han såg som invandrare.

Det centrala för killarna var med andra ord inte svenskheten i form av något innehåll utan en anknytning till en etnisk position som både positions- och innehållsmässigt för dem fick sin betydelse i förhållande till invandrare. Svenskheten utgjordes snarare genom vad den inte var i förhållande till invandrarna som tillskrevs olika negativa attribut i form av t.ex. kriminalitet, höga kostnader för invandringen, bidragsberoende och ett allmänt stöddigt beteende. Framförallt användes argumentet att skillnaden mellan svenskar och invandrare visade sig genom att svenskarna brydde sig om sitt samhälle och sitt land. Invandrarna kopplades i stället samman med olika samhällsproblem, vilket sågs som ett resultat av deras bristande intresse för Sverige, där t.ex. bilden av invandrare som bidragsberoende användes som ett argument för detta.

"När dom kommer hit skall dom ha så jävla mycket pengar. Det är ju en massa som lever på bidrag. Typ alla somalier [...] Det är ju inte så noga för dom, det är ju ändå inte deras land." (Mats Fordonsprogrammet)

Skulle du själv kunna tänka dig att gå på bidrag om du inte lyckades få jobb direkt? (Jag)

"Jag skulle inte vilja gå på bidrag. Jag känner för landet. Man vill ju kunna leva på sig själv." (Mats Fordonsprogrammet)

Att Mats nämner somalier i citatet innebär inte att han själv har någon egen relation till somalier utan det hängde snarare samman med att det var en redan befintlig användbar föreställning för en för honom positiv jämförelse mellan sig själv som svensk och invandrare i form av somalier. Genomgående exemplifierade killarna de negativa bilderna av invandrare med hjälp av invandrargrupper som de inte hade någon närmare kontakt med eller som de hade några synliga materiella intressekonflikter gentemot, utan det var emotionella psykologiska värden som främst var i centrum (och inte en vad Lange och Westin definierar som objektiv eller realistisk gruppkonflikt)

studerat, till en plats utanför arbetsmarknaden (Almgren 1999:114). Killarnas lämnande av skolans värld kan dock mycket väl framgent innebära andra möjligheter till en i Archers mening positiv social identitet kopplat till framtida yrkesroller då killarna på de två yrkesförberedande programmen i likhet med Willis grabbar ofta uttryckte en stolthet kring sina praktiska färdigheter då de fick omsättas i faktiskt arbete (Willis 1983:117).

Muslimerna var som redan diskuterats det tydligaste exemplet på detta. Jag menar att den främsta anledningen till det var att muslimer var den grupp som hierarkiskt befann sig längst ner på den etniska hierarkiska skala, som enligt befintlig forskning är utmärkande i Sverige (de los Reyes & Molina 2003:295), varför de utgjorde en fördelaktig jämförelsegrupp för killarna. Muslimernas allmänt låga status innebar att killarna i förhållande till dem med Lange och Westins terminologi kunde uppnå en, speciellt med tanke på deras egna låga status i förhållande till andra grupper (t.ex. dem som läste på Samhällsprogrammet), förhållandevis säker och av det övriga samhället legitimerad positiv social jämförelse. Den funktion svenskheten fyllde i form av en positiv social identitet förutsatte med andra ord ett negativt förhållningssätt till invandrare (i form av t.ex. negativa bilder av dem).

Även om killarna på Fordonsprogrammet i de flesta fallen riktade sin kritik mot grupper som hade en begränsad närvaro i de miljöer killarna befann sig i och att t.ex. Stefan menade att det är en stor skillnad på att skämta om invandrare när det inte finns några där, märktes ändå effekterna av deras positionering i förhållande till invandrare även i de faktiska vardagsmötena med dem de såg som invandrare³¹. Vid mitt besökstillfälle fanns det inga som sågs som invandrare i klassen men Olle beskrev under intervjun hur han och flera andra mer eller mindre fryst ut de invandrare som tidigare gått i klassen. Något som även konfirmerades av andra killar under ett längre samtal i samband med en lunchrast.

”I ettan hade vi tre invandrare här i vår klass och dom särbehandlade vi väldigt mycket då, varför vet jag inte riktigt.” (Olle Fordonsprogrammet)

Gjorde alla det? (Jag)

”Lärarna dom var ju positiva mot dom och försökte hjälpa dom och sådär då, men vi elever vi retades med dom och putte ut dom lite sådär då. Dom hade väl sitt sätt att skämta på och umgås så det blev ingen som ville umgås med dom riktigt.” (Olle Fordonsprogrammet)

Kände du också att du inte riktigt ville umgås med dom? (Jag)

”Jag hade egentligen inga problem att umgås med dom, bara dom accepterade vårt samhälle. Håller dom på och pratar vid sidan om sitt eget hela tiden och stöter ut oss svenskar, då får man ju svårare att umgås med dom.” (Olle Fordonsprogrammet)

Det innebar dock inte att killarna aldrig umgicks med invandrare eller att de inte hade några kompisar som var invandrare, men ett utmärkande kännetecken för dessa, vilket till antalet verkade ha varit få, var enligt killarna att de invandrarna haft en vilja att vara som vanliga svenskar. När killarna pratade om att andra invandrare de träffat bedömdes dessa ständigt utifrån om de ”ville vara som oss svenskar” eller ansågs strunta i det svenska samhället. De invandrare ”som ville vara som svenskar” upplevdes tillerkänna svenskheten ett värde och acceptera den för killarna positiva jämförelsen mellan svenskar och invandrare varför dem av killarna bedömdes mer fördelaktigt än dem som tvärtemot av killarna uppfattades strunta i Sverige och svenskheten då de snarare uppfattades utmana killarnas position. Ett tydligt uttryck för det sistnämnda och vilken betydelse svenskheten hade för deras sociala identitetsskapande var att de reagerade negativt mot det som de ansåg kunde nedvärdera svenskheten eller vad de såg som den svenska kulturens betydelse i samhället. Det samma gällde för inskränkningar av deras rätt att på olika sätt uttrycka sin svenskhet i form av olika symboliska handlingar.

”Invandrare då tänker jag väl, det första jag kommer att tänka på är dom som blir särbehandlade och inte accepterar det svenska samhället utan lever kvar som dom gjorde.” (Olle Fordonsprogrammet)

Märker du av det? (Jag)

”Det är väll typ att vi inte får ha kepsar på oss i skolan men dom får ha sina, vad heter det nu, som dom har på sig då. Att dom inte behöver vara med på våra religionslektioner och så då, men vi är tvungna att läsa om deras religioner.” (Olle Fordonsprogrammet)

”Det är just det där att vi svenskar bor i Sverige och att vi skall vara stolta över vårt land och att vi får gå runt med en Sverige tröja eller sjunga nationalsången på skolavslutningen, det är liksom svenskt och vi borde få göra det.” (Erik Fordonsprogrammet)

Citaten är bara ett par exempel bland flera liknande resonemang som visade på hur till synes små symboliska frågor för killarna var viktiga. Killarnas reaktion hade egentligen lite att göra med frågorna som sådana. Som

³¹ Jag bevitnade under mina observationer inga möten mellan killarna på Fordonsprogrammet och personer de såg som invandrare, främst beroende på vilka som gick i deras klass, varför de diskussioner som förs kring deras möten med invandrare endast är baserat på det de själva beskrivit under intervjuer och observationer.

redan nämnts utgjorde svenskheten inget innehållsmässigt betydelsefullt i deras vardagsliv och att läsa om svensk eller kristen religion snarare än islam hade i de absolut flesta fallen ingen koppling till kristendomen utan för killarna handlade det om en upplevelse av att de som svenskar och svenskheten som sådan varken tillskrevs ett tillräckligt värde eller prioriterades tillräckligt i samhället, varför också deras positiva jämförelse i förhållande till invandrare försvagades. Det var värdet av deras egna svenskhet i samhället och den egna identiteten samt deras etnisk baserade position som de uppfattade stå på spel när de "tvingades" att läsa om andra religioner eller förhindrades att sjunga nationalsången. Lärare eller rektorer som i sina yrkesbaserade aktörsroller fattade dessa beslut uppfattades därmed som representanter för ett samhälle som av killarna i många avseenden ansågs ta ställning för invandrarna i förhållande till killarna.

Andrew Sayer menar att för lite fokus har riktats på relationerna mellan socialposition och moral, vardagslivets normativa karaktär och klasstrukturens kausala effekter i form av en ojämn fördelning av resurser till att möjliggöra levandet av ett fördelaktigt liv i förhållande till klass kopplade känslor som exempelvis skam, självförtroende, avundsjuka och självvärdering.³² Effekterna av kausala mekanismer kopplade till klasstrukturen visade sig inte bara genom att de villkorade möjligheterna till uppnåendet av positiv särprägel i förhållande till andra för dem relevanta grupper, utan också genom att killarna befann sig en utsatt social position som inte bara handlade om uppnåendet av en för dem själva positiv självuppfattning utan även en strid för att bli erkända och ansedda som moraliskt fullvärdiga och positivt delaktiga i samhället. Filosofen Axel Honneth har ingående diskuterat kampen och striderna kring erkännandet, som enligt honom omfattar. "reciprocal obligations of universal equal treatment all have the mutual duty to respect and treat each other as persons who possess some moral accountability" (Honneth 2007:140), och vad han benämner som de *sociala konflikternas moraliska grammatik*. Det ömsesidiga erkännandet, vilket endast kan fås i relationen till andra människor och av människor som vi själva tillerkänner värde, är inget givet utan något som kan krävas socialkamp för att erhålla och det utgör enligt honom en grundförutsättning för människors möjlighet att förverkliga sig själva då det är "impossible to imagine successful self-realization, if that is to be understood as a process of realizing, without coercion, one's self-chosen life-goals" (Honneth 1995:174). Honneth beskriver tre olika erkännandeformer, vilka samtliga både är relaterade till varandra och nödvändiga, som kopplas till olika former av mänskliga synsätt på sig själv; "In this way the prospect of basic self-confidence is inherent in the experience of love; the prospect of self-respect, in the experience of legal recognition; and finally the prospect of self-esteem, in the experience of solidarity" (Honneth 1995:173).³³ Killarnas behov av vad Honneth definierar som solidariskt erkännande visades sig tydligt i deras positionering gentemot invandrare där gränsdragningarna mellan svenskar och invandrare ofta var kopplade till moraliska skillnader och positiv delaktighet i samhället. Genom att göra frågan om att bry sig om det svenska samhället till att primärt handla om att vara svensk eller invandrare, snarare än att mäta det på andra utifrån deras klassposition mindre fördelaktiga parametrar, kopplade de sig själva samman med positiva moraliska värden som t.ex. arbetsmoral och att göra rätt för sig i förhållande till det svenska samhället.³⁴ Att hänvisa till moraliska skillnader gentemot en annan grupp är enligt Sayer generellt ett utmärkande drag för grupper som är oroliga för sin position både i avseende på hur de ses av högre placerade grupper, vilka killarna i stor utsträckning var beroende av för att bli erkända, och för att falla ner i lägre grupper som de förhåller sig negativt till (Sayer 2005:953). Almgren menar i sin studie att ett utmärkande drag för dem som intog de mest negativa förhållningssätten till invandrare, vilka ofta antingen var arbetslösa eller läste på yrkesförberedande program, var att de strävade efter ett vanligt Svensson-liv (Almgren 1999). De killar jag studerade på Fordonsprogrammet ligger nära detta, de vill bli erkända och accepterade som en "vanlig" del av samhället utan att bli ifrågasatta eller nedvärderade.³⁵ Genom att samtidigt inte ge dem de såg som invandrare något erkännande, förutsatt att de inte

³² Även om den sociala positionen påverkar våra känslor och moraliska vardagspraktiker (vilka även kan utgöra en del av vårt habitus) är Sayer tydlig med att vi som människor också reflekterar och rättfärdigar våra vardagliga val för oss själva varför människors förmåga till reflexivitet också är nödvändigt för att förstå människors beteenden och uppförande då "everyday situation often require us to make decisions and *justify* what we do, for the appropriate behaviour is not simply prescribed by external forces or cultural scripts" (Sayer 2005:949)

³³ För en tabell över Honneths erkännandeformer se bilaga C

³⁴ Ronny Ambjörnsson beskriver i *Den skötsamme arbetaren* (1998) detta som traditionellt utmärkande drag för arbetarklassen och arbetarrörelsen i inledningen av 1900-talet

³⁵ De skiljde sig därmed tydligt åt från de grabbar som Willis studerade som istället valde att ta avstånd från dem de definierade som konformister och skapade sig egna värden som de ansåg positivt utmärkte den egna gruppen (som att de t.ex. hade betydligt roligare) (Willis 1983). En anledning till det var att de killar jag studerade tillerkände förmågor och egenskaper de själva saknade (som en bl.a. effekt av klasstrukturens fördelning av dem) stort värde. De accepterade t.ex. bilden av skolan som något där alla hade en chans att prestera men där vissa var duktigare och mer ambitiösa, varför de som var det även förtjänade bättre jobb och löner. Sayer menar utifrån befintlig forskning att de grupper som accepterar och tillerkänner de värden de saknar betydelse, som exempelvis svarta amerikanska

av killarna uppfattades sätta värde på killarnas position i egenskap av svenskar och sträva efter att själva försöka anpassa sig till det svenska samhället, reproducerade killarna centrala segregeringande praktiker då själva segregationens upprätthållande av ett ”vi” och ”dom” enligt Franzén förutsätter avsaknaden av ett socialt ömsesidigt erkännande av varandra (Franzén 2001:28ff).

Det fanns även en tydlig könsdimension, vilket gällde för samtliga program men som var tydligast på Fordonsprogrammet, när det gällde vilka förhållningssätt som intogs gentemot invandrare och vilka invandrare som främst fungerade som motbild. Det var inte bara det att de flesta bilder som fanns av invandrare var kopplade till män (också oftast unga sådana) och att mannen som Ambjörnsson konstaterar generellt blir representanten för invandrare i länder där de ses som potentiell arbetskraft, utan frånvaron av invandrarkvinnan var speciellt påtaglig när de jämförde sig och positionerade sig själva i förhållande till dem de såg som invandrare. En av anledningarna till detta var att de själva var män varför det i en så starkt manligt genuspräglad miljö som Fordonsprogrammet var föll sig naturligt att jämföra sig med andra män³⁶. De invandrare de hade någon närmare kontakt med var andra män och då skillnaden mellan kvinnor och män ansågs vara stora blev helt enkelt invandrarkvinnan inte en lika intressant jämförelsepunkt. Vid de tillfällen invandrarkvinnor diskuterades jämfördes de snarare med svenska kvinnor, utifrån de senares högre grad av frihet, inte minst i förhållande till andra män. Det är dock bara en del av förklaringen då en annan stor skillnad mellan den manliga invandraren och den kvinnliga var att invandrarkvinnan inte verkade utgöra något hot mot killarnas position eller identitet. De invandrarkvinnor som inte anpassade sig efter svenska normer sågs inte främst som egna handlande subjekt utan snarare som offer för deras mäns dominerande kultur.

Jag vet inte jag märker dom inte så ofta, men det är väl för att deras män eller familjer eller så. Dom verkar inte bestämma särskilt mycket själva liksom. Nej men det är väl, deras män bestämmer liksom åt dom så dom är väl hemma mycket. Dom måste ju gifta sig tidigt också (Rikard Fordonsprogrammet).

Invandrarkvinnan (ofta exemplifierad genom muslimska kvinnor, vilket även gäller för citatet ovan) blev därmed snarare någon som skulle befrias genom att tillåtas anpassa sig efter svenska normer än någon som de förhöll sig direkt kritisk gentemot. Samtidigt genom att jämföra invandrarkvinnan med svenska kvinnors frihet i förhållande till män, jämförde de också implicit sig själva med invandarmannen och etablerade bilden av sig själva som svenska jämställda män.

4.3.3.2 Byggnadsprogrammet

De ovan förda resonemangen kring killarna på Fordonsprogrammet har även stor giltighet när det gäller flera av killarna på Byggnadsprogrammet, speciellt Björn, Ivar och Andreas. Björn utmärkte sig dock i förhållande till de övriga då han var den som tydligast kopplade sin personliga identitet till sina åsikter och ställningstaganden kring invandrare och invandringspolitik, snarare än till en gruppbaserad socialidentitet med en form av identifikation med att vara svensk som viktig beståndsdel. Björn hade också ett visst politiskt engagemang kopplat olika grupperingar och partier med främlings och invandrarfientliga värderingar vilket även medförde att han i förhållande till de övriga killarna i klassen var väl insatt kring politiska frågor som rörde invandring och påläst kring den argumentation som ofta framförts gentemot invandrare av politiska organisationer som på olika sätt kraftigt vill minska eller helt stoppa invandringen till Sverige. Bland Björns personliga egenskaper fanns också en vilja att sticka ut, utmärka sig och ta plats vilket också möjliggjordes via dessa kunskaper, och då han gärna delgav andra sina åsikter, vilka hade en tydlig mixofobisk karaktär och i huvudsak gick ut på att Sverige inte borde ta emot invandrare, att det innebar problem att blanda olika kulturer och att invandrare i högre utsträckning nyttjade bidragssystemet och begick olika former av brott, var han både i klassen och på skolan i stort känd för sina åsikter. I förhållande till de diskuterade killarna på Fordonsprogrammet uppfattade jag det snarare som att det var dessa kunskaper och åsikter riktade mot invandrare, vilka var viktiga för hans personliga identitet, som var viktigast för honom snarare än en svensk gruppbaserad tillhörighet (även om han också framhävde vikten av sin svenskhet) och hans kunskaper inom dessa frågor innebar att han utöver att utmärka sig själv även innehade

arbetarklassungdomar som accepterat huvudinnehållet i den ”amerikanska drömmen” också i högre utsträckning utvecklar skamkänslor kopplade till sin klassposition (Sayer 2005:954f)

³⁶ Även de av Ambjörnsson studerade tjejerna verkar främst ha uttalat sig om invandarmän, men dock inte lika utslutande som hos de killar jag studerade, då tjejerna även hade en klarare uppfattning om dem de såg som invandrantjejer (Ambjörnsson 2004:240).

ett visst symboliskt kapital bland dem med åsiktsmässiga beröringspunkter. Han blev för somliga också någon att referera till:

”Man hör ju att det bara skall vara nazister och såna som är Sverigedemokrater men det verkar ju inte sant. Björn har ju varit med en del och han, han säger att det inte alls är så utan att det är folk som typ bryr sig om sitt land och det tycker jag ju också.” (Ivar Byggnadsprogrammet)³⁷

Verkningsområdet för detta symboliska kapital var dock mycket begränsat då de kunskaper Björn var i besittande av i många sammanhang antingen inte tillskrevs något värde, överhuvudtaget inte togs på allvar alternativt snarare bedömdes som ett utslag av okunskap, brist på förståelse och brist på empati. Björn var väl medveten om dessa begränsningar:

”Man vet ju att det är massa människor som inte gillar det jag säger och att det typ bara är massa nazister bara för att man tycker typ att invandringen inte är så bra, men det blir ju lätt ett jäkla liv om man tycker vissa saker ibland. Här är det ju lugnt typ och folk känner mig och vet vad jag tycker och hur jag är liksom, men vissa, jag vet inte, folk skall vara så jäkla politisk korrekta liksom, så vet de kanske inte ens vad det handlar om. Jag vet inte men jag står för vad jag tycker och vem jag är.”(Björn Byggnadsprogrammet)

Trots vetskapen om det blandade mottagandet av hans åsikter och värderingar var det ändå tydligt att dessa åsikter och kunskaper, kombinerat med att vara en person som stack ut, tog plats och drev sin egen linje, utgjorde en viktig del av hans personliga identitet (och även närmade sig en social identitet i Archers mening). Inom forskningen kring attityder gentemot invandrare används ibland begreppet *affektiv attityd*, syftandes dels på den känslomässiga upplevelsen av invandrare men framförallt på hur intimt attityden är kopplad till personligheten och hur bunden värderingen är till jaget (Nagy & Nelhans 1985:290). I Björns fall var det tydligt att hans åsikter och värderingar var nära kopplade till hans personliga identitet, vilket även innebar att han investerat mycket i dessa värderingar, varför ett uppgivande av dem inte bara handlade om att ändra uppfattning utan även ett uppgivande av identitet och innehav av ett visst (om en begränsat) symboliskt kapital. Det är i sig ingen förklaring till hur Björns negativa förhållningssätt gentemot invandrare initialt har uppstått, men det visar på anledningar till att det fanns ett intresse för honom att hålla kvar vid och utveckla dem.

De olika förhållningssätten till invandrare på Byggnadsprogrammet var annars mindre homogent än dem på Fordonsprogrammet. En anledning till detta var att det fanns ett till synes större ”utbud” av möjliga sätt att uppnå positivare självuppfattning och bättre självkänsla, beroende dels på en i många fall mer fördelaktig klassmässig statusposition men även olika individuella kapaciteter som t.ex. Fredriks skicklighet som fotbollsspelare (något han själv betonade som viktigt för honom och under observationerna framgick det tydligt att detta var något som sattes stort värde på även av hans lärare och andra elever på skolan). Trots den större heterogeniteten utkristalliserade sig utifrån Langes och Westins teori två skilda strategier gällande strävan efter en positiv självuppfattning via det sociala identitetsskapandet, där en huvudskiljelinje var i vilken utsträckning man identifierade sig som elev på Byggnadsprogrammet. För både Andree och Fredrik var det viktigt att inte förknippas med vad de såg som den ”typiske byggkillen”³⁸, vilket skiljde dem från t.ex. Björn och Ivar, och de

³⁷ Ett fåtal av de killar jag intervjuade uttryckte visserligen sympatier eller ett direkt stöd för Sverigedemokraterna, men flera av killarna utspridda på de olika programmen (även omfattandes killar som annars intog förhållningssätt gentemot invandrare som kunde liknas vid dem som intas av Sverigedemokraterna gällande t.ex. invandringens negativa effekter i form av ökade kostnader och brottslighet) såg inte Sverigedemokraterna som ett seriöst parti med tillräckliga kunskaper för att de borde tas på allvar. Detta föll även tillbaka på dem som uttryckte sitt stöd för Sverigedemokraterna.

”Jag vet inte, det känns inte riktigt som dom är ett hundra procent seriöst parti än, det får dom bevisa mer i så fall. Dom som är ledare om man säger, dom kanske är seriösa men folket som röstar på dom, dom är, jag har ju kompisar som tycker som skall rösta på dom, det känns som om dom vet inte vad dom håller på med egentligen. Dom tycker bara det är bra och dom vill rösta på dom bara för att dom inte vill ha en massa invandrare. Jag tycker det är liksom, jag tycker egentligen att dom skall stoppa det ett tag också för att det finns så många redan som dom inte vet vad dom skall göra med. Det går liksom inte att bara fylla på när det redan är fullt om man säger, det är ju massa bostadsbrist då kan vi ju inte ta in fler. Men sen det känns som om Sverigedemokraterna dom är inte riktigt seriösa, inte än i alla fall.” (Rikard Fordonsprogrammet)

³⁸ Detta skall inte tolkas som att de stod utanför klassen eller dess gemenskap utan tvärtom var Fredrik en av dem som under mina observationer hördes mest och ständigt deltog i diskussioner, skämt och andra aktiviteter när klassen var samlad. Den här skiljelinjen som jag försökt synliggöra var dock känd inom klassen och t.ex. deras klädstil eller generella klädintresse kommenterades vid ett flertal gånger. Bourdieu menar också att kläder och stil är en utmärkande klassmarkör, vilket också visat sig i ett flertal studier där t.ex. de kvinnliga klassresenärer Wennerström studerat markerade distans i förhållande till arbetarklassen genom sitt sätt att klä sig (Wennerström 2003:278f) och Willis grabbar betonar klädseln som ett sätt att komma in i den manliga arbetarklasskulturen och bryta med dem ser som

distanserade sig från den stereotypen genom bl.a. sin klädsel, sitt umgänge och sina intressen. De tonade även ner skillnaderna mellan sig själva (dock enbart syftandes på sig själva och inte hela Byggnadsprogrammet) och elever från de studieförberedande programmen och de menade även att de skulle trivas lika bra på ett studieförberedande program.

”Jag tycker det är mer intressant med tjejer och kläder och så. Jag tror Samhällsprogrammet, jag skulle nog trivas bra där. Där är det lite mer, här är det liksom ingen som bryr sig om sånt. Det är nog roligare där, folk bryr sig mer om mode och jag skulle tycka det var roligt att gå med tjejer också.”
(Andrée Byggnadsprogrammet)

Avståndstagandet från den typiske byggkillen hade även viss påverkan på dessa killars förhållningssätt till invandrare då de utifrån Lange och Westin snarare försöker lämna den grupp de var kopplade till i form av byggnadselever, varför det inte heller blev lika viktigt att positionera den gruppen gentemot gruppen invandrare, vilket annars var utmärkande för Björn, Ivar och även Andreas, och de var även medvetna om att de åsikter som t.ex. Björn gav uttryck för ofta ansågs kontroversiella och kunde mötas med stor skepsis i andra sammanhang.

”Björn brukar ju, eller han gillar ju inte invandrare så mycket då, och ganska många eller några tycker som han här. Det kan ju vara ganska mycket så med invandrare här, men det är ju inte alla som är så. Men man märker ju att det finns många som inte tycker som han alls, typ även lärare och sånt.”
(Fredrik Byggnadsprogrammet)

Även om den typiske ”byggkillen” utifrån byggkillarnas (och även samhällskillarnas) beskrivningar inte framstod som lika förknippad med ett negativt förhållningssätt till invandrare som när det gällde förväntningarna på den typiske ”fordonskillen”, fanns det fortfarande vissa förväntningar åt det hållet och ett negativt förhållningssätt var även kopplat till ett lägre klasshabitus (något jag återkommer till i samband med diskussionen kring de killar som läste på Samhällsprogrammet). Att till viss del distansera sig från de mest negativa förhållningssätten var därför tillsammans med i sammanhanget än mer betydande faktorer som kläder, umgänge och intressen även ett sett att distansera sig från sina klasskamrater och andra förväntningar på dem som läste på Byggnadsprogrammet för att snarare möjliggöra en identifikation med andra grupper och kunna erhålla ett ömsesidigt erkännande från personer de värdesatte.

4.3.3.3 Samhällsprogrammet

Som redan nämnts fanns det i grunden stora likheter mellan de olika programmen gällande vilka bilder som fanns av invandrare och även samhällseleverna beskrev ofta invandrare i termer av stöddiga eller stökiga, dock sällan i lika generaliserande termer och de mest negativa bilderna som kunde liknas vid rasism eller främlingsfientlighet återfanns inte heller på Samhällsprogrammet. I vissa fall förekom även försök att använda de i det kulturella systemet existerande negativa och i grunden reaktionära bilderna som ett argument för vad som i någon form skulle kunna liknas vid mer progressiva åtgärder:

”Dom kanske inte är så sugna att arbeta om man bara kommer till ett land så, men det gäller ju samtidigt att ge dem mer hjälp då, att börja arbeta liksom” (Kristian Samhällsprogrammet)

Den största skillnaden var annars hur invandrararnas beteenden i betydligt större utsträckning förklarades utifrån olika strukturella och kulturella villkor, vilket ofta innebar att kritiken mildrades gentemot invandrarna som enskilda personer.

”Nej men säg som Mellanösternländerna, dom som är i min årgång dom är uppväxta med krig och allt sånt där sådär spelar det mycket roll hur man blir som person. Man kan bli mer osäker när man inte haft en trygg barndom, att det spelar stor roll in i hur man blir senare.” (Kristian Samhällsprogrammet)

”Ja tyvärr är det så många hamnar i kriminaliteten också, att det känns också och det är ett problem och det börjar ju redan i de svenska skolorna i och med att de har problem att lära sig det svenska språket, med tanke på att det också är svårt att lära sig, så har dom problem att liksom kunna diskutera med säg oss svenskar, och då blir de så att dom umgås alla invandrare tillsammans i klunga och det blir dom här grupperna och till slut blir det att, i och med att vi, det känns jättestorligt men, att det

känns som att dom lätt hamnar in på brottets banor. Att dom skall visa sig på det viset, jag vet inte varför men, jag vet inte hur jag skall säga det inte på fel sätt men de, jag vet inte riktigt hur jag skall tolka det” (Johan Samhällsprogrammet).

Kristian och Johan var de två som ägnade mest tid åt att utifrån olika sociala villkor försöka förklara de olika negativa beteenden de förknippade med invandrare, samtidigt som de betonade att de själva inte hade något emot invandrare. De tog också avstånd från vad de ansåg vara andras allt för negativa förhållningssätt gentemot invandrare och vid diskussioner kring vad som är orsakerna till att människor intar negativa förhållningssätt gentemot invandrare diskuterade de aldrig utifrån sig själva utan försökte genomgående förklara detta som något som inte gällde dem. Det var under intervjuerna tydligt att Kristian och Johan, vilket även var ett generellt drag för killarna på Samhällsprogrammet, var i besittande av mer omfattande kunskapskategorier att använda sig av i samband med deras analyser av vad de såg som problem med invandrare. De förklarade även själva negativa förhållningssätt gentemot invandrare utifrån människors okunskap och bristande förståelse. Skilda utbildningsbaserade kunskaper, vilket Bourdieu menar främst är en effekt olika klasshabitus, är inom den befintliga forskningen en av de vanligaste förklaringarna av attitydskillnader och skillnader i grader av främlingsfientlighet mellan olika grupper (Hjerm 2007a:228).

Även om de kunskapskategorier killarna var i besittande av underlättade för en annan form av analyserande och förklaringar av de problem de associerade invandrare med, utan att de därför ifrågasatte själva kopplingen mellan invandrare och olika samhällsproblem (vilket ytterligare visar på hur starkt etablerad den kopplingen var bland killarna), var det även tydligt att klasspositionen hade betydelse för hur de ville framstå och vilka värderingar och synsätt som framstod som acceptabla att sammankopplas med. Det finns i det avseendet likheter med Ambjörnssons studie *I en klass för sig* där hon menar att den toleranta hållningen gentemot invandrare bland de på Samhällsprogrammet läsande tjejerna, i förhållande till de som läste på Barn och Fritidsprogrammet, var en effekt av både klass- och genusstrukturer. Samhällstjejerna strävade efter en medelklassfemininitet som utmärks av egenskaper som tolerans och empati (något som inte bara visade sig i en mer tolerant hållning gentemot invandrare utan även i t.ex. större tolerans gentemot homosexuella och ett större motstånd mot dödsstraff) vilken inte var öppen för arbetarklasstjejerna på Barn och Fritisprogrammet som snarare tog avstånd från den, varför hårdare attityder gentemot t.ex. invandrare också enligt Ambjörnsson kunde kopplas till ett avståndstagande från en genusbetingad feminin medelklassnorm (Ambjörnsson 2004:83). Viljan att framstå som toleranta och empatiska framstod inte som lika genomgående för de killar jag träffade som hos Ambjörnsson tjejer, vilket kan vara kopplat till genusstrukturer³⁹, men det gick att utläsa en tydlig skillnad gällande hur de ville framstå mellan de samhällselever jag träffade och dem jag träffade på framförallt Fordonsprogrammet. Min avsikt är här inte att reducera Johans och Kristians i vissa avseenden mer positiva förhållningssätt till invandrare till en enda faktor i form av en strävan efter att framstå på ett utifrån deras klassposition specifikt sätt. Kristian som intog det genomgående mest positiva förhållningssättet till invandrare bland samhällskillarna hade t.ex. växt upp med en stor andel invandrare och han konstaterade att han under i stort sett hela sitt liv haft förhållandevis många invandrare bland sina vänner, vilket han alltid upplevt som något positivt både för honom själv och hans syn på invandrare, men det var också tydligt att vad som av killarna på samhällsprogrammet uppfattades som alltför negativa förhållningssätt till invandrare kopplades samman med ett lägre klasshabitus.

”Alltså nåt jag har reagerat på sistone är att patriot har blivit ett så starkt ord, alltså patriot är ju att man tycker om sitt land och sånt där, men att patriot har börjat kopplas till nazism och rasism och sådär det tycker jag ju är synd liksom för att man måste ju få kunna våga att vara patriot, jag menar man behöver ju inte vara svensk heller för att vara patriot liksom, vandrar man in till Sverige och tycker om landet så är det klart att man kan bli patriot på det sättet också, det tycker jag är synd.” (Johan Samhällsprogrammet)

Skulle du själv kalla dig patriot? (Jag)

”Självklart gillar jag ju Sverige, så om jag, jag kan kalla mig patriot så här men jag skulle nog inte kunna gå ut och säga det högt att jag är patriot för det är, det blir ju liksom, det kan lätt misstolkas. Det finns ju dom som är patrioter som inte gillar invandrare, som typ som på fordon. Det är väl liksom inte heller alltid dom smartaste som kallar sig för det.” (Johan Samhällsprogrammet)

Detta var än tydligare när det gällde Peter och Daniel som i jämförelse med Kristian och Johan intog ett mer negativt förhållningssätt till invandrare i jämförelse med Kristian och Johan

³⁹ Lange och Westin menar även de i *Ungdomen om invandringen* (1993) att könsrollerna kan vara av betydelse.

”Jag har ju några kompisar så, som är invandrare och är riktigt trevliga, och sånt, men sen så typ, nötter som tror att dom är mycket större än vad dom är och bara skall bråka, och med kompisar. Det var väl mest under högstadiet, dom flesta har väl mognat lite grand, att för på högstadiet höll dom på hela tiden. Det finns ju många stökiga svenskar också, men på högstadiet var det mycket invandrarna. Då hade dom ju lillbrorsor också som när vi gick i nian så gick lillbrorsa i sjuan så skulle man hävda sig för hans vänner och så, typ såna grejer. Nu är det väl inte så stor skillnad direkt. Jag är nog ganska, alltså mer negativ än positiv för jag har träffat ganska, eller mer jobbiga nötter än vad jag träffat trevliga”. (Peter Samhällsprogrammet)

I jämförelse med killarna på Byggnadsprogrammet och framförallt Fordonsprogrammet baserade både Peter och Daniel, vilket var återkommande även hos de andra killarna på Samhällsprogrammet, i större utsträckning sina förhållningssätt till invandrare på egna erfarenheter av dem. De talade också oftare individuellt om enskilda invandrare och enskilda handlingar eller beteenden. Det framkom inte heller någon lika tydlig kategorisering av olika invandrargrupper där de sa sig tycka bättre eller sämre om vissa grupper än andra. Även om de intog i vissa avseenden negativa förhållningssätt till invandrare var aldrig det faktum att det var svenskar något de framhävde eller menade var betydelsefullt för dem och de var noga att inte förknippas med människor som intog negativa förhållningssätt till invandrare. Daniel var den som tydligast kritiserade nationalistiska och rasistiska personer och inslag av diskriminering gentemot invandrare i det svenska samhället, vilket han menade var orsakat av att svenskar ”oftast innerst inne är ganska patriotiska och fördomsfulla oavsett vad dom säger”.

Även om varken Daniel eller Peter positionerade sig i förhållande till invandrare utifrån det faktum att de var svenskar och Daniel tog avstånd från negativa förhållningssätt till invandrare, var det däremot tydligt att de utifrån skilda habitus positionerade sig gentemot andra människor utifrån t.ex. deras livshållning, stil, beteenden och intressen, vilket även ofta ”träffade” invandrare i deras omgivning. Inte minst irriterade sig båda över vissa invandrades stökighet, stöddighet och ointresse för att sköta sig och bry sig om sin skolgång. Stora delar av den kritik som riktades mot olika invandrare var dock inte specifikt avsedda för dem utan kunde ofta på ett liknande vis även riktas gentemot t.ex. eleverna på Fordonsprogrammet. Daniel som hade flera vänner på det Estetiska programmet och identifierade sig med dem och vad som enligt hans beskrivningar kunde liknas vid en form individuell uttrycksfull livshållning, riktade vid flera tillfällen kritik mot vad han såg som gruppmentalitet och brist på individualitet, vilket kunde ”drabba” både fordons elever och invandrare.

”Fordon dom är gammelmåddiga dom är trångsynta, dom är rädda för att vara speciella för att va egna. Det är någon slags inskrämd grej som gör att alla ser likadana ut tror jag”. (Daniel Samhällsprogrammet)

” Dom (invandrarna, min notering) vi hade i vår klass (högstadielklass, min notering) var schyssta en och en, men osäkra på något sätt och så hamnade dom jämt i grupp. Ja dom grupperar sig dom börjar snacka annorlunda och dom skall vara så hårda ja dom skall tjata och dödas så mycket hela tiden”. (Daniel Samhällsprogrammet)

Snarare än att invandrarna kritiserades utifrån deras kulturer eller idéer kring ras angreps de utifrån ett lägre innehav av socialt och kulturellt kapital. En kritik som inte nödvändigtvis behövde vara riktad mot invandrare men som ändå ofta drabbade dem. Det framstod även som den största anledningen till den distans som utmärkte deras förhållningssätt till dem de såg som invandrare i klassen, vilket var tydligast hos Peter och Daniel, men som även gällde för Johan och Kristian, där de svenska ”killarna” umgicks med varandra utan att för den sakens skull ha någon uttalad konflikt med dem de såg som invandrare.

I vår klass är det la, jag menar A och B anstränger sig mycket mer än C och D, dom skiter ju i det i allting. Men det finns ju bland oss svenskar också, massa är ju mycket mer ambitiösa än vad jag är, men ja det är många invandrare av dom jag mött som skiter i det mesta liksom. Sen finns det ju givetvis såna som gör det bättre och blir läkare och sånt också (Peter Samhällsprogrammet).

Det var också i grunden dessa klassrelaterade mekanismer, kopplade till habitus och status, som blev avgörande för att de inte i lika stor utsträckning jämförde sig med specifika kategorier av invandrare de sällan mötte, utan snarare exemplifierade de med olika individer utifrån egna erfarenheter och intog negativa förhållningssätt till

dem utifrån deras beteenden, stil, inställning till skolan och allmänna sätt att vara. De invandrare som uppvisade ett beteende mer likt killarnas egna stil och sätt att vara intog de ett betydligt mer positivt förhållningssätt till, varför invandrarens klasstillhörighet ofta var avgörande för hur (oftast) han eller hon betraktades. Den förhållandevis omfattande kritik de riktade mot invandrare visade dock på hur invandrare genomgående ansågs uppvisa ett mindre fördelaktigt sätt att vara (vilket är en effekt av att den svenska arbetarklassen är rasifierad och många invandrare innehar lägre klasslokaliseringar inom arbetarklassen) (Mulinari & Neergard 2004:15).

4.3.4 Svenskheten ingen given position

Svenskheten som i förhållande till invandraren fördelaktig position var dock inte tillgänglig för samtliga killar. Milan och Andrée som båda identifierade sig som invandrare och svenskar upplevde att de som en effekt av etniska strukturer var utestängda från den möjligheten och erfor även nackdelar utifrån sin position som invandrare utifrån den etniska hierarkin och befintliga negativa bilder av invandrare. För Milan fick det effekten att han förespråkade hårdare tag mot invandrare som inte skötte sig, för att på så sätt kunna höja upp statusen på invandrare som grupp. Andrée valde istället att hålla inne med sina synpunkter kring invandrare, vilka genomgående var mer positiva än Milans då han upplevde att uppdelningen mellan svenskar och invandrare var av en sådan art att han som invandrare själv skulle ha svårt att få något gehör.

4.3.5 Sociogeografisk position

Oavsett om man väljer att benämna den ökade frekvensen av utbyten gällande t.ex. människor, kontakter, varor och arbetstillfällen över nationsgränserna för globalisering eller som en fortsättning på moderniteten, lyfts allt osäkrare identiteter i länder som Sverige ofta fram som en konsekvens av detta. Aleksandra Ålund menar att ett svar på detta, i kombination med ökade sociala klyftor, blivit vad hon benämner för en nyförsvenskning (Ålund 1997:20f). Det råder i dagsläget även generellt motstridiga uppfattningar bland forskare huruvida vi är på väg mot en av-nationalisering eller en re-nationalisering (Castles & Miller 2003). Det som oftast benämns som globaliseringen har även lyfts fram både som ett elitprojekt i avseendet på vilka det är som kan sägas vara en aktiv del av globaliseringen (se t.ex. Scholte 2005) och ett eliternas ekonomiska klasskrig inlindat i nyliberalismens idéer och retorik (Harvey 2007:31ff). Jag anser att bägge de sist nämnda aspekterna, utan att mer djuplodat avhandla dem här, har betydelse för att förstå varför det fanns stora skillnader mellan hur killarna på de olika programmen förhöll sig till och påverkades av det globala utbytet, beroende både på klass och på geografisk position. En tydlig effekt av klasstrukturen var att killarna på de yrkesförberedande programmen inte bara hade ett mängdmässigt mer begränsat kapitalinnehav utan även att deras kapitalinnehav var betydligt mer geografiskt begränsat. De flesta av samhällskillarna hade redan rest regelbundet, med familjen eller i idrottssammanhang, och det förekom planer kring omfattande utlandsresor efter gymnasieutbildningen⁴⁰. Möjligheten att arbeta utomlands någon gång under livet framstod som ett tänkbart alternativ och de upplevde inte heller någon oro för att utmanas av utländsk arbetskraft i Sverige. Ett visst intresse, om än ganska måttligt, fanns genomgående för att lära sig mer om andra kulturer och det ansågs positivt att det kom nya influenser till Sverige.

”Självklart är det ju så, nya kulturer in i Sverige med tanke på att, vissa saker dom tar in är ju hur bra som helst, hade man ju inte tagit in någonting hade ju Sverige fan vart i vikingatiden också. Det har ju alltid byggts på olika kulturer jag menar fortfarande kommer det ju in massa sänt där.” (Johan Samhällsprogrammet)

Även om samhällskillarna i stor utsträckning var kopplade till Sverige och trodde sig ha sin framtid där, sågs i huvudsak de ökade utbytet över gränserna som en möjlighet i betydligt större utsträckning än ett hot.

Bland fordonskillarna hade tre av de fem intervjuade aldrig varit utanför Skandinavien, det uttrycktes med ett undantag inget intresse för några mer omfattande utlandsresor och att arbeta utomlands var inget alternativ. Ointresset för att arbeta utomlands var dels kopplat till lägre kapitaltillgångar i form av språkkunskaper och framtida examen, varför möjlighetskostnaderna för utlandsarbete var betydligt högre än för killarna på Samhällsprogrammet. För majoriteten av fordonskillarna killarna var det dock överhuvudtaget inte ett alternativ som de reflekterat närmare över eller som ens föresvävat dem, vilket visar på hur killarnas skilda klasshabitus även påverkade vilka framtida strategier som överhuvudtaget var tänkbara. Killarnas mer rumsligt begränsade

⁴⁰ Langes och Westins studier visar på ett samband mellan människors utlandsresande och inställning till minoriteter där dem som reser mer också uppvisar de mer positiva attityderna. Detta är dock ett av de många samband där kunskapen kring varför det är så är ganska begränsad och det är överhuvudtaget svårt att uttala sig om huruvida det är resandet som leder till en positivare inställning till minoriteter eller om det är den positivare inställningen till andra etniska grupper som gör viljan att resa större (Lange & Westin 1984).

sociala och symboliska kapitalinnehav fick även effekter för killarnas mobilitet inom Sveriges gränser. Något som t.ex. visade sig genom att deras umgänge i stor utsträckning utgjordes av personer som de växt upp tillsammans med på samma ort. Deras geografiska boendesituation såg också annorlunda ut än för dem på Samhällsprogrammet trots att de gick på samma skola, då de elever som läste på Fordonsprogrammet oftare bodde på mindre, mer lantligt benägna orter vilket de själva lyfte fram som betydande för dem och en förklaring till varför det fanns skillnader i sättet att vara mellan eleverna som gick på de olika programmen och varför det var vanligare med negativa förhållningssätt till invandrare på Fordonsprogrammet.

”Jag vet det känns ju lite konstigt, det är mer folk som är, jag vet inte men det känns som att jag har mer att prata om med, men skillnader är väl att många som går här kommer från landet och så. Jag vet inte om man kan säga att jag gör det, men jag bor ju inte i stan i alla fall. Så blir det ju olika klädstilar och musikstilar och allt sånt som skiljer åt.” (Erik Fordonsprogrammet)

”Det är ju lite, jag vet inte det har nog mer att göra med mentalitet och så och det är liksom, det är så liksom, en del folk är från landsbygden här så det känns som att det är mer fördomar och sånt där ute. Sen är det många som så kallade patrioter på skolan också, vad dom nu vill kallas (...) Det har liksom alltid varit så här.” (Rikard Fordonsprogrammet).

Den geografiska lokaliseringen framstod för killarna som en viktig trygghetsfaktor och de flesta av dem som framgent planerade att flytta till en annan ort tänkte antingen bo kvar på landsbygden eller flytta än längre ut på den samma. Det utmärkande för Erik och flera av de andra på Fordonsprogrammet, samt även Björn och Ivar på Byggnadsprogrammet, var inte främst att de bodde på små lantligt benägna orter, utan i vilken utsträckning de identifierade sig med landet eller landsbygden. Kopplingen till landet framstod för dessa killar som viktigare än t.ex. klasstillhörighet. Samtidigt som det inte bara var en rent geografisk identifikation utan den speglade även sociala villkor där främst överklassen tenderade att kopplas samman med storstaden.

Jag tänker inte så mycket på klass, om man är arbetarklass eller nåt sånt. Jag kommer från landet brukar jag säga till mina kompisar (Björn Byggnadsprogrammet).⁴¹

Jag vet inte faktiskt, överklass det känns ju mer som dom där, sånt där folk från Stockholm som är finklädde och dom här med bakåtslickat hår och sådär, dom klassas som överklass så (Rikard Fordonsprogrammet).

Den sociogeografiska positionen kännetecknades i det avseendet av en form av klassbaserat underläge, samtidigt som landsbygden för killarna framstod som ett sociogeografiskt avskärmat rum där de upplevde en trygghet, slapp ifrågasättas och där deras egenskaper och åsikter hade större värde varför de även hade större möjligheter att erhålla ett ömsesidigt erkännande. Någon mer omfattande analys av betydelsen av just killarnas boende under uppväxten hade för deras förhållningssätt till invandrare och eventuella skillnader mellan olika orter kan jag inte utifrån mina intervjuer och observationer ge, men det jag försökt att visa på är deras identifikation med landsbygden och hur rumsligt geografiskt bunden den *homologi* (av åsikter, stilar, värderingar och musiksmak) i det sociala rummet de beskriver är. Den geografiskt bundna sociogeografiska identifikationen var i det avseendet till stor del en effekt av hur deras klassmässiga underläge förstärktes via olika geografiska (lokala, nationella och globala strukturer) och både speglade ett i förhållande till omvärlden defensivt förhållningssätt och innebar en vardagsmiljö som ytterligare förstärkte ett förhållningssätt präglat av motstånd mot olika tendenser kopplade till utbyten över nationsgränserna. Dessa killar upplevde det inte minst som en utmaning mot den svenskhet de knöt sin etniskt baserade sociala position och sin sociala identitet till, samtidigt som killarna inte upplevde att det för dem erbjöd några direkt synbara fördelar eller möjligheter. ”Jag är väl egentligen ganska neutral, dom får liksom komma hit men jag vill bara leva vidare i mitt svenska samhälle” (Olle Fordonsprogrammet). Detta är ytterligare en orsak bakom det motstånd killarna visade upp gentemot att t.ex. läsa om andra kulturer och bejaka vad de såg som utländska influenser i Sverige, vilket i slutändan även påverkade deras förhållningssätt till invandrare. Detta kan tolkas som ett tydligt utslag av xenofobi, men jag anser inte att det är den främsta förklaringen då det inte främst handlade om en rädsla för det främmande i sig, då de t.ex. fortfarande i stor utsträckning dagligen hade

⁴¹ Killarna identifikation med landsbygden har klara likheter med studier kring människor boendes på mindre brittiska orter, där identifikationen med landsbygden och den lokala orten framstår som viktigare än klasstillhörigheten (Karlsson 2005)

kontakt med människor och vanor från ”främmande kulturer” och egentligen fanns det ganska lite saker i deras vardagliga liv som var kopplat till det de definierade som svenskhet, utan den främsta orsaken var risken för att deras etniskt baserade sociala position och sociala identitet skulle försvagas (vilket t.ex. ytterligare förstärkte deras motstånd mot att t.ex. i skolan behöva läsa om andra religioner och i slutändan även invandrare).

Björn och Ivars identifikation med landet var dock inget som generellt var kännetecknande för killarna på Byggnadsprogrammet och deras geografiska boendesituation såg även i de flesta fall annorlunda ut då flertalet bodde i eller nära den stad som skolan var belägen i. Att identifikationen med landsbygden även för dessa killar omfattade en social dimension visade sig tydligt då den för Fredrik och Andrée, som var de två som tydligast försökte undvika att förknippas med den förhållandevis låga status som annars var utmärkande för att läsa på Byggnadsprogrammet, var otänkbar.

Jag bodde mer på landet innan. I ... om du vet var det är. Men det är mycket, jag gillar det bättre som där jag bor nu. Folk är annorlunda också, mer moderna liksom (Andrée Byggnadsprogrammet)

Ett utmärkande drag för killarna på Byggnadsprogrammet var dock att de upplevde att de hade mycket att förlora på att människor kom från andra länder till Sverige för att arbeta, samtidigt som de själva inte upplevde, bortsett från Andrée, att det var en realistisk möjlighet eller överhuvudtaget tänkbart att arbeta utomlands. De var därför tydligt kopplade till Sverige, något som till viss del berodde på att arbetsvillkoren inom byggnadsbranschen i Sverige var fördelaktiga i jämförelse med många andra länder, men framförallt att de hade svårt att tänka sig att bo utomlands (eller ens resa längre perioder i flera fall) generellt. Konsekvenserna av detta kommer dock att diskuteras mer ingående under 4.4. *Rädsla att förlora på invandringen.*

4.3.6 Föregående strukturer och programspecifika förväntningar

Mitt besök på Samhällsprogrammet inleddes, i likhet med besöken på de två övriga programmen, med att jag fick presentera mig själv och kortfattat ge en beskrivning av uppsatsens syfte. När jag sedan berättade att jag även varit och besökt Fordonsprogrammet började flera elever skratta och kommentarer fälldes i stil med; ”Har du varit hos dom nazisterna och pratat om invandrare, du måste ha fått en hel del intressanta svar”. Även under intervjuerna var det tydligt att befintliga föreställningar av den typiske fordonsleven även genomgående omfattade ett uttalat negativt förhållningssätt till invandrare, vilket även var en uppfattning som återkom hos killarna som läste på Fordonsprogrammet.

”Det är ju lite, jag vet inte det har nog mer att göra med mentalitet och så och det är liksom, det är så liksom, en del folk är från landsbygden här så det känns som att det är mer fördomar och sånt där ute. Sen är det många som så kallade patrioter på skolan också, vad dom nu vill kallas (...) Det har liksom alltid varit så här.” (Rikard Fordonsprogrammet).

Den befintliga forskningen visar på hur rasistiska tendenser bland ungdomar ofta är betydligt vanligare på yrkesförberedande program (Wigerfelt & Wigerfelt 2001:173,179,181) (Almgren 1999:52), vilket tillsammans med de uppfattningar som de av mig studerade killarna gav uttryck för visar på att detta inte enbart är kopplat till just denna specifika fordonsklass. Det är därför nödvändigt att inte enbart fastna i vad Archer benämner som present tence för att förstå de förhållandevis homogena förhållningssätten gentemot invandrare som existerade på Fordonsprogrammet. Dessa hänger även samman med föreställningar kring hur den typiske ”fordonskillen” var och därmed strukturer som tidsmässigt föregick killarnas inträde på programmet och som hade betydelse för både killarnas förväntningar på programmet, vilka som kunde tänka sig att söka programmet och andra människors förväntningar och syn på fordonskillarna. Detta innebar tillsammans att det i den fordonsklass jag besökte fanns en acceptans, normalisering och vad jag skulle benämna som en förväntan att som fordonslev inta olika negativa förhållningssätt gentemot invandrare. Det innebar att värderingar och kommentarer som i andra sammanhang kritiskt skulle uppfattas som mixofobiska, främlingsfientliga och rasistiska här snarare kunde sägas utgöra en del av vad Bourdieu definierar som *doxa*. Under mina observationer visade sig detta genom att till synes grova negativa kommentarer gentemot invandrare vid flera tillfällen yttrades, som när Mats under morgonens första rast inför ett tiotal andra elever (även omfattandes elever från en annan fordonsklass) kan tala om att han kvällen innan sett ett program ”med massa judejävlar”⁴², utan att någon reagerade öppet negativt på

⁴² Detta var under mina besök på de tre programmen dock den enda gången någon just talade om judar som en specifik grupp eller uttryckte så tydliga antisemitiska åsikter. Det var överhuvudtaget ingen av de andra killarna som uttryckte så klara rasistiska åsikter som Mats, då kritiken gentemot invandrare annars oftast förklarades utifrån invandrarnas kultur, dock ofta omfattandes mixofobiska synsätt, omfattandes bl.a. kopplingar mellan ras och brottslighet: ”Det är väl deras ras eller nått som gör det, att dom bara tar en massa”. (Mats Fordonsprogrammet)

detta. Detta innebär givetvis inte att alla delade samma åsikter, men det var tydligt att det inom den av mig observerade fordonsklassen fanns en miljö där ett negativt förhållningssätt gentemot invandrare var accepterat och normaliserat och som Carter konstaterar är det i regel mycket enklare för människor att ta till sig idéer som är praktisk gångbara i deras vardag (Carter 2000:88f), vilket bland killarna även var tydligt när det gällde att öppet yttra sina åsikter inför andra. Skolan som struktur utgör också en stor del av den miljö som killarna visats i och även om killarna genomgående under intervjuerna betonade att deras åsikter var deras egna och att de haft dem innan de började på Fordonsprogrammet, så menade t.ex. Erik att både han själv och andra har börjat skämta mer om invandrare och även börjat prata ”mer skit om dem” sedan de började på Fordonsprogrammet.

Skolan har ett tydligt uppdrag, som är reglerat via skolplanen, att värna om och verka för demokratiska värderingar, vilket flera av de åsikter som killarna yttrade kan sägas bryta mot. Lärarna som aktörer var inget jag fokuserade på under uppsatsen, men det var tydligt att killarna inte i någon större utsträckning dolde sina åsikter i lärarnas närvaro även om det emellanåt kom vissa förmaningar gentemot vad killarna uttryckte. Även om lärarna utifrån sin aktörsroll, eller utifrån mer personliga värderingar, försökte att påverka killarna fanns det bland dem en stark misstro mot vad de upplevde som förskönade beskrivningar av invandrare och invandring till Sverige. En vanlig uppfattning bland killarna var att lärarna inte ville, alternativt utifrån sin yrkesroll inte fick, diskutera eller erkänna de problem killarna ansåg att invandrarna och invandringen medförde. Lärarnas beskrivningar ställdes genomgående mot mer negativa bilder invandrare i det kulturella systemet och eventuella skillnader tenderade att bekräfta killarna i deras uppfattning om att lärarna inte gav en sanningsenlig bild.

”Det känns som om lärarna där, dom hade ingen verklighetskontakt alls. Sen vet jag inte, dom säger allt bara för att allt skulle låta som att livet var en dans på rosor liksom. Ja dom ville ju försköna bilden av allting, så att allting var jättebra.” (Rikard Fordonsprogrammet)

”Dom ville väl mest ge positiv bild. Typ så att inte barnen kanske, blir dom negativt inställda så kanske dom hatar några sådär. Det är ju det att det typ går invandrare på skolan så om eleverna typ blir så kan det ju bli mobbing och det vill ju ingen skola att det skall bli, typ sånt.” (Mats Fordonsprogrammet)

Citaten syftar inte bara specifikt på gymnasiet utan även på högstadietiden, men skillnaden är fortfarande markant gentemot killarna på Samhällsprogrammet, där det tvärtom ofta framfördes en kritik gentemot att vissa lärare tenderade att favorisera de ”svenska” eleverna, vilket till viss del förklarades med att de duktiga och skötsamma eleverna favoriserades, men även att det t.ex. enligt Kristian fanns en lärare på skolan ”som inte tycker om invandrare och visar det väldigt väl”. Det motstånd vissa av killarna, främst på Fordonsprogrammet, uppvisade gentemot lärarnas beskrivningar skall inte tolkas som att de beroende på andra negativa bilder rörande invandrare var opåverkbara, även om deras motstånd hade varit svårare att upprätthålla om det inte fanns negativa föreställningar etablerade av invandrare på olika nivåer i det kulturella systemet som stärkte killarna i deras argumentation, utan att deras negativa förhållningssätt till invandrare fyllde andra både medvetna och omedvetna funktioner och att de genomgående befann sig i en miljö som de både kunde påverkas av och få sina åsikter bekräftade inom.

Att läsa på Byggnadsprogrammet framstod inte för killarna på något av programmen som lika förknippat med negativa förhållningssätt till invandrare som det var att läsa på Fordonsprogrammet. Det fanns dock likheter mellan hur åsiktsmiljöerna såg ut och Andréés upplevelse av att det inte var någon ide att ha invändningar mot de negativa förhållningssätten gentemot invandrare visa på att t.ex. negativa bilder av invandrare var frekvent förekommande och accepterade. Det som var utmärkande under observationerna var att olika aspekter kopplade till invandrare diskuterades mer frekvent än på Fordonsprogrammet (och Samhällsprogrammet) och dem som hördes i dessa diskussioner var nästan uteslutande dem som intog de mest negativa förhållningssätten till invandrare (det fanns dock tydliga individuella skillnader mellan dem där Björn och Andreas som personer överhuvudtaget tog betydligt mera plats än vad t.ex. Ivar gjorde). Deras dominans i dessa diskussioner var inte ett resultat av att de generellt hade en speciellt framskjuten position eller hög status i klassen, utan att det var för dem som frågan var viktigast och de satt på de flesta argumenten kring olika siffror kring invandrades brottslighet och dylikt. Övertaget i dessa diskussioner berodde även på att det hade etablerats en miljö inom klassen där olika diskussioner kring invandrare genomgående tog sin utgångspunkt i förhållande till någon form av problem (vilket även var något de som intog mer positiva förhållningssätt till invandrare ”tvingades” utgå ifrån och förhålla sig till), vilket dels berodde på den position de med de mest negativa förhållningssätten intog i dessa diskussioner, men även att den utgångspunkten stöddes av befintliga kulturella strukturer existerandes även

utanför skolmiljön.

4.4 Rädsla för att förlora på invandringen

4.4.1 Skilda strukturella positioner i förhållande till arbetsmarknaden

Kärnan i teorin om den stratifierade arbetsmarknaden, som redan diskuterats mer ingående tidigare, är i likhet med Wrights klassteori det rådande exploateringsförhållandet mellan kapitalisterna och arbetarklassen som får kausala effekter på respektive agents egenintressen i förhållande till en billigare invandrad eller rasifierad arbetskraft. Ingen av killarna på något av programmen innehade, eller var inom en närstående framtid på väg mot, en klasslokalisering inom kapitalistklassen eller en vad Wright benämner som privilegierad tillägnelse position så att de utifrån teorin om stratifierad arbetsmarknad eller Wrights klassteori skulle ha något uppenbart ekonomiskt att tjäna på en invandrad, etnisk eller rasifierad kategori inom arbetskraften som bidrog till lägre kostnader.⁴³ Det fanns dock tydliga skillnader mellan programmen beroende både på deras klassposition och hur deras specifika arbetsmarknader såg ut, vilket påverkade hur de själva upplevde risken för att deras framtida arbetsmarknadsposition skulle kunna komma att försämrans genom sämre löner och arbetsvillkor.

4.4.1.1 Byggnadsprogrammet

Eleverna på Byggnadsprogrammet var de som upplevde att de hade mest att förlora gällande sin framtid på arbetsmarknaden p.g.a. invandring till Sverige, och då främst vad de såg som en arbetskraftsinvandring från framförallt Östeuropa, vilket främst var en effekt av att byggnadsarbetare från Östeuropeiska länder börjat konkurrera med inhemsk arbetskraft kring arbetstillfällena utifrån lägre lönevillkor. Detta har även via framförallt ”Vaxholmskonflikten”⁴⁴ skildrats i massmedia och blivit en framträdande fråga i den politiska debatten.

”Det hjälper ju kanske inte riktigt då, att man utbildar sig för att, men kanske då att vi är bättre så dom vill anställa oss därför, men det är ju inte säkert för kommer det en polack som kostar mycket mindre kan dom ju välja honom” (Fredrik Byggnadsprogrammet).

Citatet visar också på något som skiljde killarnas uppfattningar kring deras möjligheter på den framtida arbetsmarknaden gentemot de två övriga programmen, upplevelsen av att deras egen kompetens i form av yrkesskicklighet eller vidareutbildning inom yrket inte var någon given konkurrensfördel då de strukturella villkoren var sådana att de fortfarande riskerade att väljas bort p.g.a. kapitalisternas egenintresse av billigare arbetskraftsalternativ. En effekt av klasstrukturen kausala mekanismer var även en för dem begränsade tillgång till kapital att omsätta på skolans fält varför sällan högre utbildningar sågs som ett realistiskt alternativ eller åtminstone framstod möjlighetskostnaderna utifrån Archers terminologi som för höga för att satsa på vidare teoretisk utbildning. Få av dem hade därför några andra tydliga yrkesalternativ och ingen av dem hade någon direkt positiv erfarenhet av tidigare skolgång omfattandes teoretiska ämnen, utan de beskrev sig som praktiska elever och inte teoretiskt lagda.

”Jag tänker jobba efteråt. Det går ju att läsa in saker på komvux sedan om man vill läsa vidare, men det är inget jag tänkt på att göra. Jag har inget läshuvud om man säger, jag gillar mer att jobba praktiskt.” (Ivar Byggnadsprogrammet).

Det här skall dock inte tolkas som att det rådde någon akut oro bland killarna gällande deras framtida position på arbetsmarknaden, utan genomgående upplevde de att deras chanser, åtminstone på kort sikt, till arbete var tämligen goda. Oron rörde främst att villkoren för byggnadsarbetare framgent skulle komma att försämrans p.g.a. konkurrensen från utländsk arbetskraft med följden att löner och arbetsvillkor riskerade att försämrans.

⁴³ Det kan det dock fortfarande finnas andra intressen för killarna av en efter etniska eller rasifierande principer differentierad arbetsmarknad. Mulinari och Neergaard menar utifrån sina studier av FAI (fackligt aktiva invandrare) att en segmenterad arbetarklass kan utnyttjas både av arbetare och kapitalister och att diskriminerande principer gentemot svagare grupper (utifrån t.ex. kön, ras eller etnicitet) kan vara kortsiktigt rationellt och innebära ett visst uppgående i klasstrukturen (Mulinari & Neergaard 2004:40ff). Castles och Kosack menar att den inhemska arbetarklassen kan uppleva det som positivt att andra tar de arbetena med lägst status och bidrar till en minskad känsla av exploatering (Castles och Kosack 1973:481). Killarna på samtliga program gav sig själva genomgående en högre klassstillhörighet än den generelle invandraren, men den klassmässiga positioneringen i förhållande till invandrare verkade genomgående främst ha emotionella innebörder i form av att inte hamna längst ner i klasshierarkin och ingen kopplade det direkt till möjligheten av att förbättra sin ekonomiska situation. Det nämndes dock vid ett par tillfällen bland killarna på Fordonsprogrammet att de trodde sig ha en viss konkurrensfördel i förhållande till invandrare hos åtminstone svenska arbetsgivare, vilket flera tyckte var fel medan samtidigt av andra ansågs rimligt: ”Vi är ju svenskar och bor i Sverige, varför skulle det vara en nackdel?”. (Mats Fordonsprogrammet)

⁴⁴ För en kortare beskrivning av kärnan i Vaxholmskonflikten se t.ex. (Schierup, Hansen & Castles 2006:216)

”Jag tror ändå att det kommer att gå att få arbete när vi slutat, man hör det i alla fall och dom som gick ut förra gången har klarat sig ganska bra tror jag. Men sen vet man ju inte vad som händer riktigt. Om det kommer massa som arbetar utifrån kan det ju bli sämre för oss. Då är det ju inte säkert att vi kan få ha kvar våra villkor” (Viktor Byggnadsprogrammet).

4.4.1.2 Fordonsprogrammet

Eleverna på Fordonsprogrammet hade en i flera avseenden liknande klasslokalisering inom arbetarklassen som eleverna på Byggnadsprogrammet och med ett begränsat socialt och kulturellt kapital att omsätta på skolans fält, varför de i första hand var inriktade på en framtid inom fordonsbranschen om än omfattandes vidareutbildningar inom fordonsämnet. Deras erfarenheter av tidigare skolgång var genomgående sämre än för killarna på Byggnadsprogrammet i avseende på själva skolarbetet. Skillnaden på Fordonsprogrammet var att fordonsbranschen inte var lika konkurrensmässigt utsatt i förhållande till utländsk arbetskraft, vilket även visade sig genom killarnas uppfattningar kring sina chanser till arbete där de genomgående ansåg att deras möjligheter till arbete var goda⁴⁵. På ett kortsiktigt plan innebar en väl genomförd praktik goda möjligheter till ett fortsatt arbete direkt efter gymnasiet, vilket var en beskrivning som även bekräftades av de lärare jag träffade.

”Det är ju dåligt om invandrare kommer hit och tar jobb när det inte ens finns till alla svenskar, men jag tror inte att det är så stor risk för oss. Det går ju inte att anställa vem som helst heller för man måste ju kunna det man skall göra och det går ju inte direkt några invandrare här så dom kanske inte är så intresserade eller nått eller så har dom inte betygen (Stefan Fordonsprogrammet).

4.4.1.3 Samhällsprogrammet

Av samhällseleverna var det ingen som uttryckte någon direkt oro för att deras egen arbetssituation skulle försämrats beroende på Sveriges mottagande av invandrare och den genomgående uppfattningen var att om en invandrare var mer utbildad och mer lämpad för jobbet borde också hon eller han få det.

”Alltså det jag skulle förlora på är att det kommer många invandrare med högre utbildning än vad jag har och tar mina jobb. Det är ju bästa man på jobbet anser jag så att då får jag utbilda mig mer, det är liksom så. Jag ser ingen konkurrens med det, jag menar vi åker ju utomlands också och skaffar oss jobb.” (Johan Samhällsprogrammet).

Citatet visar också tydligt på hur Johan, och även övriga killar på Samhällsprogrammet, såg på sina utbildningsmöjligheter i förhållande till de övriga programmen. De var dels genom sitt gymnasieval mindre bundna till en viss form av yrken, men framförallt hade de personliga egenskaper, kapitaltillgångar en efter grundskolan positivare erfarenhet av de teoretiska ämnena som i de flesta fall var en förutsättning för vidare studier på en högre utbildningsnivå. De hade också en uppfattning, tillskillnad från framförallt eleverna på Byggnadsprogrammet, att det fanns en tydlig koppling mellan utbildning och arbete och att deras framtida utbildning därför var mer eller mindre ett sätt att garantera ett framtida bra jobb. Skilda utbildningsmöjligheter och färdigheter, vilket enligt Wright är avgörande klasslokaliseringen, hade tydliga effekter på hur de upplevde konkurrenssituationen. Killarna som läste på Samhällsprogrammet upplevde sig som mindre utsatta för konkurrens från invandrad arbetskraft både som en effekt av de specifika kriterier som krävdes för den typ av arbeten de var intresserade av och att de var mindre beroende av något specifikt arbete utan hade fler yrkes- och utbildningsalternativ.

4.4.2 Effekter för inställningen till invandringspolitiken

De skilda strukturella villkoren för killarna på de olika programmen och deras tolkningar av dessa fick i förhållande till frågeställningen främst effekter för de killar som annars inte intog de mest negativa förhållningssätten gentemot invandrare och då främst för deras inställning till invandring snarare än för deras förhållningssätt till de invandrare som redan befann sig i Sverige eller dem de faktiskt mötte. Om jag enbart hade utgått från det killarna själva framförde som argument gentemot invandringen till Sverige, skulle majoriteten av dem kunna inordnas under vad Lodenius och Wingborg benämner som ”svenskarna först principen” (Lodenius & Wingborg 1998:111ff), vilket i de flesta fall kopplades till arbetsmarknaden och tillgängliga arbetstillfällen. Med andra ord ansåg killarna genomgående att svenskarna först skulle få arbete, vilket enligt en del av killarna också

⁴⁵ Intervjuerna genomfördes precis innan sommaren 2008 och därmed alltså före den ekonomiska kris som drabbade stora delar av världen under hösten 2008, vilken inte minst drabbade bilindustrin som i skrivande stund upplever vad som beskrivs som en kris och där t.ex. i en svensk kontext Volvo sagt upp ett stort antal anställda och SAAB:s framtid ter sig osäker.

borde omfatta de invandrare som redan befann sig i Sverige, sedan kunde möjligtvis Sverige öka sitt mottagande av invandrare. Det fanns dock en tydlig skillnad mellan utgångspunkterna för killarna på de olika programmen, där de killar som läste på Byggnadsprogrammet främst utgick från den egna personliga situationen på arbetsmarkanden och risken för att den p.g.a. invandring skulle försämrats, medan killarna som läste på de två övriga programmen i större utsträckning diskuterade det utifrån människor som riskerade att bli arbetslösa generellt.

”Det känns ju fel att vi som bor här inte får jobb och att man i stället tar in folk från andra länder, typ Polen och så. Det finns ju inte så många byggjobb som det är nu och då tycker jag vi som redan bor här borde få dom först, så kan man ju ta in andra eller såna som kommer från andra länder om det behövs sen, då är det ju bara bra liksom.” (Andrée Byggnadsprogrammet)

”Ja förmodligen eftersom det blir fler folk på färre jobb då, inte färre jobb men fler folk som vill ha jobben. Det är ju klart att det säger ju sig självt liksom, men jag vet inte om det. Jag tycker att det är bättre att dom som bor här nu skall få jobb. Alla svenskar, och invandrare skall också ha jobb liksom, och sen om det finns mer plats och mer jobb så kan man ju ta in fler. Kan ju inte bara fylla upp Sverige så är det ett fåtal som jobbar och försörjer alla andra” (Rikard Fordonsprogrammet).

”Jag tycker att vi tar mot för många så vi inte kan ta hand om alla, det är det som är problemet, Att dom skall va så jäkla bra regeringen, ”javisst kom hit bara” sen kan vi inte ta hand om dom ändå. Dom får gå arbetslösa och så, Det är inte kul att gå arbetslös, det vill inte ens en vanlig Svensson vara. Så jag tycker det är problemet, men kan vi ta hand om dem kan vi ta emot hur många som helst” (Daniel Samhällsprogrammet)

Även om argument som de i citaten ovan var frekvent förekommande och det hos killarna på samtliga de tre programmen fanns en väletablerad uppfattning om att det fanns en motsättning mellan invandring och tillgängliga arbetstillfällen för dem som bodde i Sverige hade det ändå ett begränsat förklaringsvärde när det gäller att förstå orsakerna till killarnas negativa förhållningssätt gentemot invandrare generellt, om man bortser från de killar som läste på Byggnadsprogrammet (till vilka jag återkommer).

Det frekventa användandet av argumentet var snarare en effekt av att argumentet var väletablerat i det kulturella systemet och ansågs förhållandevis accepterat då det inte behövde kopplas till att tycka illa om invandrarna som personer, speciellt om det formulerades på ett sådant sett att det även tog deras situation i beaktande. För de killar som intog de generellt mest negativa förhållningssätten gentemot invandrare framkom det under intervjuerna och observationerna en så omfattande kritik av invandrare, vilken även riktades mot dem som redan befunnit sig i Sverige under en längre tidsperiod, att det troligtvis hade varit av underordnad betydelse om arbetsmarknadens utseende varit annorlunda. ”Svenskarna först principen” var också något som bland framförallt fordonskillarna även tillämpades på andra områden än arbetsmarknaden och var i större utsträckning en effekt av deras missnöje över att de allmänt upplevde sig som lågt prioriterade och tillskrevs en låg status trots att de var svenskar. Castles och Kosacks poäng är visserligen att även om arbetarklassen framför andra argument gentemot invandrare är detta egentligen ändå i grunden orsakat av deras rädsla för att förlora sina arbeten, utan att de själva ens nödvändigtvis är medvetna om det. Det fanns dock inget under intervjuerna med killarna på Fordonsprogrammet, eller Samhällsprogrammet, som pekade mot att så var fallet. Inte på något av de två programmen uttrycktes heller någon oro för att deras arbetssituation skulle försämrats p.g.a. invandringen till Sverige, om än av skilda anledningar (fördelaktig yrkesbransch respektive goda utbildningsmöjligheter) och de grupper de framförallt intog negativa förhållningssätt till som t.ex. muslimer och somalier, hade tydligare koppling till andra mekanismer (som t.ex. de kring identitetsskapande diskuterade). Det innebar inte att arbetssituationen generellt i Sverige helt saknade betydelse, men det var snarare en ytterligare liten bidragande orsak till deras ställningstaganden och negativa förhållningssätt gentemot invandrare än det direkt avgörande.

Arbetsmarknadens utseende och tillgången på arbeten hade dock större påverkan på den restriktiva hållningen gentemot den fortsatta invandringen till Sverige, även om inte själva upplevde att den egna framtida positionen på arbetsmarknaden skulle försämrats av invandringen, bland dem som annars intog förhållandevis positiva förhållningssätt till invandrare (företrädesvis på Samhällsprogrammet). I den här gruppen av killar förekom ofta argument, i likhet med Daniel ovan, där de öppnade för att ta mot fler invandrare bara det fanns fler arbetstillfällen.

”Det känns som att det är ganska, jag vet inte hur mycket folk som inte får asyl i Sverige, så det vet jag inte. Så länge det funkar i samhället och att dom kommer in i det, det är ändå viktigt att dom kommer in i det och kan lära sig språket faktiskt så att dom kan arbeta och allt sånt där med det som dom är utbildade till. Så länge det funkar är det inget problem tycker jag inte, men då måste det ju finnas jobb. Det känns som om jobben är avgörande liksom”. (Kristian Samhällsprogrammet)

Samtidigt hade både Kristian och Daniel en bild av invandrare där de kopplas samman med många samhällsproblem, vilken även stärkte deras uppfattning kring en prioriteringsordning där svenskarna först skulle ha arbeten (dock även omfattades de invandrare som redan befann sig i Sverige eller var svenska medborgare). Även om de ansåg att flera av dessa problem var kopplade till invandrades svårigheter att få jobb, skulle det även enligt deras bild av invandrare finnas problem kvar varför det var tydligt att arbetsmarknadens utseende inte var den enda anledningen till att de förespråkade en mer restriktiv invandringspolitik, om än dock en av de mest betydelsefulla.

4.4.3 Den upplevda konkurrensen från Östeuropa

Även om inte killarna på Byggnadsprogrammet uttryckte någon ”akut” oro för sin framtid gällande arbetstillfällen och arbetsvillkor inom byggnadsbranschen, uppfattade de genomgående arbetskraftsinvandringen som något som de utifrån sin strukturella position med medföljande intressen förlorade på och i de flesta fall arbetskraftsinvandringarna inom byggnadsbranschen som en grupp med i förhållande till dem motstridiga intressen. Att de *uppfattade* eller *upplevde* att det fanns en konkurrenssituation gentemot invandrad arbetskraft från främst Östeuropa skall inte läsas som att det var en uppfattning som killarna själva konstruerade eller att det primärt var en effekt av psykologiska mekanismer utan den upplevelsen var främst en effekt av objektiva kausala mekanismer kopplade till den grundläggande kapitalistiska klasstrukturen och den interna relationen mellan kapitalister/arbetare och arbetare/arbetare. Strukturer som har en objektiv existens och kausala krafter oberoende av killarnas medvetande om den, men för att den skall få effekter på killarnas förhållningssätt till invandrare förutsetts att den i något avseende, medvetet eller omedvetet, upplevs eller uppfattas av killarna då den kapitalistiska strukturen i sig aldrig kan leda till händelser i form av t.ex. människors negativa yttringar gentemot invandrare utan det förutsetts att killarna medierar dem. Då det råder en strukturell öppenhet finns det inte heller något givet sett att uppfatta dessa strukturer utan det hänger även samman med andra strukturer och killarnas egna kausala krafter och det fanns bland killarna skilda tolkningar som både pekade mot vad Lange och Westin definierade som radikalism respektive ett förespråkande av uteslutning, där dock det sistnämnda dominerade.

”Jag tycker det är fel, eller det kan ju vara annat för dom. Dom har kanske inte så mycket pengar, så för dom kanske det är bra. Men vi borde ju inte få sämre betalt för det. Dom tar ju våra jobb för att dom är billigare”. (Andreas Byggnadsprogrammet)

I detta avseende omfattade killarna på Byggnadsprogrammets strukturella position de grundpremissor som teorin om *etnisk stratifiering* bygger på, genom byggnadsindustrins intresse av billigare arbetskraft från främst Östeuropa (underlättad av den ökade rörelsefriheten över nationsgränserna för arbetskraften inom EU) som möjliggjordes av ojämlikheter mellan olika makroregioner inom det kapitalistiska systemet då det tillhandahåller arbetskraft som är beredda att arbeta för en lägre ersättning än vad de svenska kollektivavtalen (som de av mig studerade killarna framgent annars förväntade sig att omfattas av) säger. När det gällde effekten av detta på killarnas förhållningssätt till invandrare fanns det stora individuella skillnader mellan killarna, vilka inte främst avspeglade olika grader av rädsla för sin framtid på arbetsmarknaden eller skillnader i klasspositioner utan var primärt en effekt av andra kausala mekanismer, men där den tydligaste gemensamma effekten var att de i jämförelse med sitt generella förhållningssätt till invandrare var dem som tydligast fokuserade olika problem med dels den samtida invandringen men framförallt den framtida invandringen till Sverige.

”Jag kan ju förstå att människor som kommer från länder med mycket krig eller svält vill komma hit och dom kan vi ju ta mot. Men det är skillnad om det typ kommer en massa från Polen och så med EU. Jag tycker att det borde ses till så att vi som redan är här kan få jobb först.” (Fredrik Byggnadsprogrammet).

”Problemet är ju egentligen inte att de kommer hit och arbetar utan att kommer dom hit skall dom ju vara samma löner som gäller för dem, så är det ju inte samma problem tycker jag [...] det är ju det att dom som ger arbetena vill betala mindre som egentligen blir dåligt för oss” (Viktor

Byggnadsprogrammet).

I citatet gör Fredrik skillnad mellan olika former av invandring där kritiken riktades mot vad som skulle kunna definieras som en arbetskraftsinvandring. Varken Fredriks eller Viktors upplevelse av att utifrån sin klassmässiga position som framtida byggnadsarbetare kunna förlora på att arbetsgivare väljer att anställa människor från andra länder med lägre löner får märkbara konsekvenser för deras allmänna förhållningssätt till invandrare, som genomgående var förhållandevis positivt. Deras position i förhållande till klassrelationerna och arbetsmarknadsstrukturerna hade dock betydelsefulla effekter på deras ställningstaganden till vissa former av invandringspolitik och även politiska ställningstaganden i förhållande till arbetsmarknaden och EU⁴⁶. Fredrik och Viktor var inte ensamma om att göra skillnad mellan olika former av invandring, men i många fall ledde liknande resonemang som det Fredrik förde till kritik gentemot mottagandet av invandrare generellt även bland dem som inte i övrigt utmärkte sig genom att inta negativa förhållningssätt till invandrare.

Bland de killar på Byggnadsprogrammet som intog de generellt mest negativa förhållningssätten till invandrare framkom också de negativa konsekvenserna som de ansåg invandringen medförde i förhållande till arbetsmarknaden. Till skillnad från Fredrik och Viktor som främst riktade sin kritik gentemot EU, svensk invandringspolitik, arbetsgivare och de regler som möjliggjorde ett frångående från svenska kollektivavtal, kritiserade de snarare invandrarna som personer.

Dom behöver ju inte komma hit och ta svenskers jobb, och jobba svart också. Det blir ju svårt att gilla dom då, eller jag gillar dom inte (Andreas Byggnadsprogrammet).

Dom verkar ju gilla att jobba svart om man säger så, dom tar ju liksom vilket jobb som helst (Ivar Byggnadsprogrammet).

Polacker, letter och östeuropéer var mer eller mindre samma benämning på en och samma kategori invandrare som endast vid något enstaka tillfälle nämndes på de övriga två programmen, men som ofta kom upp under både intervjuer och vid andra samtal på Byggnadsprogrammet och kring vilken det där hade etablerats olika bilder som inte bara var kopplade till arbetsmarknaden. De mest vanligt förekommande bilderna, som inte bara riktades mot just dem som personligen sökte arbeten inom byggnadsbranschen utan mot hela kategorier av människor, gällde främst att de kom hit och tog (från svenskarna) i stort sett vilka arbeten som helst, att de jobbade svart och att de valde att komma till Sverige för att utnyttja det svenska bidragssystemet. Det sistnämnda är visserligen en föreställning som är spridd i det kulturella systemet och som var frekvent förekommande inom de politiska diskussionerna inför för EU:s östutvidgning då flera av de etablerade svenska partierna diskuterade huruvida Sverige skulle ”drabbas” av en massinvandring bestående av personer från de nya östeuropeiska medlemsländerna som ville använda sig av det svenska bidragssystemet, men det var tydligt att det var en bild som var betydelsefullare för killarna på Byggnadsprogrammet än på något av de övriga två programmen. Vid ett fåtal tillfällen förekom även andra bilder, främst kring polacker, där de kopplades samman med t.ex. kriminalitet eller bara sattes samman med ett negativt attribut utan närmare precisering. Andreas pratade t.ex. om att det ofta hängde ”ett gäng korkade polacker” på hans högstadieskola. Det var under intervjuerna tydligt att detta främst var rationaliseringar beroende på den intressekonflikt killarna upplevde fanns mellan dem själva och dem som de varierande benämnde polacker, letter eller östeuropéer, vilket också visade sig genom att motsvarande kommentarer inte förekom på de andra programmen. Ivar konstaterade också under intervjun att varken polacker eller letter varit grupper han tidigare reflekterat nämnvärt över, utan det hade med den upplevda intressekonflikten att göra.

”Polacker eller folk från Lettland är väl inte direkt dom man tänkt på innan om man varit arg på invandringen eller så, det har blivit mer nu liksom. Jag tror att folk, eller att det har med att göra att dom tar våra jobb också, att folk blir liksom arga därför. Sedan finns det ju annat också som inte är så bra med dom som kommer hit”. (Ivar Byggnadsprogrammet)

⁴⁶ Det är här viktigt att inte koppla samman Viktors och Fredriks motstånd mot EU med nationalism, vilket annars är en förklaring som fått uppmärksamhet (se t.ex. Hjerem 2007a:221) och som gäller för t.ex. Björns på mixofobi grundade motstånd mot EU, utan att det är ett politiskt ställningstagande nära kopplat till deras klassintressen

Även om de negativa bilderna av polacker, letter och östeuropéer var en tydlig effekt av den intressekonflikt som killarna upplevde utifrån sin position i klasstrukturen och i förhållande till arbetsmarknaden mellan dem själva och dessa grupper, är det inte den enda orsaken eller ens nödvändigtvis den mest betydelsefulla för de genomgående negativa förhållningssättet även till invandrare i allmänhet som flera av de killar som läste på Byggnadsprogrammet gav uttryck för. Under intervjuerna framgick tydligt att t.ex. Andreas hade "tyckt illa om invandrare" långt före han hade börjat reflektera över sin framtid på arbetsmarknaden och Björns ställningstagande mot invandring grundade sig främst på mixofobiska argument kring att olika kulturer hade sitt sätt att leva på och att det låg i allas intresse att inte blanda de olika levnadssätten. Östeuropéer var i det avseendet inte det största problemet enligt honom. Östeuropéer var inte heller den grupp de förhöll sig mest negativa till utan även här var det muslimer och de andra grupper som ansågs mer kulturellt avvikande som den starkaste kritiken riktades mot, vilket ofta var grupper som inte utgjorde något specifikt hot mot killarnas framtida arbetssituation.

5. Sammanfattande analys

5.1 De kausala mekanismerna bakom dessa unga killars negativa förhållningssätt

De negativa bilder som fanns av invandrare var likartade på samtliga de tre programmen och det fanns även klarar likheter mellan killarnas bilder av invandrare och enligt befintlig forskning vanligt förekommande negativa bilder av invandrare i t.ex. massmediala och politiska diskurser (inte minst kopplingen mellan invandrare och olika samhällsproblem som tenderade att utgöra utgångspunkt för nästan samtliga resonemang killarna förde kring invandrare, oavsett vilket förhållningssätt de i övrigt intog till dem). Killarna på samtliga de tre programmen hade dock begränsad egen kontakt med dessa diskurser och oftare refererade de till sådant "man hört" eller sådant "man bara vet", vilket tyder på att de negativa bilderna killarna hade av invandrare var frekvent spridda på flera olika nivåer i det kulturella systemet. Som element i de kulturella strukturerna har dessa bilder egna kausala krafter att påverka människors bilder av invandrare och förhållningssätt till invandrare generellt, men exakt vilken effekt på killarnas förhållningssätt till invandrare de hade var inte uppsatsens primära fokus, utan att relatera dessa bilder av invandrare till andra strukturer och kausala mekanismer för att identifiera orsakerna bakom skillnaderna mellan killarnas olika tolkningar av och sätt att använda dessa bilder.

Killarnas strävan efter en positiv självuppfattning via socialidentitet var i grunden en effekt av ett socialpsykologiskt mänskligt behov. Effekterna av killarnas strävande efter och upprätthållande av en positiv självuppfattning kan inte ensamt förklara negativa förhållningssätt till invandrare eller ens varför just invandrare för vissa av killarna framstod som en viktig grupp att jämföra sig med i strävan efter psykologisk särprägel. Det var tydligt att kausala mekanismer kopplade till klasstrukturen påverkade effekterna av killarnas strävan efter en positiv självuppfattning i förhållande till frågeställningen, där killarnas egna klassposition (främst utifrån tillgången till olika kapitalformer och status) villkorade vilka grupper som för dem var möjliga att jämföra sig med och utgjorde en viktig del av orsaken till varför de i det kulturella systemet existerande negativa bilderna av invandrare för vissa var mer attraktiva att använda sig av. För killarna med lägst klassmässig status på främst Fordonsprogrammet, men även Byggnadsprogrammet, var invandrare utifrån sin ofta låga kulturella och sociala status, (vilket är effekt av inom befintlig forskning väldokumenterade *etniska strukturer* som har kausala effekter på både svenskar och invandrare och som manifesterar sig i olika former av segregering och diskriminerande praktiker) en av de få grupper som var möjliga att uppnå en positiv psykologisk särprägel i jämförelse med, genom att hänvisa till en form av abstrakt etnisk svenskhet (även om de vad de ansåg vara etniskt svenska tillhörighetsmarkörer hade en mycket begränsad betydelse för killarna). Vilka grupper de främst jämförde sig med, och även intog de mest negativa förhållningssätten gentemot, var varken primärt en effekt av egna erfarenheter av dessa grupper eller materiella intressekonflikter, utan det var de grupper som befann sig längst ner i den etniska hierarkin. Kring muslimer fanns de mest utbredda negativa bilderna i det kulturella systemet, vilka i sig hade egna kausala krafter som kan ha haft effekter på killarnas förhållningssätt till muslimer, och det var även en grupp som befann sig långt ner när det gäller t.ex. arbetstillfällen, inkomst och boendestatus, varför de för killarna utgjorde en fördelaktig jämförelsegrupp (både som grupp i sig och som representant för invandrarna som kategori)

Positioneringen i förhållande till invandrare handlade inte bara om den personliga självuppfattningen utan även om ett strävande efter vad Honneth definierar som solidariskt erkännande i ömsesidiga relationer med andra människor. Att t.ex. även somalier togs upp som en specifik grupp var en effekt av det i de kulturella strukturerna fanns bilder som kopplade samman somalier med just ovilja att arbeta och bidragsberoende, vilket var en viktig motbild för killarnas moraliska gränsdragningar i förhållande till invandrare i deras strävan efter att

framstå som fördelaktiga delar av samhället genom att bry sig om Sverige och göra rätt för sig. Behovet av en personlig positiv självuppfattning via en social identitet och en starkare självkänsla via det solidariska erkännandet gick ofta hand i hand och förstärkte varandras effekter på killarnas förhållningssätt till invandrare, men strävandet efter solidariskt erkännande kunde även begränsa de negativa förhållningssätten till invandrare då. Fredrik och Andréas strävande efter att inte förknippas med den typiske byggkillens och hans förmodade negativa förhållningssätt till invandrare var t.ex. även en effekt av deras behov av erkännande från grupper där de var medvetna om att negativt förhållningssätt till invandrare ofta var mindre gångbart än vad det var på Byggnadsprogrammet.

Killarnas strävan efter positiv självuppfattning och självkänsla var inte bara, eller nödvändigtvis främst, ett uttryck för reflexiva strategier utifrån sin position i förhållande till sociala strukturer. Det sociala underläget framstod som förkroppsligat och utgjorde en del av habitus där de vanemässigt strävade efter att förbättra sin självuppfattning och självkänsla. Killarna beskrev själva i positiva ordalag fördelaktiga konsekvenser (i form av t.ex. gemenskap och förståelse för varandra) av vad de såg som en svensk gemenskap, men ingen av dem skulle säga att deras förhållningssätt till invandrare var kopplat till viktiga egna socialpsykologiska värden, utan i de fall negativa förhållningssätt till invandrare var en effekt av behovet av en positiv självuppfattning eller solidariskt erkännande skedde detta i regel utan att killarna reflekterade närmare i de banorna eller ens var medvetna om det.

För killarna på Samhällsprogrammet med en genomgående högre statusmässig klassposition (som var en effekt av bl.a. mer omfattande innehav av socialt och kulturellt kapital) framstod inte invandrare som en lika viktig grupp att jämföra sig med och positionera sig i förhållande till. De vanligt förekommande negativa bilderna av invandrare analyserades också oftare utifrån sociala och kulturella villkor vilket ofta mildrade kritiken mot invandrarna som personer, vilket dels var en effekt av att killarna var i besittande av mer omfattande kunskapskategorier (som primärt är en effekt av kausala klassmekanismer), men även att killarna var måna om att undvika att förknippas med vad de ansåg som alltför negativa förhållningssätt gentemot invandrare då rasism, kraftigare former av nationalism och främlingsfientlighet förknippades med okunskap och vad som bäst liknas vid ett lägre klasshabitus. Samtidigt riktade flera av killarna fortfarande ofta kritik mot andra människor med lägre klassmässig status utifrån det egna habitusets preferenser i form av smaker och avsmaker för deras beteenden, stil och förhållningssätt till skolan, vilket var en kritik som inte enbart riktades mot invandrare (utan även mot t.ex. killarna på Fordonsprogrammet) men som ofta "drabbade" dem. Speciellt invandrare som befann sig i lägre klasspositioner och som hade ett lägre socialt och kulturellt kapital. En effekt av detta var att de killar i klassen som sågs som svenskar ofta hade distanserat sig från dem i klassen som sågs som invandrare, vilket var en framträdande del av orsaken till den existerande uppdelning mellan dem som sågs som svenskar respektive invandrare. Detta innebar att ett par av killarna (de som intog de mest negativa förhållningssätten gentemot invandrare) hamnade i en position där de ofta intog en tydlig distans gentemot invandrare och kritiserade dem för deras beteenden samtidigt som de tog avstånd och var noggranna med att försöka undvika att själva förknippas med någon form av rasism, xenofobi eller främlingsfientlighet. Daniel som var en av de två som gav uttryck för den mest negativa bilden av invandrare på Samhällsprogrammet och kritiserade dem både för deras attityd och brist på individualitet var även den som var mest kritisk mot det svenska samhällets dåliga behandling av invandrare (inte minst olika former av diskriminering) och menade att svenskarna var mer fördomsfulla än vad de ville ge sken av.

Killarnas negativa förhållningssätt till invandrare var inte bara kopplat till en kollektivt baserad socialidentitet utan i ett par fall även den personliga identiteten utifrån Archers terminologi. Framförallt kunde själva de negativa åsikterna kring invandrare och kunskaper kring dem knytas till den personliga identiteten, vilket var tydligast hos Björn på Byggnadsprogrammet som var känd runt om på skolan för att delge andra sina åsikter kring invandrare och för vem dessa åsikter och kunskaper kring dem utgjorde ett symboliskt kapital (om än ett väldigt begränsat sådant då hans åsikter och värderingar av andra även kunde tas som en intäkt för Björns okunskap och brist på empati). Kopplingen till den personliga identiteten förklarade egentligen inte varför Björn initialt intagit ett negativt förhållningssätt till invandrare, men min uppfattning är att den förstärkt det och även gjort det troligare att han håller kvar vid dessa värderingar.

Att de killar som gick på Fordonsprogrammet var dem som intog de mest negativa förhållningssätten till invandrare var även en effekt av förväntningar kopplade till hur den typiske "fordonskillen" var och omfattade förväntningar som att han skulle inta ett negativt förhållningssätt till invandrare, vilka hade etablerats före killarnas egna inträde på Fordonsprogrammet. Det var tydligt att det fanns en skolmiljö omfattandes kulturella strukturer där killarna både själva förväntades och förväntade av andra att de skulle inta negativa förhållningssätt

till invandrare och där bilder av och åsikter kring invandrare som annars skulle uppfattas som kontroversiella var normaliserade. Den typiske ”byggkillen” var bland killarna på de tre olika programmen inte lika förknippad med negativa förhållningssätt till invandrare som den typiske ”fordonskillen”, men intervjuerna och inte minst observationerna på Byggnadsprogrammet visade på att det fanns likheter gällande miljön på de två programmen, även om den i avseende på negativa förhållningssätt till invandrare var betydligt mer heterogen än på Fordonsprogrammet. I bägge fallen var det tydligt att miljön förstärktes som en effekt av de i den kulturella strukturen existerande negativa bilderna av invandrare, då inte minst olika siffermässiga uppskattningar kring negativa effekter av invandrare och invandring var argument som vägde tungt i samband med olika diskussioner.

Den kapitalistiska ekonomiska strukturen med dess globala effekter, t.ex. omfattande rörlighet av människor, varor och kulturella produkter över nationsgränserna, tillsammans med EU:s arbetsmarknadsregleringar, den svenska arbetsmarknadens tillämpning av den samma och killarna på de yrkesförberedande programmens klassposition (syftandes på deras troliga framtida klasslokalisering inom produktionsförhållandena och deras brist på kapital att omsätta inom utbildningsfältet) fick som en effekt att killarna befann sig i en position där rörlighet över nationsgränserna uppfattades som något de hade mer att förlora på än att vinna på. Att själva arbeta eller utbilda sig utomlands (vilket för flera av samhällskillarna åtminstone framstod som ett kortvarigt alternativ) var p.g.a. killarnas klasshabitus överhuvudtaget inte ett alternativ eller åtminstone framstod möjlighetskostnaderna som för höga. Utmärkande för majoriteten av killarna på Fordonsprogrammet, och för ett par av killarna på Byggnadsprogrammet, var ett mycket defensivt förhållningssätt till de globala effekterna omfattandes en stark identifikation med landsbygden, vilket i någon utsträckning var en effekt av deras faktiska geografiska boende, men som framförallt var kopplat till sociogeografisk position. Killarnas identifikation med det sociogeografiska rummet som landsbygden utgjorde var dels ett sätt att försvara värdet av sin position som svenskar utifrån sin låga klassmässiga status med effekter som stärkte deras negativa förhållningssätt till vad de såg som andra kulturers ökade värde och inflytande samt deras negativa förhållningssätt till invandrare i stort. Landsbygden framstod utifrån killarnas beskrivningar också som en miljö där negativa förhållningssätt till invandrare var accepterade och vanligt förekommande vilket även innebar att killarna sällan eller aldrig behövde försvara sina åsikter som i andra sammanhang uppfattades mer negativt.

Även om ingen av killarna på de tre olika programmen hade en klassposition som innebar att de hade något tydligt intresse gemensamt med kapitalisterna (via eget ägande eller en privilegierad tillägnelseposition i förhållande till producerandet av mervärde) av en invandrad eller rasifierad arbetskraft med sämre villkor än majoritetsbefolkningen, fanns det stora skillnader på vad de upplevde att de hade att förlora på det. Något som var en effekt av både klassposition (där samhällskillarnas enligt Wrights klasschema via sina utbildningsfärdigheter intog en högre klasslokalisering och upplevde sig mindre utsatta för konkurrens av billig arbetskraft), individuella kapitaltillgångar att omsätta på skolans fält och strukturella villkor kopplade till de specifika yrkesbranscherna. Den kausala mekanismen i form av relationen mellan den inhemska svenska arbetskraften (som killarna framgent förväntade sig tillhöra) och den billigare alternativa utländska arbetskraften inom Byggnadsbranschen (främst från Östeuropa) och den av killarna uppfattade intressemotsättning där mellan (vilket i sin tur var, till en stor del, en effekt av (a) den kapitalistiska klasstrukturens relationer och exploateringsförhållanden, (b) kapitalägarnas intresse av att öka vinsterna genom att sänka kostnaderna för arbetskraften, (c) de ekonomiska klyftor som fanns mellan Sverige och Östeuropa och i det här fallet även (d) EU vars regler underlättat för rörelsen av arbetskraft mellan medlemsländerna) hade effekter på killarna på Byggnadsprogrammet och deras förhållningssätt till vad som av killarna benämndes varierande som polacker, letter eller östeuropéer. Detta manifesterades genom att det etablerats negativa bilder av dessa grupper som inte återkom på något av de andra programmen och var vad Castles och Kosack skulle definiera som rationaliseringar utifrån effekten av att uppleva en oro för en försämrad framtida position på arbetsmarknaden. Bland de synbara effekterna var även att de killar som i övrigt inte intog negativa förhållningssätt till invandrare ändå förespråkade en mer restriktiv invandringspolitik (med de individuella skillnaderna att det i vissa fall inte var invandringen som sådan som de vände sig mot, utan de gjorde skillnad mellan dem som kom till Sverige endast för att jobba inom byggnadsbranschen och dem som kom hit p.g.a. olika problem, medan andra förespråkade en mer generellt restriktiv invandringspolitik). Dessa grupper var dock inte dem killarna intog de mest negativa förhållningssätten gentemot, vilket tydligt visade att de mest negativa förhållningssätten även måste förklaras utifrån andra kausala mekanismer och mänskliga emotionella behov som t.ex. de kring strävan efter positiv självkänsla och självuppfattning kopplade. Det var även tydligt att de killarna som främst kritiserade dem de benämnde som östeuropéer, polacker och letter som personer också var dem som även intog negativa förhållningssätt till andra kategorier av invandrare.

De ovan nämnda kausala mekanismers manifestationer i form av effekter på killarnas förhållningssätt till

invandrare varierade följaktligen dels mellan de olika programmen (där varken killarna på Fordonsprogrammet eller Samhällsprogrammet, beroende på deras specifika yrkesbranscher respektive utbildningsmöjligheter inte upplevde att de själva befann sig i en konkurrenssituation med invandrare som hotade försämra deras framtida möjligheter på arbetsmarknaden). Medan skillnaderna mellan killarna på de olika programmen främst var en effekt av skilda strukturella villkor gällande både klass och branschspecifika arbetsmarknadsstrukturer, var skillnaderna mellan killarna på Byggnadsprogrammet varken främst en effekt av skilda klasspositioner eller olika bedömningar av sin framtida situation på arbetsmarknaden, utan de måste förklaras i förhållande till andra individuella och strukturella kausala mekanismer.

När det gäller arbetsmarknadens utseende i avseende på tillgängliga jobb ansåg samtliga killar att det fanns ett samband mellan att ta mot invandrare och arbetslöshet och antalet tillgängliga arbeten framfördes ofta av killarna som direkt avgörande för huruvida Sverige kunde ta emot fler invandrare. Arbetsmarknadens utseende var för några av killarna också av avgörande betydelse för deras inställning till just invandring (medan effekterna på deras generella förhållningssätt till invandrare var begränsat), men för majoriteten av killarna fanns det flera andra orsaker till varför de intog ett negativt förhållningssätt till invandrare, varför deras inställning till invandring med största sannolikhet inte hade förändrats radikalt även om arbetsmarknaden sett annorlunda ut i avseende på tillgängliga arbetstillfällen.

5.2 Avslutande diskussion och vidare forskning

Huvudsyftet med uppsatsen var att genomföra en explorativ studie kring de kausala mekanismer som kan tänkas ligga bakom unga svenska killars negativa förhållningssätt till utomnordiska invandrare, med förhoppningen att identifiera några av de kausala mekanismer som var av central betydelse. I avsnittet ovan har jag redogjort för de mest framträdande kausala mekanismerna och hur deras effekter är relaterade till varandra och andra mänskliga behov och hur de i vissa fall förutsätter varandra för att kunna åstadkomma händelser i form av negativa förhållningssätt till invandrare. I förhållande till uppsatsens andra syfte kring betydelsen av killarnas klassposition var det tydligt att klasspositionen hade betydelse både för vilka mänskliga behov och andra kausala mekanismer som var av betydelse för killarnas negativa förhållningssätt till invandrare (t.ex. stora skillnader gällande betydelsen av globala strukturer för negativa förhållningssätt till invandrare) och vilka effekter dessa hade på killarnas förhållningssätt. En tydlig effekt av klass var, vilket även Sayer beskrivit, dess fördelning av möjligheter till att leva tillfredställande liv i förhållande till vardagliga normativa moraliska värden. I förhållande till mycket postmodernistiskt influerad identitetsforskning som lyft fram det allt mer föränderliga och från faktorer som klass fria identitetsskapandet (t.ex. Bauman och Beck) ger uppsatsens resultat den rätt i att klass för killarna själva i sig inte var någon kategori de explicit identifierade sig med, men samtidigt var det uppenbart att klasspositionen tydligt villkorade identitetsskapandet (jmf Karlsson 2005:31), inte minst genom att skilda klasspositioner (i form av habitus, kapitalinnehav och framförallt status)⁴⁷ innebar stora skillnader gällande vilka möjligheter det fanns för positiva jämförelser gentemot andra relevanta grupper i strävandet efter positiv psykologisk särprägel och en positiv social identitet. Klass och identitetsskapande har dock en kontingent relation i förhållande till negativa förhållningssätt gentemot invandrare och anledningen till att killarnas klassposition fick de effekterna i förhållande till frågeställningen var även en effekt av flera andra kausala mekanismer, såväl personliga som strukturella i form av t.ex. etniska strukturer, segregation, och befintliga negativa bilder av invandrare i det kulturella systemet.

När det gäller betydelsen av klass för olika former av realistiska eller objektiva intressekonflikter var resultatet i förhållande till den befintliga forskningen och vissa av de teorier som användes i uppsatsen snarare anmärkningsvärt utifrån att effekterna av klassposition och klassrelationer inte var större. Studerandet av killarna, främst på Byggnadsprogrammet och Fordonsprogrammet pekar mot att när det gäller arbetarklassungdomar (åtminstone dem som ännu fortfarande studerar på ett yrkesförberedande program på gymnasiet⁴⁸) i Sverige (där arbetarklassen historiskt, även om det finns tendenser mot förändringar, varit förhållandevis skyddad mot för dem negativa effekter av invandrad arbetskraft genom bl.a. starka kollektivavtal) verkar åtminstone inte den stora effekt som framförallt Castles och Kosack, men även teorin om etnisk stratifiering, tillskriver konkurrensen om

⁴⁷ Både Archer och Bourdieu betonar att identitetsskapandet inte kan reduceras till en personlig konstruktion utan handlar om individens möte med omgivningen och de livsvillkor hon lever under. Archer lyfter även fram de villkorande strukturer vi föds in i och Bourdieu betonar den tidiga insocialiseringen där också klassvillkor internaliseras och blir en del av habitus och identiteten.

⁴⁸ Mitt urval av unga på gymnasiet läsandets killar innebär en viss begränsning i förhållande till teorier kopplade klassmedvetande, klassidentitet, klasskonflikter och relation till arbetsmarknaden då de snarare är på väg att inta positioner i klasstrukturen via sitt inträde på arbetsmarknaden, varför ett urval med något äldre killar som hunnit etablera en tydligare relation till arbetsmarknaden hade kunnat innebära ett annorlunda resultat.

arbetstillfällena utifrån arbetarklassens relation till arbetsmarknaden för negativa förhållningssätt till invandrare vara giltig, om än med stora skillnader beroende på de specifika arbetsmarknadsstrukturer som var utmärkande för olika yrkesbranscher (och kanske även mellan olika geografiska orter), då de flesta av de studerade killarna på Fordonsprogrammet överhuvudtaget inte gav uttryck för att uppleva någon sådan konkurrenssituation (trots att majoriteten av killarna på Fordonsprogrammet ändå intog genomgående negativa förhållningssätt till invandrare) och effekterna på byggkillarnas generella förhållningssätt inte var mer omfattande för deras generella förhållningssätt till invandrare (bortsett från deras negativa inställning till invandring och österupeer) trots att det pågick en tydlig intressekonflikt gentemot utländsk arbetskraft som killarna trodde kunde försämra deras framtida position på arbetsmarknaden. Två tänkbara faktorer⁴⁹ som minskade effekten av den upplevda konkurrenssituationen bland killarna för deras förhållningssätt gentemot invandrare var att deras oro för sin framtid på arbetsmarknaden ändå inte var av en sådan art att de kände någon mera ”akut oro” då de upplevde att de för tillfället fortfarande hade goda möjligheter på arbetsmarknaden, vilket även tangerar den andra faktorn som var det faktum att de fortfarande gick på gymnasiet och arbetsmarknaden fortfarande låg ett år framåt i tiden för dem. När arbetsmarknaden och en eventuell konkurrenssituation blir en realitet kan det inte uteslutas att effekterna av den kan öka.

I vilken utsträckning effekterna av de kausala mekanismer som här har beskrivits har inverkan på unga killar generellt är inte min avsikt att svara på utifrån den här uppsatsen. Det rör sig med andra ord inte om något försök till en empirisk generalisering i avseende på vad Danermark m.fl. benämner som *extrapolering*⁵⁰ (där kunskapen om ett färre antal personer flyttas över på en större grupp) (Danermark m.fl. 2003:164f), utan uppsatsens syfte var att studera underliggande kausala mekanismer som kan ha betydelse för unga killars negativa förhållningssätt till utomnordiska invandrare utan att göra anspråk att uttala sig om vilka mekanismer som generellt är av störst betydelse för unga killars förhållningssätt till invandrare.

Uppsatsen var explorativ till sin karaktär och har också synliggjort flera olika kausala mekanismer vars effekter kan vara med och orsaka negativa förhållningssätt till utomnordiska invandrare bland unga svenska killar. Det rör sig i forskningssammanhang inte om några ”nya” kausala mekanismer utan redan välkända. Uppsatsens förtjänst ligger snarare i diskussioner kring effekterna av dessa och hur de påverkar varandra (inte minst i förhållande klassposition) och vilka effekter det har för den av mig studerade gruppen av unga killar i förhållande till den specifika frågeställningen. När det gäller möjligheten till vidare forskning utifrån uppsatsen är det både möjligt att fokusera på de kausala mekanismer som endast återfinns i utkanten av uppsatsens analys (t.ex. genusstrukturer och maskulinitet) och vars mer begränsade roll inte främst behöver vara ett resultat av deras begränsade betydelse i förhållande till negativa förhållningssätt gentemot invandrare bland unga svenska killar, utan snarare beroende på uppsatsens fokus, teoretiska val och avgränsningar, men det skulle även vara fruktbart att i stället att fördjupa kunskapen kring de kausala mekanismer som framträder som betydande i uppsatsen. Själv skulle jag främst anse det intressant att gå vidare utifrån mer omfattande observationer av faktisk sociokulturell interaktion mellan ”svenskar” och ”invandrare” och att genom studier av något äldre personer jämföra vilka kausala mekanismer som är av betydelse efter att gymnasiet lämnats och vägen in i en klass- och arbetsmarknadsposition börjat ta fastare form.

Mikael Hjerm efterlyser i sin syn på vidare forskning kring olika former av negativa förhållningssätt gentemot invandrare flera olika metodmässiga forskningsangrepp, varav ett är kombinationen av flera olika kvalitativa metoder (Hjerm 2007b:244f). Jag anser att uppsatsen visar på att ett etnografiliknande angreppssätt (helst omfattandes rikligare observationer) utifrån en kritisk realistisk ontologisk grund, som även fokuserar på bakomliggande strukturers effekter, kan vara en sådan framkomlig väg.

⁴⁹ Castles och Kosack menar själva att ett utökat klassmedvetande är det bästa botmedlet mot negativa förhållningssätt till invandrare bland arbetarklassen (Castles & Kosack 1973:482), men i mitt fall förklarar inte det varför deras oro inför sin position på den framtida arbetsmarknaden inte hade större effekter på de killar jag studerat.

⁵⁰ Bara de tydliga skillnader som fanns mellan Fordonsprogrammet och Byggnadsprogrammet visar på att andra val av gymnasieprogram utifrån liknande klassaspekter kunde inneburit att andra kausala mekanismer varit mer framträdande.

6. Litteraturförteckning

- Ambjörnsson, Fanny (2004) *I en klass för sig: genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm: Ordfront
- Ambjörnsson, Ronny (1998) *Den skötsamme arbetaren: idéer och ideal i ett norrländskt sågverksambälle 1880-1930*. Stockholm: Carlsson
- Almgren, Sabina (1999) *Rasister, skinnskallar, patrioter och fosterlandsälskare: en studie om ungdomar i Vålberg, deras rasistiska ungdomsstil och angrepp mot invandrare*. Karlstad Universitet, Institutionen för samhällsvetenskap, Centrum för folhälsoforskning.
- Archer, Margareth S (1995) *Realist social theory: the morphogenetic approach*. Cambridge University Press.
- Archer, Margareth S (2003) *Structure, agency and the internal conversation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Azar, Michael (2005) "Det symboliska objektet. Delen, delandet och den nationella gemenskapen" (159-184) i Paulina de los Reyes och Masoud Kamali (red), *Bortom vi och dom: teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Stockholm (SOU 2005:41)
- Azar, Michael (2006) *Den koloniala bumerangen: från schibolett till körkort i svenska*. Stockholm: Bruno Östlings förlag symposium
- Balibar, Etienne & Wallerstein Immanuel (2002) *Ras, Nation, Klass: Mångtydiga identiteter*. Göteborg: Daidalos
- Berg, Magnus (1998) *Hudud: ett resonemang om populärorientalismens bruksvärde och världsbild*. Stockholm. Carlsson
- Bourdieu, Pierre (1981) "Men and Machines" (304-317) i Karin Knorr-Cetina & Aron V Cicourel (red), *Advances in Social Theory and Methodology: Towards an Integration o Micro- and Macro- Sociologies*. Boston:Routledge & Kegan Paul Ltd
- Bourdieu, Pierre (1990a) *The logic of Practice*, Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre (1990b) *In other Words*, Stanford: Stanford University Press
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loic J.D. (1992) *An invitation to reflexive sociology*. Cambridge: Polity Press
- Bourdieu, Pierre (1999a) *Praktiskt förnuft: bidrag till en handlingsteori* Göteborg: Daidalos AB
- Bourdieu, Pierre (1999b) *Moteld: texter mot nyliberalismens utbredning* Eslöv: Bruno Östlings bokförlag Symposion
- Bredström, Anna (2006) "Maskulinitet och kamp om nationella arenor- reflektioner kring bilden av "invandrarkillar" i svensk media" (180-204) i Paulina de los Reyes, Irene Molina & Diana Mulinari (red), *Maktens (o)lika förklädnader: Kön klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige* . Bokförlaget Atlas: Stockholm
- Broady, Donald (1990) *Sociologi och epistemologi: Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Stockholm: HLS Förlag.
- Brune, Ylva (2006) "'Invandrare i mediearkivets typgalleri'" (148-179) i Paulina de los Reyes, Irene Molina & Diana Mulinari (red), *Maktens (o)lika förklädnader: Kön klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige* . Bokförlaget Atlas: Stockholm
- Carter, Bob (2000) *Realism and racism: concepts o race in sociological research*. London: Routledge.

- Carter, Bob & Virdee, Satnam (2008) "Racism and the sociological imagination", *The British Journal of Sociology* volym59, nummer 4, 661-679.
- Castles, Stephen & Kosack, Godula (1973) *Immigrant workers and class Structure in western Europe*. London: Oxford: U.P.
- Castles, Stephen & Miller, Mark J (2003) *The age of migration*. Basingstoke: Palgrave
- Castro W, Freddy (1992) *Bortom den nya medelklassen: Durkheim och de professionella yrkesgrupperna*. Stockholm: Symposion Graduale
- Danermark, Berth, Ekström, Mats, Jakobsen, Liselotte & Karlsson, Jan Ch (2003) *Att förklara samhället*. Lund: Studentlitteratur
- de los Reyes, Paulina (2001) *Diversity and Differentiation: Discourse, difference and construction of norms in Swedish research and public debate*. Stockholm: National Institute for working life.
- de los Reyes, Paulina & Kamali, Masoud (2005) "Inledning" i Paulina de los Reyes och Masoud Kamali (red), *Bortom vi och dom: teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Stockholm (SOU 2005:41)
- de los Reyes, Paulina & Molina, Irene (2003) "Kalla mörker natt!: Kön, klass och ras/etnicitet i det postkoloniala Sverige" i Paulina de los Reyes, Irene Molina och Diana Mulinari (red), *Maktens (o)lika förklädnader: Kön, klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Bokförlaget Atlas
- Elder-Vass (2005) "Emergence and the realist account of cause" i *Journal of Critical Realism*, 2005, 4.2
- Elder-Vass (2007) "Reconciling Archer and Bourdieu in an Emergentist Theory of Action" (325-346) i *Sociological Theory* 25:4
- Esaiasson, Peter, Gilljam, Mikael, Oscarsson, Henrik & Wängnerud, Lena (2002) *Metodpraktikan: Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Norstedts Juridik AB
- Franzén, Mats (2001) „Problemet segregation: en orättvis jämförelse“ (23-47) i Lena Magnusson (red), *Den delade staden*. Umeå: Boréa Bokförlag
- Hjerm, Mikael (2007a) "Främlingsfientlighet" (220-239) i Abby Peterson och Mikael Hjerm (red) *Etnicitet: perspektiv på samhället*. Malmö: Gleerups
- Hjerm, Mikael (2007b) "Etnicitetsforskningens vägar" (240-251) i Abby Peterson och Mikael Hjerm (red) *Etnicitet: perspektiv på samhället*. Malmö: Gleerups
- Harvey, David (2007) *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press
- Higgs, Paul, Rees Jones, Ian & Scambler, Graham (2004) "Class as a variable, class as generative mechanism: the importance of critical realism for the sociology of health inequalities" (91-110) i Bob Carter & Caroline New (red), *Making realism work: realist social theory and empirical research*. London and New York: Routledge
- Honneth, Axel (2007) "Disrespect: The normative foundation of critical theory" i Polity Press.
- Honneth, Axel (1995) *The Struggle for Recognition: The moral grammar of social conflicts*. Cambridge: Polity Press
- Karlsson, Lena (2005) *Klasstillhörighetens subjektiva dimension: klassidentitet, sociala vanor och fritidsaktiviteter*. Umeå Universitet Sociologiska institutionen.
- Kvale, Steinar (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur

- Lange, Anders & Westin, Charles (1981) *Etnisk diskriminering och social identitet: Forskningsöversikt och teoretisk analys*. Stockholm: Liber Förlag
- Lange, Anders (1984) *Social kategorisering och upplevt kulturellt avstånd till etniska grupper i Sverige*. Stockholm: Pedagogiska institutionen, Stockholms Universitet
- Lange, Anders (1992) *En flerfaktorteori om etniska relationer i Sverige*. Stockholm: CEIFO
- Lange, Anders & Westin, Charles (1993) *Ungdomen om invandringen*. Stockholm: CEIFO
- Lodenius, Anna-Lena & Wingborg Mats (1998) ”Flyktingar har vi råd med, men inte våra gamla” (109-120) i Ylva Brune (red), *Mörk magi i vita medier: svensk nyhetsjournalistik om invandrare, flyktingar och rasister*. Stockholm: Carlssons Bokförlag
- Mattson, Katarina (2005) ”Diskrimineringens andra ansikte: svenskhet och det vita västerländska” (139-157) i Paulina de los Reyes & Masoud Kamali (red), *Bortom vi och dom: teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Stockholm (SOU 2005:41)
- Miles, Robert (1982) *Racism and Migrant Labour*. London: Routledge & Keegan Paul
- Molina, Irene (1997) *Stadens rasifiering: etnisk boende segregation i folkhemmet*. Uppsala: Uppsala Universitet Kulturgeografiska institutionen.
- Mulinari, Diana & Neergaard, Anders (2004) *Den nya svenska arbetarklassen: rasifierade arbetares kamp inom facket*. Umeå: Borea
- Nagy, Géza & Nelhans, Bertil *Invandringen ger mig ångest: om invandrarfientlighet, opinionsyttringar och behovet av syndabockar*. Borås: Invandrarförlaget.
- Peterson, Abby & Ålund, Aleksandra (2007) ”Etniciteter: ras, kön, klass, identitet och kultur” (11-22) i Abby Peterson och Mikael Hjerm (red) *Etnicitet: perspektiv på sambället*. Malmö: Gleerups
- Porter, Sam (2002) “Critical Realist Ethnography” (53-72) i Tim May (red) *Qualitative research in action*. London: SAGE Publications
- Sayer, Andrew (2005) “Class, Moral Worth and Recognition”, i *Sociology* ,39(5), 947-963
- Schierup, Carl-Ulrik, Hansen, Peo & Castles, Stephen (2006) *Migration, citizenship and the European welfare state: A European dilemma*. Oxford: University Press.
- Scholte, Jan Aart (2005) *Globalization: a critical introduction*. New York. Palgrave Macmillan.
- Seldén, Daniel (2005) *Om det som är: ontologins metodologiska relevans inom positivism, relativism och kritisk realism*. Department of sociology Göteborg University
- Skeggs, Beverley (2000) *Att bli respektabel: konstruktioner av klass och kön*. Göteborg: Daidalos AB
- Svanberg, Ingvar & Tydén Mattias (1999) *I nationalismens bakvatten: om minoritet, etnicitet och rasism*. Lund: Studentlitteratur
- Svensson, Mikael (2007) *Den kaxiga invandrarens konjunkturbundenhet*. D-uppsats Sociologiska institutionen Göteborgs Universitet.
- van Dijk, Teun A (2005) ”Elitdiskurser och institutionell rasism” (113-137) i Paulina de los Reyes och Masoud Kamali (red), *Bortom vi och dom: Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Stockholm (SOU 2005:41)

- Wibeck, Viktoria (2000) *Fokusgrupper: Om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund: Studentlitteratur
- Ålund, Aleksandra (1997) *Multikultiungdom: Kön, Etnicitet, Identitet*. Lund: Studentlitteratur
- Wennerström, Ulla-Britt (2003) *Den kvinnliga klassresan*. Göteborg: Department of Sociology, Gothenburg University.
- Wigerfelt, Berit & Wigerfelt, Anders S (2001) *Rasismens yttringar: exemplet Klippan*. Lund: Studentlitteratur
- Willis, Paul E (1983) *Fostran till lönearbete*. Göteborg: Röda bokförlaget.
- Wright, Eric Olin (2002) "The Shadow of Exploitation in Weber`s Class Analysis", i *American Sociological Review*, 67, 832-853.
- Wright, Eric Olin (1997) *Class Counts: Comparative studies in class analysis*. New York: Cambridge University Press

Internet

- Vetenskapsrådet (1991) *Forskningsetiska principer inom humanistisk – samhällsvetenskaplig forskning*.
<http://www.vr.se/download/18.668745410b37070528800029/HS%5B1%5D.pdf>
Hämtad 2009-04-17 14:10

Bilaga A

Exakt hur många strata det finns, exakt vilka de är eller hur de ordningsmässigt förhåller sig till varandra finns inget definitivt svar på. Danermark m.fl. exemplifierar genom att placera ett stratum med fysikaliska mekanismer längst ner, följt av kemiska och biologiska strata medan psykologiska och samhällsliga strata återfinns överst

?

Psykologiska och semiologiska vetenskaper

Samhällsvetenskaper

Biologiska vetenskaper

Molekylära vetenskaper

?

(Danermark m.fl. 2003:110).

Huruvida samhällsligt stratum föregår psykologiskt stratum eller tvärtom anser Danermark m.fl. att det är svårt att uttala sig om, då det är svårt att avgöra vilket stratum som ontologiskt förutsätter det andras existens (förutsätter människan existens samhällen eller är det tvärtom), och placeringen kunde även ha varit den omvända eller alternativt att de placerats vid sidan av varandra (Danermark m.fl. 2003:109f). Vilka mekanismer som är av störst vikt är på förhand omöjligt att uttala sig om, utan det beror på vad som studeras och ofta rör det sig om komplexa samband mellan olika mekanismer från flera strata. Hur detta påverkat valet av teorier och vilka strata de berör kommer närmare att diskuteras närmare under avsnittet 2.6 *Teoretiska utgångspunkter*

Bilaga B

Wrights grundläggande klassschema:

Relation till produktiva resurser

	Ägare	Anställda		
Hyr arbetskraft	Kapitalister	Högutbildade chefer	Outbildade chefer	Har auktoritet relation till auktoritet
Hyr inte arbetskraft	småborgare	Högutbildade	Arbetare	Har inte auktoritet
	Innehar speciell kompetens	Ingen speciell kompetens		

Relation till speciella kompetenser

Ur *Class Counts* (Wright 1997:24)

Wrights detaljerade klassschema:

Relation till produktiva resurser

	Ägare	Anställda			
Antal anställda	många	kapitalister	högutbildade chefer	Yrkesutbildade chefer	Ej yrkesutbildade chefer
	få	Små arbetsgivare	Högutbildade arbetsledare	Yrkesutbildade arbetsledare	Ej yrkesutbildade arbetsledare
	inga	småborgare	Högutbildade arbetare	Yrkesutbildade arbetare	Ej yrkesutbildade arbetare
		Experter	Yrkesutbildade	Ej yrkesutbildade	

Relation till auktoritet

Relation till speciella kompetenser

Ur *Class Counts* (Wright 1997:25)

Auktoritet och en viss kontroll över dem som utför arbetet är enligt Wright en nödvändig del i produktionsprocessen för arbetsgivarna i strävan efter att garantera en viss kvalitet på produktionsresultatet. Olika chefer, managers och arbetsledare utövar i det avseendet till viss del av kapitalisterna delegerad klassmakt då de kontrollerar arbetare. En högre position i auktoritetshierarkin, där

”upper managers, and especially Chief Executive Officers in large corporations will be very closely tied to capitalist class, while the class character of lower level supervisor jobs will be much closer to that of the working class” (Wright 1997:20).

Mer konkret handlar det enligt Wright om att dem som innehar dessa strategiskt viktiga positioner har möjlighet att få ta del av det mervärde som produceras genom att arbetsgivarna är i behov av att försäkra sig om dessa personers lojalitet och därför är beredda att betala vad han benämner som ”lojalitetsränta” (loyalty rent). Genom att som t.ex. chefer vara kontrollerad av arbetsgivare samtidigt som de utövar kontroll över arbetare innehar de ”motsättningsfyllda positioner inom klassrelationer” och då de ofta kan få en bättre inkomst än vad som förutsätts för att producera och reproducera deras arbetskraft innehar de även en ”privilegierad tillägnelseposition inom exploateringsrelationer” (privilegierad appropriation location within exploitation relations) (Wright 1997:20ff). Experter av olika former är i likhet med cheferna i en privilegierad tillägnelseposition genom att deras kunskap är eftertraktad på arbetsmarkanden, men också genom att deras arbete är svårkontrollerat varför arbetsgivarna i strävan efter deras lojalitet är tvungna att erbjuda andra förmåner (Wright 1997:22f)

Bilaga C

Schema över Honneths erkännande struktur

Erkännanderätt	Emotionellt understöd	Kognitiv aktning	Social uppskattning
Personlighetsdimension	Behovs-och känslonatur	Moralisk tillräknelighet	Förmågorochegenskaper
Erkännandeform	Primärrelation (kärlek, vänskap)	Rättsförhållande (rättigheter)	Värdegemenskap (solidaritet)
Utvecklingspotential		Generalisering, materialisering	Individualisering, egalisering
Praktisk egenrelation	Självförtroende	Självaktning	Självkänsla
Missaktningsform	Misshandel och tvång	Rättighetsförlust och uteslutning	Förnedring och förolämpning
Hotande personlighets- egenskaper	Fysisk integritet	Social integritet	"Respekt", värdighet

Franzéns svenska bearbetning av Honneths schema över sin erkännande struktur (Honneth 1995:129) i (Franzén 2001:29)